چیرۆک/ هزرخانە .. عەلی مستەفا

دەمەو ئێوارەیەکی درەنگ گەڕامەوە لادێ، لادێیەکی نەشمیل و سەرنج ڕاکێش، هەمیشە باوەشی بۆ ڕۆژئاوابوون کراوەیە، بەردەوام بەسەر باخچە و چەمی ئاوایی لە چوار وەرزی ساڵەدا پێدەکەنێت. ئەم لادێیە، پاڵی وەگردەکەیەک داوە و لەوەتەی هەیە یادەوەری دەنووسێتەوە، ئارمەوانی سەروو لەوەتەی هەیە پێدەکەنێت و ژیان دەبەشێتەوە.
سەروبەندی ڕۆژئاوابوونێکی درەنگ بوو گەیشتمەوە لادێ، هێدی هێدی بە ڕێگای گەمگەدا شۆڕمکردەوە، بەدەم خەیاڵ و ڕایەڵەکانی منداڵیم بە نێو تەپوتۆزی ئەم ڕێیەدا بیرەوەرییە کفتەکانم دەخستنە سەبەتەی تاڵی تەمەنم و وەک شەکرۆکەیەک دەمکرۆشتنەوە. دەنگێک ڕایچڵەکاندم، دەنگێکی نەرم و دەسەزانە، هەستی خاوەندارییەتی لێهەڵدەستا. هەر بەڕاستی لە دەدا وایە، هەموو گەورەیەک خاوەنداریت دەکات و پەرۆشیت هەڵدەگرێت.
بەو درەنگە لە کێندەرێ دێیەوە، ڕۆژێک نەمدیت بە وەخت بگەیەوە ماڵێ.
سەرم هەڵبڕی، مام حاجی حەسەنی هاوسێمان لە پەنای قاپییەی باخچەکەوە بە ئارامی زەردەی دەهاتنە و بزەی قسە و ئامۆژگاری دەجوڵاند.
دا وەرە بزانم لە کێندەر دێیەوە، ئەدی ئەو چییە بە دەستتەوە؟
سڵاو مام حاجی، قالبت کوڕە، سوپاس بۆ خوا کە بە باشی دەتبینم. ئەوە کوڕە نەگەڕایتەوە ماڵێ، خۆ درەنگ داهاتووە، لە تاریکیدا ڕۆیشتن هەندێک ناخۆشە.
من بە تاریکی ڕاهاتووم، عومرە خۆم هەمووی لە تاریکی بەڕێکرد، هەتا هەنکەش نەگەیشتمە ڕووناکی، بۆیە من لە تاریکی باشتر هەست دەکەم و دەدۆزمەوە.
من لەم قسانەی مام حاجی فەلسەفەی تێکۆشان و بەردەوامییەکانی ژیانم هەست پێکرد، لەوەوە هەستم بەوە کرد کە تا بەردەوام تێنکۆشین و هۆشیاریمان نەگاتە کە دەنگی و کە ڕەنگی هەر لە تاریکی دەمێنینەوە. من لە لێکدانەوەی ئەم خەیاڵانە دابووم، لە پڕ مام حاجی گوتی ئەتو پێمبڵێ ئەوە چییە بەدەستەوە و هەر خەریکی کتێب و دەفتەرانی، ڕۆژێک نەمدیت شتێکی لە ئەو گوندەی دروست بکەی.
تا دەهات ڕووناکی ڕۆژە بەرەو تاریکی گلۆژ دەبووەوە و ئاهەنگی قسانیش خۆشتر دەبوو.
ئیتر مام حاجی واز ناهێنێت، هەر دەیەوێت بزانێت کە ئەم کاغەزە پێچراوەی دەستم چی تێدایە. وێنەیەکی ڕووناکم دایە دەستی و، زۆر

بە سەرنج و سەلیقە بوو، ئەوەندەی تەماشای وێنەکە کرد، تا هەموو شتێکی دەردەشێ کرد، هەر تەماشای دەکرد و برێی دەهێنا نەوە یەک، لە هێککەوە سەری هەڵبڕی و تەماشایەکی کردم و پاشان بە خێرایی تەماشایەکی وێنەکەی کردەوە، گوتی مامۆستا ئەم وێنەیە چییە؟! بەسەر سوڕمانەوە پرسیاری دیمەنەکانی ئەو وێنەکەی کرد.

گوتم ئەمە وێنەی کۆمەڵێک ئەدیب و نووسەری ئەم شارەن، ڕۆژانە لەوێ خڕ دەبنەوە و باسی زۆر شت دەکەن، باسی ئەدەب و زمان و فۆلکلۆر و بابەتە کەلەپوورییەکانی کوردی دەکەن، جارجارەش باسی سیاسەت و باری ئەوڕەی وڵات و گوزەرانی هاوڵاتییان دەکەن. ئەم نووسەر و ئەدیبانە بە دیار هەموو خەمەکەوە دادەنیشن، هەموویان لە هەوڵی ئەوەدان زمان و ئەدەبیاتی کوردی بگەیەننە ئاستێکی پێگەیشتوو و بەرز، لە ئەوەی ئەدەبیاتی ئەمەش لە تەک ئەدەبیاتی جیهانی ناوی بێتن.

مامۆستا ئەوە دوکانە!! بەسەر سووڕمانەوە دەستی بە قسان کردەوە. لەو دوکانەدا تەنها ستیان و دەرپێ و جلی ژێرەوەی ژنان دەبینم، هەندێکیان هەڵواسراون و هەندێکیشیان دەستە دەستە بەسەر یەکەوە داندراون، بە تاقەکەشەوە ئەو وێنەیە دەبینم، پێدەچێت باوک و کوڕ بن. ئەها تەماشا بکە لەولای ڕەفەکانەوە لە ژێری ژێرەوە هەندێک کتێب و قاقەز دیارن، لەوی سوچێش کە دەستە چەپی دوکانەکەی گرتبوو چایخانەیەکی گچکەکەیە، وەرە پەمبەیی لەم شوێنە گچکەیە، کەس نازانێت چایخانەیە، کتێبخانەیە، یان دوکانی جلکی ژنان. خەمی گەورەی زمان و ئەدەبی کوردی و بوژانەوەی فۆلکلۆر و کەلەپووری کوردی و خەمی گوزەرانی هاوڵاتییان چۆن هەڵدەگیرێت و چارە دەکرێت، هەنکە مامۆستا ئەمن بەو دوعایەی ناڵێم ئامین.

بەخوای ڕاست دەکەی مام حاجی، بەڕێ ئەو برا ڕۆشنبیرانە چبکەن، ئەوان لەهەر کوێیەک خڕ ببنەوە، خەمی دڵی خۆیان دەڵێن و ڕێگای ڕاستیش دیاری دەکەن، بەڵام کەس گوێیان لێناگرێت و کەس بە تەرازووی ئەدیب و نووسەران ناکێشێت.

ڕاستدەکەی مامۆستا، وەبیرم دێت هەموو جارێ لەگەڵ مامۆستا یە گەورە، کە دەیان گۆتە بابی گەورە، دوای نوێژی عەسران لە بن دیوارە مزگەفتە دادەنیشتین دەیگۆت: ئەگەر دیتت کەسانی نەخوێندەوار و بێئەسل و نەسەب وەپێش زانا و پیاوی گەورە کەوتون، ئەوە نیشانەی ئاخیریتی، دەبی دوعایان بکەین خوا بمانپارێزێت، خراتر ڕوونەدات.

ئەدی مام حاجی ئەوڕۆکە ئەوهای لێهاتییە کەسی لێهاتوو و ڕێزدار کەس قسەی لێوەرناگرێت. دوکانە مام حاجی ڕەشیدیش مەکۆیەکی جوان و پڕ یادگارییە لە هەموو نووسەران و ڕۆشنبیران، دێن و لە چەند

وەختەکی کەم دادەنیشن و دواتر دەڕۆن، لە گەرمەی ئەو کەشە و دیدارانەشدا کەیاری خارە سابیریش دەن و شەمەکی خۆیان دەکەن و دەڕۆن.

عەلی مستەفا\ ٢٠٢٠

سوڵتان لە نێوان قوڵەی قەڵا و کامێرادا... خوێندنەوەیەک بۆ کتێبی زۆربای ئێرانی ... عەلی مستەفا

دەریچە:

زۆربای ئێرانی کتێبەکی ترە لە وەرگێڕانی شەفیقی حاجی خدر، ئەو دەمێکە دەنووسێت و وەردەگێڕێت، لە نێو وەرگێڕانەکانیشیدا هەندێک جار دەست بۆ کتێبەکانی قادر عەبدوڵڵا دەبا و وەریاندەگێڕێت. قادر عەبدوڵڵا بە هۆڵەندی دەنووسێت و بە ڕەگەز فارسە. لە نێو نووسینەکانی ئەم ڕۆماننووسەدا هەموو کات سەرنجت دەکەوێتە سەر کەلتور و فەرهەنگە جوداکانی ئێران، تەنانەت جوگرافیا و داب و نەریتی کۆنی ئێرانیشت بەرچاو دەکەوێت. ئیتر ئەوە شانازییە هەر ئەدیب و نووسەرێک بتوانێت بار و تەواوی دیمەنەکانی نیشتمان و میللەتەکەی بگوازێتەوە نێو کەلتور و نەریتە جوداکانی دونیا و لە ڕێگەی کتێبەکانییەوە ئاشنایەتی بخاتە نێو گەلی خۆی و گەلانی تر.

وەرگێڕ زمان پاراوانە ئاشنایەتی لە نێوان خوێندەواری کورد و ڕۆمانەکان دروست دەکات، گومان هەڵناگرێت کورد و فارس سەر بە یەک کۆمەڵە زمانی ڕۆژهەڵاتی ناوینن، بەڵام خۆ دوو زمان و دوو نەژادی جیاوازن، خاوەنی داب و فەرهەنگی سەربەخۆشن، لە نێو ئەم کە جیاوازییانەشدا زۆر شت هەیە گەلانی ئەم ناوچەیە هاوبەش دەکات، ئەمەش ڕووێکی ئاساییە چونکە زۆر ئاهەنگ و هەماهەنگی هەیە، کە دەبێتە هۆی درووست بوونی ئەم هاوبەشییانە. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا زۆر شت هەن کە نایان زانین، لەوانەیە پێویست نەبێت کە بیزانین،

بەڵام ڕووداویش هەیە لە ڕێگەی سەربووردەکان و گەڕانەوەکانەوە دەبێتە داکەوتەیەکی ئەم زەمینەیەی کە ئێمەی ڕۆژهەڵاتی لێیدەژین و تیایدا چەرمەسەری دەکێشین. ڕووداو و گەڕانەوەکانی نێو ئەم ڕۆمانە ئەگەر بۆ گەلانی ڕۆژئاوا وەک ئاشنایەتییەک گرنگ بێت، بۆ ئێمەی گەلانی ڕۆژهەڵاتی تەنانەت خودی نەتەوەی فارس پتر لە ئاشنایەتی گرنگە، چونکە ئەم ڕۆمانە لا کردنەوەی کۆمەڵێک باسی گرنگە لە مێژووی ژیانی گەلانی ئێران، ئەم ڕۆمانە لە پێنج کتێبناو کە کراوەتەوە و هەر کتێبە و باس لە سەردەمێکی دیاری کراو دەکات، هەموو ئەم گەڕانەوانە لە ژیان و سەردەمی چالاکییەکانی گەنجێک بەرجەستە کراون، واتە لە ڕێگەی ئەم کارەکتەرەوە تەواوی هەزموون و باسەکان گێڕ دەکرێن. ئەوەی من گەرەکمە لەم ڕۆمانە لێیبدوێم، ئەو گەشە هەستیارەیە کە سوڵتانی کوڕەمامی ئەکرەم جون، یان کوڕی ئەو ژنەی کە ئامۆزای هۆشەنگی یەک باسکە، کە دواجار بە هۆشەنگی باسک ئاسن لە ئەمریکا دەرکەوتەوە، لە ڕێگەی ئەو کوێیژگەیەی لە قولەی قەڵای ماڵباتەکەیەوە، لە ڕێگەی دووربینەکەیەوە تەماشای دونیای دەرەوەی دەکرد، باسی کە نیگاکانی ئەم ڕۆمانە بکەم، دەمەوێ هەستەوەری ئەم ڕۆمانە لە نیگای چاوەکانی سوڵتانەوە ببینم و قۆناغەکانی بۆ کەنگەشەی شیکارییەوە سواخ بدەم.
ئەم وەرگێڕانە بە زمان و وشەی کوردی دەوڵەمەندە و بەشێکی گرنگە لە پاراستنی فەرهەنگی کوردی، چونکە وەرگێڕ لەگەڵ کاری وەرگێڕانەکەیدا، پەراوێزی خستەتە نێو کارەکەیەوە، بۆ هەر وشەیەکی کوردی ڕوونکردنەوەی داوە. لە پاش ئەمەشدا ئەم کتێبە دەبوایە کاری وردتری لە بارەی خاڵبەندی و هەڵەچنییەوە بۆ بکرایە، چونکە لە کاتی خوێندنەوەدا بەسەر کاری لەنگدا دەهاتی و پیچەک لە خوێندنەوەدا هەست بە لەنگی دەکەیت، بەڵام نەبێتە هۆی لە دەستدانی پەیامی ڕاستەقینە.

کتێبی یەکەم
سوڵتان و قولەی قەڵا:

ئەم قۆناغە؛ لە کتێبەکەدا بە سەردەمی ئەفسانە ناوی هاتووە، بەڵام خۆ دەکرێت سەردەم و ئاهەنگێکی زەرەنیش بووبێت لە ژیان و ئەزموونی سوڵتاندا. ئەم دیاردەیە لە نێو گەلانی دونیا بە تایبەتی گەلانی ڕۆژهەڵات تا درەنگانێک باوبوو، دەبوایە بەچکە خانەدانەکان هەر لە ستونی پیرەزی خۆیان بمێننەوە و لە ڕێسا و نەزمی ماڵە گەورە دەرنەچن، ئیتر ئەوە پیرەزییەک بووە بەر ماڵە گەورە و شکەدارەکان بڕاوە. ئەم دیاردەیە لە ڕۆژئاوا هەر لە سەدەکانی ناوەڕاست و

سەرھەڵدانی شۆڕشی ڕێنیسانسەوە، دوای لا کردنەوەی دەسەڵاتی کەنیسە و گەل پەتی شکا و ئیتر بەملاوە کەس بەسەر کەسەوە خاوەن شکۆ نەبوو، ھەموو لایەک دەبوایە ھەوڵ بدات و تێبکۆشێت. بەڵام گەلانی ڕۆژھەڵات بەشێوەیەکی بەرچاو لە کۆتایی نیوەی یەکەم یاخود تێپەڕ بوونی سێ چارەگی سەدەی بیستەم بەسەر ئەم داکەوتەیەدا تێپەڕین و پێتەڵاکی ئەم کەلتوورە بریندار کرا.
بۆ مرۆق زۆر گرنگە، لە ھەر سەردەم و قۆناغێکی ژیان بتوانێت سوود لە سەردەمەکە و مێژووی سەردەمەکە ببینێت، تەنانەت ئەزموونکردنی دیاردەکانی ژیان لە ھەر تافێک دابنێت پێویستییەکی ڕاددی نەویستە، چونکە مرۆق لەم کەنگەشانەوە سەر دەردەکات و ئاشنایەتی بە چواردەوری خۆیدا درووست دەکات. سوڵتان کوڕی پیاوێکی بێدەنگ و بێزمانە و سەر بە ماڵباتی قەڵایە، دایکیشی ژنێکی شەلەیە، کچی وەرزێڕێکی گوندەکانی بنارە، دایکی لەگەڵ ئەوەی شەلە بوو بەڵام جوان و شیک بووە و زمانی باشی لە دەم دابووە، واتە قسە زان و لەنەبڕای بووە، ھەر ئەو سەرپەرشتی سوڵتان و کارەکانی کردووە. ماڵباتی ھیچ کات نەیانویستووە سوڵتان تێکەڵی منداڵانی گەڕەک بێت و ئاشنایەتی لەگەڵ دەوروو بەر درووستبکات، ئەمەش کاریگەری ناخۆش و نامۆ بەسەر ھەست و نەوای سوڵتانی منداڵ درووست دەکات، سوڵتان بە ئەوەی ئەم بۆشایە دەروونییە پڕ بکاتەوە، ڕۆژانە بەسەر قولەی قەڵا ھەڵدەگەڕێت و دەیەوێت لە ڕێگەی دووربینەکەیەوە تەماشای سرووست بکات و بزانێت لەم جیھانەدا چی ھەیە و چی دەگوزەرێت، بەردەوام سەیری کێڵگەی زافەرانی ماڵباتی کۆشک دەکات، کە باوکی رۆژانە سەرپەرشتی دەکرد و دواجار دایکی سوڵتانیشی ھەر لەو کێڵگانە کردە ھاوژینی خۆی. ئەم دووربینە دەبێتە خووپێوەگرتنێکی ڕۆژانە و بەردەوام لە ڕێگەی دووربینی قولەکەوە جیھانی دوور و نزیک، ئەوەندی بۆی دەکرد دەپشکنی. ئەمەش بارێکی ئاسایی نابێت ھەر دەبێت بە شێوەیەک لە شێوەکان کاریگەری بخاتە سەر ھەست و بیرکردنەوەکانی سوڵتانی منداڵ، چونکە ئەم دیمەن و جەنجاڵییەی جیھان لەگەڵ ھەڵکشانی تەمەنی سوڵتان گەورەتر و فراژووتر دەبن، دواجار
کۆنترۆل کردنی ئاسان نابێت، ئەمەش یاسای ژیانی ھەر تاکێکە کاتێک ئازادی و خواستی لێزەوت بکرێت.

(چیرۆکەکە دەگێڕمەوە، چیرۆکەکەی سوڵتان، فیلم دەرھێنەرێکی ئێرانی. چیرۆکەکەش لە قەڵایەک دەستپێدەکا، قەڵایەک، کە لە تافی منداڵی تێیدا ژیاوە) ل٢٦ ئیتر سوڵتان لە ھەزموونی کۆن و سانسۆرکردن دەربازی دەبێت و دواجار دەبێتە ناوێکی پێشنگدار بە

ئاسمانی سینەما و فیلمەوە، هەربۆیە دووربینی قەلا دەبێتە ڕەخشکەرێکی جوان و دنیا بینییەکی تەواو بە ئەوەی ئەم جیهانەی تێیدا دەژیت، کە قەڵای ماڵبات و گەورەکانی ڕۆحانییە جێبهێڵێت.

قەڵا تەنها جن و پاراستنی داب و نەریتی وەک ئامۆژگاری پێشکەش بە سوڵتان و دەوروبەر دەکرد، ژیانی قەڵا پەیوەست بوون بوو بەو ڕێکارانەی لە گەورەکانیان بەیان دەردەچوو، هەمووشیان پیاوانی ئاینی و پەیوەست بوون بە کارە ڕۆحانییەکانیان. دەبایە هەر تاکەکی ئەم ماڵباتە خاوەنی جنێکی تایبەت بەخۆی بایە، بە ئەوەی شوونی ماڵبات وەران و بزر نەبێت. بەڵام تا ژیان وەگەڕتر و ئاشنایەتی زیاتر بێتە ناوەوە، دەستە و نەوەی نوێ چیتر بەم ئاوەزەوە بەردەوام بەدەوری قەڵا و جنەکە و پیاوانی ئاینی ناخولێنەوە، بەڵکو ژیان لە ئاهەنگەکەوە بە ئاهەنگەکی تر و لە بارەکەوە بە بارەکی تر وەرچەرخان بەخۆیەوە دەبینێت، تەمەنی سوڵتان هەڵدەکشێت، ئیتر جینەکانی ناویشی هەستی گەرمی دەدەنە، ئاخر تا ئێرە سوڵتان ئاشنایەتی لەگەڵ جەستەی خۆشیدا نییە، ئەمەش پووکاندنەوەی هەستە خۆشەکانی مرۆڤە لە گەیشتندا.

ئەوکاتەی سوڵتان جەستەی دەخشێت لە لەش و مەمکی کچەکی ناسیاوی ئامێزاکەی هەست بە جیهانەکی تر دەکات، ئەمەش بە سوڵتان کەشف بوونی دەخەکی ترە، یاخود هەستکردنە بەوەی ڕۆژێک دەبێت لەم قەڵایە بەدەر کەوێت. دوای ئەوەی کاغەزی بنەشتەکان کە دەکاتەوە و دەکەوێتە سەر خەیاڵی ئەوەی کامێراکە لە کەمپانایای بنەشت فرۆشتن بباتەوە، پێنج هەزار کاغەزەکە مسەگەر دەکات و کامێراکە وەردەگرێت، ئیتر چی لەم کامێرایە بکات، خۆ نابێت هەر لە نێو قەڵا بمێنێتەوە و وێنەی جیهانی نائاشنای نەگرێت، دەبێت لەم قەپەنگە گەورەی قەڵا بەدەرکەوێت، یەکەم وێنە و چەندیتریش بە تاقیکردنەوەی کامێراکە وێنەی باپیرەی بوو لە کاتی نانخواردندا، کاتێک تەواو دەبێت ئەویتر دەداتە جنەکەی خۆی کە لەبەرامبەری دانیشتووە.

سەرچەی و ئینگلیزی زانییەکەی ئەکرەم جون هاوکارەکی تری سوڵتان بوون بە ئەوەی ئەم سەدەفە کەنە پەرپووت بکەن و ئەفسانەی قەڵا تەکبشکەنن. خۆ گەر وانەبا نە ئەکرەم جون دەگەیشتە ئەمریکا و نە سوڵتانیش دەبووە فیلمسازەکی گەورەی ئێران و سی. ئێن. ئێن و بی. بی. سی نەیاندەناسی، دەبوایە ئەو لە قاوغی ئەفسانەدا چارشەو لەسەر بایە و ئەویش شازادەیەکی چکۆڵە دەبوو بە کاری قەڵا، بەڵام جنەکەی دووربینی لە قولەی قەڵا ئەم کەتانەی تەکشکاندن. (ئەو کرێکارانە لەگەڵ گەردەی بەیانی، زوو لەخەو هەڵدەستان و لە ماڵەکانی خۆیان بە سەر ئیشوکاریان دەچوون، منداڵەکانیشیان تەواوی ڕۆژەکە هەر لە کوچە و کۆڵانەکان بوون، ئەمە و لە کاتێکدا

ژنەکانیش لە خانووە بە قوڕەکان بە کاروباری ماڵەوەیان خەریک بوون. دیوارە بەرزەکانی قەڵاکە کتومت، سنورێک بوو لە نێوان ئەو منداڵانە و مندا، هیچ پەیوەندییەک لە نێوانی یەکدیدا لە ئارادا نەبوو، من هەر تەنیا لەسەر قولەکە و بە دووربین ئەوانم دەبینی، لەویوە سەیری جیهانی دەرەوەی قەڵاکەم دەکرد) لا٣٠ ئەم هەستە لای سوڵتان شەڕێکی نهێنییە لەگەڵ ویست و مەبەست، چونکە ناکرێت زەوق و جوانی منداڵ و تافەکانی تری تەمەنیش بخرێنە ژێر فشاری داب و نەریتەوە، چونکە دواجار ئەم کردەیە ئاکام و دەرەنجامی لێدەکەوێتەوە، ئەوەیە سوڵتان دەبێتە سینەماکار و نەک هەر قەڵا بەڵکو نیشتمانی زێد و ئازیزانیشی جێدەهێڵێت.

کتێبی دووەم

سوڵتان و ستۆدیۆ:

لە بەراییدا باسی دووربینی قولەی قەڵامان کرد، ئەو دووربینەی سوڵتانی گەیاندە تێگەیشتن و بینینێکیتر، سوڵتانی لە تیلاوەتی جنۆکە و پاشخانە کۆنەکان دەرباز کرد و گەیاندییە قولەی کۆشک و تەلاری شابانوو و دواجاریش مەلا جامانە ڕەشەکان. جیهانی ستۆدیۆی سوڵتان لە کامێراکەیەوە کەوتە گەڕ، ئەو کاتانەی قەپێنگی قەڵا لە بار دەکات و لەسەر گازەرای پشت جێدەهێڵێت، ئەو کاتانەی ڕوو دەکاتە کۆڵان و شەقامەکانی شار ئاشنایەتی دروست دەکات لەگەڵ هەموو ئەو ئارەزووانەی بە نهێنی و بە خەفە کراوی مابوونەوە، باڵای کچ و بینینی ژنی ڕووت لەدەم سەرشۆرک و حەوزی ئاوەوە، هەستی دەکەوێتە سەر ئەوەی کە ئەگەر کامێراکەی پێبایە ئەم شتە نامەیەی دەخستە نێو کامێراکەیەوە. تەنانەت وێنە گرتنی ژنی هەشەنگ لە ژێر چارشێوێکی ڕەش و ژورێکی تاریکدا، تەنانەت هەستکردن بە کەمەڵێک دیمەن، ئاهەنگی حەز و ئارەزووی دەگایاندە ئاستێکی نەرانە. دواتر کردنەوەی سینەما لەلایەن کابرای ئەرمەنی و چوونی سوڵتان بۆ ئەوێ، خولیای گەورە و ئاسمانی فراوانتری دەبینی، زۆری حەز دەکرد وێنەی لەیلا، ژنی مەلای مزگەوتە بچرکێنێ و بیخاتە ئەزموونی کارەکانییەوە، ئاخر ئەو لەیلای خۆشویست بوو و دوا جاریش جووتێک قاپقاپەی زەردی بە دەستەکانی خۆی بە دروست کردن و لەبەر پێیەکانی دانان.

ناتاشای کریستیان و هاوڕێی ئەکرەم جون کاریگەری زۆری خستە سەر هۆش و دەروونی سوڵتان، چونکە ناتاشا بەسەرنجەوە دەردەکەوت و ژێپێکەی تا پشت جۆکانی دەهات، ڕانە سپی و تەڕەکانی دەردەخستن، دواجار کە ناتاشا دەبێتە ئەکتەری سینەمایی و مەمکەکانی جوان دەردەکەوتن و لە کۆشکی شاهانەش لای شا و شابانوو بانگهێشت کرا،

بووە هۆکارێکی تەواو تا سوڵتان لەم شارە تەسکە و لەم قاوغە تاریکە دەرکەوێت و، بکەوێتە دوای خولیا جوان و گەشەکانی، هەرنا بتوانێت تاتاشا لەوێ لە کۆڕی سینەمایی ببینێتەوە و هیچنا هەر تەنها جارێک باوەشی پێدا بکات و ماچی بکات. سوڵتان بە گەیشتن بەمانە، قۆناغەکانی خوێندن تێدەپەڕێنێت و لە زنکۆ وەردەگیرێت، لە بەشی سینەما، ئەمە سەرتای دەربازبوونیەتی لە خەوی تاریکی و گەیشتنە بەو ئامانجەی لە مناڵییەوە هەر لە ڕێگەی دووربینی قولەی قەڵا و کامێراکەیەوە خەونی پێوە دەبینی.
زانکۆ بە سوڵتان کردنەوەی دەرگایەک بوو بە زۆر شت، تەنانەت بە کێشەکانیش، سوڵتان لە ڕێگەی کاری سینەمایی و کامێرامانییەوە ڕووبەڕووی کێشەی گەورە و لە پێگەی گەورە بووەوە، ئەمەش سوڵتانی گەیاندە جیهانێکی تری تەماشا، چونکە لە دوای سینەماکاری گەورەی ئێران، یاخود فیلم سازی گەورەی ئێران (ئیبراهیم بووستان) سوڵتان دەبێتە دیارترین فیلمساز و ناوێکی درەوشاوە، چونکە ئەو چەند کارێکی جوانی فیلمی ساز کردبوو، دواتر لە کێشک و تەواوی نیشتمان بینرا و دەنگی دایەوە، ئەمە سەرتای کێشمەکێش و ڕووبەڕووبوونەوەی چەی جیهانی سینەمایە، چونکە تا خواست زۆرتر بێت ئاهەنگی کارکردن و بواردنی دیمەنەکان وەزوحمەتتر دەکەون، تەنانەت تەنیاییش تەنگی پێهەڵچنیبوو، چونکە جیهانی ژن دەبێتە ژوانێکی ئارام بە پیاو کاتێک ئارەزوو دەگاتە لووتکەی بیرکردنەوە لە ژن، دوای ئەم بیرکردنەوەیە بە باس و شتێکی تر بار وەردەگرێت. (هەینە زۆر هەستم بە تەنیایی کرد، ئاخر بە تەنیا لە هۆدەکەم دەژیام و هێشتا هیچ ژنێکیش نەهاتبووە نێو ژیانم. هەرچەندە لە ستۆدیۆکەی ئەو هەمیشە دەورووبەرم پڕی کیژۆڵە بوون، بەڵام خۆ هەر تەنیا لە چاوی کامێراوە سەیرم دەکردن و پێیانەوە سەرسام بووم) لا ٢٤٧ هەشتان سوڵتان لە نێو ترسی تافی تەمەنەکانی پێشوو و بینینە جوان و سەرنج ڕاکێشەکانی ئێستای دایە، ناتوانێت تەنانەت بە ئارەزووش لەم کابووسە دەربازی بێت. سوڵتان لە ستۆدیۆی ئیبراهیم بووستان ژوورێکی هەبوو، بەردەوام بە دوای هونەری جوان و کاری مەزن دەگەڕا، هەموو ئەم گەڕانکارییە خێرایانە سوڵتانیان گەیاندە دۆخێک، کە ببێتە پێشەنگ لە سەر سینەمای ئێران. ئەمەش بارێکە مەرج نییە خۆشگوزەرانت بکات، بەڵکو زۆر جار هەنگاو هەڵهێنانێکە بەرەو نادیاری، یان لەتەوە دیارە و ناچاری بچێتە نێو گرفتارییەکان. بەیە ماندوو بوون و ئەزموونی قەڵا و تەنیایی باری ژیانیان قورس کردبوو، تەنانەت باری ئارەزووی بە ژن دەشاردەوە و شەرمی دەکرد بگاتە لوتکەی حەز و باوەشی ژن.
سوڵتان بەردەوام لە نێو خەیاڵ و بیرکردنەوەی داهێنەرانە و زەینی

نە دابوو، هەمیشە بیری لەوە دەکردەوە هەموو گەشە هەستیارەکانی تافی تەمەن لە کتێبی یەکەمیدا، بکاتە مەشهەدی نەو فیلمەکانی، وای بیر دەکردەوە ئەگەر لەم قۆناغانەی ژیانیش نەیتوانیبێت بگاتە مەبەست، خۆ دەتوانێت لە ڕێگەی هونەرەکەیەوە بگاتە جوانترین گۆڕانەوەی مەژووی ڕووداو و گەشە نهێنییەکانی ژیان. (لە فیلمەکەدا لەگەڵەام کچە ئەکتەرەکە و کوڕەکە لە کۆڵانێکی تاریکی تەنگەبەری پشت مزگەوتە ڕابکەن. کوڕە ئەکتەرەکە قاپقاپە زەردەکانی کردنە پێی کیژەکە و کچەکەش خێرا بە نەو کۆڵانەکان غاری دەدا، ئەمەش لەو کاتەی مەلای مەردی لە نەو مزگەوتە، بە نوێژکەران خەریکی پێشنوێژ بوو دابەستن بوو) لا٢٥٣ ئەم گرتە فیلمە، ون نەکردنی ئەو یادەوەرییە جوانەیە، کە سوڵتان لە مزگەوت کاتێک باپیرەی دەگەیەنێتە مزگەوت و لایلای شێخ و شەنگی کچی مجێوری مزگەوت دەبینێت و لە یەکەم نیگایدا عاشقی دەبێت، بەڵام مەلای مزگەوت هەر زوو داخوازی دەکات و دەیکاتە ژنی خۆی، بەڵام لەیلا تا درەنگانیش چاوی هەر لە دوای دوبەرەکەیە و خۆشی دەوێت، ئیتر ئەمە تا نەبووە فیلم هەر لە خەیاڵ و گەشەی بیرەوەرییەکانی سوڵتان مایەوە. ئیتر ئەم کارە جوان و هونەرییانە بوونە ئامرازی گەیشتن بە ماڵی شا، گەیشتن بەوەی سوڵتان وەک فیلمسازێکی گەورەی ئێران، دوای مردنی مامۆستاکەی ئیبراهیم بووستان، نان لەگەڵ شابانوو ژنی شای ئێران بخوات. دەبێتە خاوەنی بنیاتی فیلمی دیکۆمێنتاری لەسەر شای ئێران، لەو کاتەی بە ئامادەیی زەرینەی سەرەکانی دوونیا تاجی زێڕینی سەرەکایەتی لە ئاهەنگێکی شکۆداردا دەنێتە سەر.

کتێبی سێیەم
شۆڕش یان سەردەمی عەمامە ڕەشەکان:

دوای ئەوەی تەختی شاهەنشای ئێران، تەختی پەهلەوی دەڕوخێت و مەلاکان، عەمامە ڕەشەکان دێن و دەسەلات وەردەگرن، هەمدیس فیلمساز بە کەماری مەلا ڕیشدارەکە (ئایەتوڵڵا خومەینی) بانگ دەکرێتەوە، بە ئەوەی ئەوەندە تەمەنەی ماویەتی بکرێتە فیلمێکی دیکۆمێنتاری و وەک ئەرشیفی پیاوێکی شکۆدار بمێنێتەوە. فیلمساز ئەم سەردەمەشی دیت و تەنانەت تەواوی جەنگی عێراق و ئێرانی لە نەو کاسێتە ڤیدیۆکاندا کە کردەوە و بە تەلەڤزیۆنی ڕەدەنانی دەناردنەوە. ئیتر فیلمساز بریندار دەبێت و دەکەوێتە ژیان و ئەرکی ناخۆش، دوای ئەوەی تەقە لە شەقامی ماڵی ئایەتوڵڵا دەکرێت و ئەویش بەدەرەوەیە بەسیارەکەی پیاسە دەکات، بە ئەوەی سوڵتان درێژە بە کاری فیلمە دیکۆمێنتارییەکە بدات. دوای ئەوەی سوڵتان سەردەمی شا جێدەهێڵێت و

دوای دە ساڵ بەندیخانە بە هۆی شۆڕشەوە ئازاد دەبێت و هەست بە سەربەستییەکەیتر دەکات، بەبێ ئەوەی چاوەڕێی بڕیار و فرمانی نوێی حکومەتی نوێی تاران بکات. کاتێک دەگاتەوە ستۆدیۆکەی و دەیەوێت چالاکییەکانی دەستپێبکاتەوە، دوای ئەوەی لە بەرەکانی جەنگ بریندار دەبێت و لە خەستەخانە دەخەوێنرێت، دوای ماوەیەک لە ڕێگەی نوێنەری نووسینگەی ئایەتوڵڵاوە داوای لێدەکرێت کاری دیکۆمێنتاری بە ڕابەری شۆڕشی ئیسلامی ئێران بکات، سوڵتان ڕازی دەبێت.
سوڵتان لە گەرمەی بیرکردنەوە و سەرگەرمکردنی بە سینەما و بەرهەمی نوێ هەمیشە تەنیا و تەنیا دەمایەوە، دواجار بیری لە فیلمێک کردەوە لەسەر گەریلاکانی نیشتمان، ئەگەر هەڵە نەبم حیزبی کۆمەنیستی ئێرانی بوون، کە هەم دژی دیموکراتەکان بوون کاتێک پەهلەوی هاتە سەر تەخت و هەمیش دژی مەلاکان بوون، بەڵام تا ئیستاش ئەم گەریلایانە نەیانتوانی ڕیفۆرم بکەن و بگەنە دەسەڵات، (کاتێک چوومەوە نێو ستۆدیۆکەم و دەرکەم لەسەر خۆم داخست، تا تیشکەی هزر بیرم بخەمە سەر فیلمە نوێیەکەم، چەند ئەکتەرێکی گوێبژێرم لەگرتن تا زیاتر باسی کارەکەیان بۆ بکەم. دوای ئەوەش چووینە دارستانی پارێزگاکەی باکوور تا ئەو شوێنەی فیلمەکەی لێدەگرین، بپشکنین و لێیبکۆڵینەوە، من هەشتان هەر لە ناو دارستانەکەدا بووم، کاتێ ئایەتوڵڵا خومەینی فەتوایەکی دا، سینەما حەرامە، سینەماکان شوێنی گوناحن) لا٣٤٣ ئەم قۆناغەی فیلمساز زۆر سەخت دەبێت کاتێک تە نەتوانیت بە ئارەزووی خۆت فیلم بەرهەم بهێنیت و خەم و دیمەن و ڕەهەندە جوداکان بخەیتە باری فیلمێکی دیکۆمێنتاری و ئەرشیفییەوە، بۆیە ئاسان نابێت، ئەگەر بتەوێت لە نێو سیستەم و دەسەڵاتی ئاینی توند و تاریکبینەوە بە بالای هونەر و سینەمادا هەڵبگەڕێیت. ئیتر دەبێت بیر لە داهاتوو و ڕێگایەکیتر هەم بۆ هونەر هەم بۆ ژیان بکەیتەوە، چونکە دوای پەنجا ڕاداشتن بە ڕابەری سەربەعەمامە ڕەش، هەم زەمینەی هونەری هەم ئاسایشی گیانی دەکەوێتە بارێکی ترسناک و ناچار دەبێت نیشتمان لە دوای خۆی بەجێبهێڵیت.

کتێبی چوارەم
کێڵگەی غەریبی و نیشتمانێک لەدەرەوەی هەست:

(دوای پێنج خولەک لە تەکسییەکە دابەزیم، خێرا خێرا بە دەوری گۆشەکەدا سووڕامەوە، تەکسییەکی دیکەم گرت و پێمگەت: هەر ڕێک بڕۆ! ڕێک بڕۆ، ئەو ڕێگای دوای ئاوارەبوونەکی زۆر و لە ڕێگای پاکستانەوە منی گەیاندە ئەمستەردام) لا٤٠٦ دوای ئەوەی سوڵتان وەک فیلمسازێکی گەورەی ئێرانی ژیان و ئەزموونی سینەمایی دەکەوێتە

مەترسییەوە و ناچارە ڕابکات. دوای ئەوەی گەریلاکانی سەر بە ڕەوتی کۆمۆنیستی ئێرانی تەقە لە خیابانی ئایەتوڵڵا دەکەن، بەمەبەستی کوشتنی ڕابەری ئیسلامی ئێران، گومان دەکەوێتە سەر سوڵتان، کە دەستی لە هاوکاری کردنی گەریلاکاندا هەبێت، چونکە بە ڕێنمایی سوڵتان ئایەتوڵڵا دەجوڵایەوە بەوەی کاری فیلمی دیکۆمێنتاری ڕابەر تەواو بکرێت، ئانی تەقەکردنەکەش، فیلمساز ئاراستەی کردبوون کە ڕابەر بە سەیارەکەی بە خیابەنەکەدا بجوڵێتەوە.
دوای ئەوەی لە لایەن کۆماری ئیسلامییەوە دەکەوێتە ژێر پرسیار و گومانی دەکەوێتە سەر، ناچار ڕوو دەکاتە ئەوروپا و دواجار لە کێڵگەیەکی ئەوروپا دەست بە ژیان دەکاتەوە، ئەم کێڵگەیە، نە نیشتمانە و نە ئاسوودەیی دەبەخشێت، بەڵام ئیتر ئەوە ژیانی پەناهەندەیی و ناچارییە، ئەگەر نا هیچ شوێنێک نابێتە نیشتمان و کاری هونەرییت بە نادات. ئەم قۆناغە دەبێتە سەردەمێکی بێ ئەنوا، چونکە هەمیشە لە نێو بیرکردنەوەکانیدایە و هیچ کارێکی بە ناڕەخسێت، نازانێت چۆن دەست بکاتەوە بە کاری هونەری و بە جارێکیتریش بە هونەر تێهەڵچێتەوە، ئیتر سوڵتان لە ناو تەمەندایە و ئاسان نابێت ئەگەر بیەوێت وەک تافی زوو سەرچەی بکاتەوە و دەسەڵات لە ڕێگەی هونەرەکەیەوە بلەرزێنێت، یان بەلای خۆیانەوە ڕابکێشێت. لەم قۆناغەدا لە بری مەرجان و لەیلا و هۆشەنگ و ئەکرەم جون و باپیری و مام و دواجار دایک و باوکی و...... لەگەڵ کەسانیتر و ئاوەزەکیتر ئاهەنگی ژیان دەگوزەرێنێت، ماینەما و ئاورێلیا و گورگ و خۆش و زەردەواڵەکان... هەموو ئەمانە بوونە هاوڕەوتی نوێی ژیان، کە تا سنوورێک پارێزبەندی کۆمەڵایەتی پێوە دەبیندرا، ئەمەش لە ژیانی سوڵتاندا کارێکی نامۆیە، چونکە ئەو لە سەر زەمینی کۆمەڵایەتییەوە ڕایکردبوو و گەیشتبووە هۆڵەندا، ئەمەش کاریگەری دەبێت لە سەر ژیان و بیرکردنەوەکانی. لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا لە نیشتمانێکی غەریب، کە هەتا مردن بۆنی پەناهەندەییت لێنابێت، خۆی دیتەوە، ئەها نیشتمانی زێد و نیشتمانی غەریبی، یاخود نیشتمانی ناچاری چەندە لەیەکتر دوورن، هیچ کات نیشتمان لە ئاوارەییدا نابێتە ماڵ، نابێتە پەناگە و ڕەشماڵی نیشتمان، تامردن بۆنی غەریبی بەرتنادات و هەمیشە بە تاسەوە چاوت لە گۆشەی ڕۆژهەڵاتنە.
فیلمساز لەم سەردەمەیدا لە گۆشەی دەرفەتیتر خۆی دیتەوە، ئەویش ئەو کۆڕو سیمنارانە بوون کە لە ئەمریکا بۆی بەستران، ئەمەش تەنها ناساندنێکیتر بوو و وەک باسکردن لەسەر فیلمەکانی گۆشەیەک بوو بە باسێک لەسەر نیشتمانی زێد و نیشتمانی غەریبی. هەر لەم سەفەرشدا غەریبی، ئەکرەم جون و هۆشەنگی پێئاشنا کردنەوە، ئەمەش دوای سەردەمێکی دوورو درێژ لە ژیان و هەڵکشانی تەمەندا.

کتێبی پێنجەم

کۆتایی هاتنی توانا سینەماییەکان و چێشتنی ناسۆری:

دەستپێکی ئەم قۆناغە، ڕەوتەکی نوێیە لە ژیانی سۆتان و هەلانی ئاهەنگی ڕابردووە لە نێو شەنگی ئەو هەزانەی جەمان. (منیش هیلاک و کەنفت ببوم، نەمدەتوانی لەوە زیاتر لە ژووری مۆنتاژکەمدا دابنیشم و کاربکەم. لە ماوەی ئەو سالانەی تێپەڕین، زۆر شت گۆڕان، کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە ژیانی ڕابردووەوە هەبوو. هەردووکیان محەمەد ڕەزا پەهلەوی و ئایەتوڵڵا خومەینی بوونە بەشێک لە مێژوو. ڕۆژگارە شکۆمەندییەکەی گەریلاکانیش لەسەرتاسەری دنیادا بەسەرچوو. مامم، باوک و دایکیشم کەچی دوایان کرد و قەڵاکەشمان لە لایەن سوپای پاسدارانی شۆڕشی ئیسلامییەوە دەستی بەسەرداگیرا. ئەوەڕان کردە بنکەیەکی سربازی) ٤٧٨لا دوای ئەوەی لە سەفەرەکانی ئەمریکا و پاریس بە گرتنی قیدیۆیی شابانوو گەڕایەوە هۆڵەندا، هەست بە نەزمەکیتری تەمەن دەکات، ئیتر ئازار شەنگی لەبەی و شایی ژیانی کردە ناسۆری، فیلمساز لە باری دەروونی ئاڵۆزدا دەکەوێتە دوەیانی غەریبی، ئیتر کاتەک سەرنشینانی قەڵا دەمرن و بە دواجار ماڵئاوایی لە ژیان دەکەن، هیچ حەسرەتەک نامێنێتەوە بەی دابنیشێت، وە چەن پەهلەوی و خومەینی بوونە مێژوو، ئەویش لە تای ئەواندا بووە مێژوو و هیچ کرتەیەک نییە بە پچڕاندنی ئەم ڕایەڵە، چونکە فیلمە بەڵگەییەکانی فیلمساز بوون بە بەشێک لە ئەرشیفی ناوەندە ڕاگەیاندکارەکانی جیهانی.

فیلمساز دوای ئەم هەموو ماندووبوونە ئیتر حەوسەڵەی نێو ستۆدیۆی نامێنێت، ئەمجارەیان بەسەر نووسینەکانیدا دەکەوێت و کەد کەد هەڵەکانی ژیان یاداشت دەکات و دەنووسێتەوە. ئەم قۆناغە هەستیارە، چونکە بە گۆڕە خستنی دوا قەتاری تەمەنێ، یاداشتکردنی ئەزموونەکانە لە کەناری پیریدا، چێینی دەنگی غەریبییە بە نیشتمان، بە زێد و یاران.

لەهەڵەنجەکی زۆر کورت:

لە نێو ئەم ڕۆمانە ڕایەڵەک دەبینرێت، ئەم ڕایەڵە گەیاندنی جەمسەرەکانە بە یەکتری، بەستنەوەی هەزی سینەما و کاری هونەرییە لە نێو کایە سیاسییە جوداکانی ئیران. تەخکردنەوەی عەقلیەتی پاوانخوازییە لە نێو دەسەڵاتە بەدوای یەکەکانی وەلات و قەرخ کردنی ئاهەنگی ئازادی تاکە لە کەینوبەینی فەرمانڕەوایدا، دروستکردنی هەزی جادووبازە لە نێو کەمەڵگە و نەخەشختنی جوانییە لە نێو کایەی مرەڤایەتیدا.

ئەم ڕۆمانە کاری لەسەر زۆر بار و واری وەلات و میللەت کردووە،

تەنانەت لە ژیان و پەیوەندییەکانی نێوان شار و گوند، کاری وەرزێری و شارستانیدا خۆی نەبواردووە. ئەمەش لە ڕێگەی کارەکتەرێکەوەیە کە لە گوندەوە دەبێتە شارستانی و دواجار دەبێتە مێژووی فیلم و سینەما لە ئێران. ئەم ڕۆمانە ئاشنایەتییەکی فراوانت دەداتێ لە بۆ ئاگابوون بە کەلتوور و باری گەلانی ناوچەکە، ئیتر وەرگێڕانەکە پیویستییەکی سەردەمی و گرنگە، بۆیە پێم وایە دەکرێت لە ڕووی جیاوازتر و لە ژێر تیۆریەی جیاوازەوە کاری توێژینەوە و هەڵسەنگاندنی بۆ بکرێت.

نۆستالیژیا لە نێو گێڕانەوەی مێژوودا ... عەلی مستەفا

خوێندنەوەیەک بۆ کتێبی سەرەتاتکەی سەربردان: ئارەز عەبدوڵڵا

دەریچەیەک:

ڕۆمان، یان گێڕانەوەی یادەوەری؛ هووردبوونەوە لەیان ئارامی و لەخۆ کۆبوونەوەیەکی باشی دەوێت، تا بگەینە ژێر سێبەری ڕەزامەندی و داکردنی پێلی خەیاڵ و ڕووداوەکانی ژیان و گرتە جوداکانی ئەزموون لە دوو توێی کتێبدا. هەڵبەتە گەلان ناسنامەی گەورەیان هەڵگرت و گرێژەنی هیشکیان لە تەقەوە کردەوە، ئەو هەناسە ساردانەی دەمێک بوو بەرۆکی گرتبوون، بە ئاڕاستەی نیشتمانی و چارەنووسی گشتی وەرچەرخاند. ئیتر هەموو تێکۆشانێک و ئەزموونێک داچاندنی باخەکە تا دەگات، چەرمەسەری زۆر دێتە ڕێگاوە، بەڵام گرنگی ئەم تێکۆشانە چنینەوەیە، کام چنینەوە؟ ئاخر بەڕاستی ناکرێت دوای هەوڵ و تێکۆشانێکی بێ ئامان، دوای دیتن و تێپەڕینی کێفەڕات بەسەر کێفەڕاتەوە ئەزموون لە بازنەی بیرەوەرییەوە باس بکرێت و ئامانجێک هێشتان هەمووان لە کانییەکەی ناخەنەوە.
ئەم کتێبە (سەرەتاتکەی سەربردان) نووسەر لەباتی ڕۆمان ناوی بردووە، دەکرێ ناولێنانێکی جوان بێت. بۆ؟ کاتێک کتێبەکە دەخوێنیتەوە زۆر لە ئەدەب دوور ناکەویتەوە، بەو واتایەی بنەماکانی ڕۆمان و هونەری گێڕانەوە بە تەواوی خۆی دەرخستووە. بەم

پێودانگە ئەدەبییە بێت، دەتوانین ناوی بنێین رۆمان. ڕووداو، شوێن، کات، گێڕانەوە… هەموویان زەمینەی لە بارن بۆ ئەوەی وەک ڕۆمان ڕەفتاری لەگەل بکرێت و سەرنجی زانستی و شر□ق□ی □□خنەیی وردی لە بارەوە بکرێت. لە لایەکی ترەوە لە بەردەوامی خوێندنەوەدا تەواو هەست بە نووسەرێکی سیاسی زاڵ دەکەیت. نووسەر واقیعی نێو تەواوی ئەو ڕووداوانەیە کە لە نێو کتێبەکەدا بە هورد و درشتەوە شەنی کردووە، زۆر جار زمانی سیاسی و زمانی ئەدەبی لە کاتی گێڕانەوەدا بە تەواوی دەردەکەون، جیاوازی نێوانیشیان زۆر زۆرە، چونکە هەر یەکەیان خاوەنی زمان و ئەدەبێکی سەربەخۆن، لە گێڕانەوە و گەیاندنی پەیامەکان. ئەگەر لە زمانی نووسەر لە داڕشتنی کتێبکە دوور بکەوینەوە، دەتوانین ناوی بنێین ڕۆمانی مێژوویی. بۆ؟ چونکە من پێموایە شایەتحاڵێک لە نێو ئەم ڕووداوانە دێت و دەچێت و تەواوی زانیارییەکانی لە سەر بنەمای دیکیۆمێنتی بیرەوەری و پشت بەستن بەو ساڵانەی لە نێو گێڕانەوەکاندا زۆر ورد و هاوکات لەگەڵ سەرچاوە زانیاری و مێژووییەکانی تر هاو ئاهەنگن. کەواتە دەتوانیین بڵێین نووسەر وەک کارەکتەرێکی سیاسی باس لە ڕووداو و بەسەرهاتەکان دەکات. بۆیەشە من پێموایە دەکرێت لە زاویەی مێژوویی وەک سەرچاوی□□کی زانستی سوودی لێوەربگیرێت. (ئەگەر ئەدەب بریتی بێت لە گوزارشتکردنی هەست، بیر و ئەزموونی مر□ق□کان، ئەوا لەو کاتەوەی مر□ق ه□یە و گوزارشتی لەخۆی کردووە، ئەوا بە ئەدەب هەژمار دەکرێت. کاتێک داستانەکانی سەردەمی بابلی، سۆمەری، میسری و یۆنانییە کۆنەکان دەخوینینەوە، لەوێوە دەزانین ئەدەب هونەرێکە لە هونەرە ئێستەتیکییەکان، کە کاریگەری لەسەر دەروون و چەشەی خوێنەر هەیە.ئەم کاریگەرییە دەبێتە پنتی جوایەزی ئەم هونەرە لە هونەرەکانی دیکە چونکە کەرەستەی ئەدەب وشە و زمانە، وشەکانیش لە ئەدەبدا دەلالەتی فرە و جوایەز هەڵدەگرن)١ یادەوەری لە هەر گۆشەیەکی دەستپێکەوە بۆی بڕۆین خەیاڵ و دیکیۆمێنت بەشی گرنگن لە تۆمارەکاندا، نووسەر بە زمانی ئەدەبی و وشەی کاریگەر ئەوەی مەبەستە د□گ□□ت□وە، چونکە زمانی نووسین تەواو کاریگەری دەخاتە سەر پرۆسەکە و دەبێتە ڕایەڵێکی گرنگ لە نێوان دەق و خوێنەردا، واتە کەناڵی سێیەم (دەق) گرنگە بە کەرەستە و پێویستییە جوان و خەیاڵی مەودا ئاڵۆزەکان بچنرێت. لەم کاتەدا خوێنەر دەقێکی واقیعی و ئەدەبی دەخوێنێتەوە. تەنانەت وەک سەرچاوەیەکی زانستی مێژوویش دەیخاتە بەر باسەوە.

ئەم کتێبە لە زاویەیەکی تری ڕوونکتر دەتوانین بۆی بە ژوور بکەوین، ئەویش بیرەوەری و سەرەتاتکێکانە. نووسینەوەی بیرەوەری هونەرێکی کەم بایەخ نییە، بگرە زۆریش بەرزە و تەنانەت لە

خوێندنەوەی بیرەوەری هەر کەسایەتی و کۆمەڵگەیەک، ئامانجێک زووتر و شێشەک خێراتر سەردەکەوێت. ئەم کتێبە پڕ پڕە لەو بیرەوەرییە تاڵ و شیرنانەی کە لە ژێر هەژموون و ناچاریدا درووست بوون، نووسەر وەک خۆی دەڵێت لە تەمەنێکی وا دابووە، کە سەردەمی هەڵەتی و سەرەتاتکێ کردنی بووە، هەڵبەتە ئەم قۆناغەش لەم دۆخ و لاسەنگیانەی ژیان و لاهاتنی کایەی سیاسی و غەریبی کردنی ئازیزان و نیشتمانی زێد و هەستی نیشتمانی و نەتەوایەتی و… هەموو ئەمانە هەوێنی دەیان نووسینی دەقی ئەدەبی و سیاسی و مێژوویین.. بگرە لە ڕووی زانستی تریشەوە دەرفەتی لەنووسینی هەیە.

نۆستالژیا:

ئەوەی مەبەستە لێرە سەرنجی مەبەستی بخرێتە سەر، توێژینەوەکە خۆی لە گەزەیەک دەبینێتەوە، ئەویش نۆستالژیایە لە نێو واقیعی ئەم کتێبەدا. نۆستالژیا لە ڕووی وشەییەوە لە دوو بەش پێکدێت، بە مانای گەڕانەوە بۆ ڕابردووی ئازار و خەمەکان دێت. ئەم وشەیە بنەڕەتەکەی بۆ یۆنانی کۆن دەگەڕێتەوە، (nostos) واتە گەڕانەوە، (algos)واتە ژانی حەسرەت و دووری لە هەرچی هەیە. ئەدیبان پێیان وایە ئەم وشەیە لە ڕووی زاراوەییەوە فەڕەنسییە و بە هەمان شێوەی واتا وشەییەکەوە بە واتای خەم و ئازار و دووری دێت٢. کۆمەڵگەی ئێمەش هیچ بەدەر نییە لەو بارە، چونکە لەوەتەی کورد و نیشتمان کەوتۆتە ژێر چەپۆکی نەیاران و دوژمنانی خۆشەویستی مرۆڤ و مافەکانی، کورد بەردەوامە لە خەبات و تێکۆشانی بۆ بێن، کەفەڕات بەسەر کەفەڕاتەوە، شەپۆل دەدات، ئافات نەما کورد باوەشی بۆ نەکاتەوە، جا هۆکار و سەرچاوەکانی لە کوێوە هاتووە، ئەوە باسێکی ترە. لەم بار و دۆخەدا نۆستالژیا دەبێتە بەشێکی گەورەی نێو مرۆڤی کوردی، چونکە لە دەرنجامی هەموو بادارەکانی جەنگ و نەهامەتییەکانی ئاوارەیی و ماڵئاوایی بەرۆکی مرۆڤی کوردی گرتووە، ئەمەش زەمینەیەکی ناخۆش و پەرتییەکی یەکجار زۆر لە هەستی تاکی ئاوارە و بێشوێن دروست دەکات. (ناشوێن بێشوێنی نییە، بەڵکو شوێنەکە بەردەوامی شوێنی دەرەوە دەشکێنێت، شوێنەکە ڕوخساری خۆی ماکیاژ دەکات، خۆی لە جێگاکانی دەرەوە ڕادەپسکێنێت، بە ئەوەی ڕوخسارێکی دی بداتە خۆی)٣ لەم دۆخ و بارەی ڕاگواستنی بە زۆرەملێ و ملنان لە ناچاری، ئەوپەڕی خۆ گونجاندنە لە ڕوخساری نوێدا، تە کە ئارەزووی خواردنی قەسپ و خورمات نەبێت، ئیتر ناچارییە لە ژێر باری ئازار و نا ئومێدیدا بیری گوڵە بەیبوون و گیابەند بکەیت. ئەو شوێنە ماڵ نییە، هەر شوێنێک ماڵ نەبێت، هەستی نیشتمانیت بۆ دروست ناکات، ئاخر چۆن قەسپ و بادامی نیشتمان دەبن بە یەک، ئەمە

هەر فەر بووین بادام و مەوز بەیەکەوە بخۆین، بەیە خورما خواردن دەبێتە ئەوپەڕی ناچاری و گونجان لەگەڵ ڕوویەکی تری ژیان. (لە ڕاستیدا ئەگەر مرۆڤ ڕێبدات خۆی و بوونی بخرێتە ناو نەخشەیەکی ئۆرگانییەوە، یان سیستەمێکی فیکری ئەقڵانییەوە، ئەوا لە بەهای بوونی مرۆیی خۆی دەهێنێتە خوارەوە، لەبەر ئەوەی مرۆڤ کاتی بوونی خۆی وەدی دەهێنێت کە وەکو بوونێکی مرۆیی هەبێت و وا دەرکەوێت کە کەسێکی دانسقەیە و سەرسەختانە ئەوە ڕەت بکاتەوە کە بخرێتە ناو سیستەمێکەوە)٤ کۆمەڵگەی کوردی تاڵی و سوێری و هەوراز و نشێوی ئاوارەیی و هاڵاوەی نێو بەرداشی کوردایەتی زۆر ئەزموون کردووە، ڕاستە لە کۆمەڵگا زۆرەملێکان نیشتەجێکراون و بازنەی سیاسییان لەداخراوە، بەڵام هەمیشە خەسڵەتی کۆمەڵگەی کوردی وابووە هیچ کات لە ئەوپەڕی نائومێدی و بێمانەیشدا، ڕەزامەند نەبووە بە زۆر بخرێتە نێو ئۆرگان و بازنەی نەخوازراوەوە، جونکە هیچ کات ئامادەی خۆبەدەستەوەدان نەبووە. لەم کتێبەشدا ئەم ئالییەتە زۆر بە ڕوونی دەردەکەوێت.

لەم کتێبەدا زۆر وێستگە هەیە کە بە ئۆرگانیزە کردنی شوێن و خواردن و خوێندن و برادەرایەتی کردن لەگەڵ ئەوانی تری جگە لە کورد ڕەتدەکرایەوە، تەنانەت ژن لەخواستن و ژن پێدانیشیان لە شورەیی بووە. دواجار لە نێوان ڕادەست نەبوون و ئازاد نەبووندا، تەنها شتێک کە بمێنێتەوە هەڵچنینی ئەو بیرەوەرییانەن لە نێو قاوغی ڕووداوە مێژووییەکاندا، بەیە نۆستالژیا وەک باسێکی زانستی ئەدەبی ئاهەنگێکی بەش ڕەنگینە لە جوانکردنی تۆماری بیروەری.

نۆستالژیای تاک:

ئەم بارە سوڕانەوەیە لە ڕەهەندی تاکە کەسێک، هەرچی بیرەوەری هەیە تایبەتمەندییەکەی تەنها بە کەسێک دەگەڕێتەوە. هەر ڕووداوێکی ناخۆش و کەوتن و غەریبیکردنێک هەبێت تەنها لە هەست و شعوری کەسەکدا ڕەنگ دەداتەوە. ئەم کتێبەش کە نووسەر خۆی کارەکتەری ڕاستەقینەی نێو ڕەهەندەکانە، پڕییەتی لەم باری نۆستالژیایە. (بەشێکی گەورەی ژیانی من ئەوە ئەزموونەیە کە تۆ مەبەستتە، بە هەی هەڵومەرجەکانەوە بە میراتی بۆم بەجێماوە. تۆ دەزانی هەر لە منداڵیمەوە تا ئەمڕۆشی لەگەڵ دابێت، گرمەی تۆپ و بۆردومانی فڕۆکە لە خەوندا دەبینم؟ ئەو کات هێندە لەو دەنگانە ترساوم و هێندەم بیستوون، هێشتا شەوانە کابوس و مۆتەکە گیانم ئازار دەدەن........ بۆردومانەکان خەونن نەک ڕاستی. منداڵی پێشمەرگە باوکی بە جل و تفەنگی پێشمەرگایەتییەوە دەبینێ و گوێی بە دەستەواژەکانی خەبات، شەهید، قوربانی، گەل، نیشتمان پێ دەکرێن و ئەنجام فرچکیان پێوە

دەگرێ...) [ڕۆمان لا٥٥] نووسەر لە ڕێگەی گێڕانەوە بە کەسێکی تر دەستپێدەکات، باسی منداڵی و دیمەنەکان دەکات، ئەوە ئەو واقیعە کفت و تاڵییە کە زۆرینەی کۆمەڵگەی کوردی بەخۆیەوە بینیوە، ئاخر ئەم کابووسە تەنها جارێک و لە ساڵێکدا ڕووی نەداوە، لەوەتەی ساڵە هەیە مێژووی تەپوتۆز دەنووسرێتەوە، لەوەتەی قەڵەم هەیە بیرەوەری کفتی کوردی دەچنە دیوانەوە. ئەم دەقە درامییە، لە ڕێگەی خەونەوە ئازار و چەرمەسەرییەکانمان بۆ دەگێڕێتەوە، نووسەر خەون و واقیع دەناسێت، بەڵام ئەوەی هەیە ئەو دەروونە شڵەژاوەیە کە ساڵانێک تێیدا بینیویە. شێش بەشەکی لەنەکراوەی کوردە، بەو واتایە بێت پرسەی کەفەڵات بەردەوامە. بۆ؟ چونکە یەکێک لەو خەمە گەورانەی تا ئێستا نەیهێشتووە کورد بگاتە یەکێتی بوون و دەسکەوتی گەورەتر، نەبوونی هەماهەنگی و ئاشتەوایی نێو ماڵی کوردبووە٥، دواجار هەموو ئەم دیمەنانە دەبنە گرتەی بەر ڕۆشنایی نۆستالیا، وەک بیرەوەری کفت و تاڵ دەخوێنرێتەوە.

نووسەر گەمەی زەوەندی هەیە لە گێڕانەوە، بەڵام بە زمانێکی سادە، کە هەموو چینێکی خوێندەوار دەتوانێت هەزمی بکات.

پێم وایە بە نووسینی یاداشت و تۆماری هەستە نۆستالییەکان، هەر ئەم جۆرەی پێویستە، چونکە ڕێژەی زۆری کۆمەڵگەی کوردی هاوبەشن لەو ئازار و دەردەسەرییانە و، دەتوانن لە خوێندنەوەیاندا زووتر بگەنە بەتاڵبوونەوەی هەست و دەروونی هەڵچوو. (ڕۆژی دواتر دایکم خۆشترین کفتە دروست دەکا و بۆ دواجار لە خوار حللە و سەماوەوە لەگەڵ خێزانی مامۆستا شەریف بەیەکەوە دوا ژەم دەخۆین. لەو ڕۆژەوە هەموو شتێک لەبەر چاوی من گۆڕا، ڕەنگی دار خورماکان، زەنگاوەکان، کۆڵان و جادەکان هەموویان گۆڕان. دەڵێم و لە خۆشیان قاچەکانم زەوی ناگرن، هەست دەکەم دەفڕم، ئاخر گێڕانەوە کەم نییە برایەنە) [ڕۆمان لا١٥٥] نووسەر نائاگایانە خەریکی گێڕانەوەیە، بە دەربڕینی ئێستا لە ڕابردوویەک دەدوێت، کە بارودۆخ ناچاری کردبوون. (هەست دەکەم دەفڕم) ئەم ڕستەیە بە دەمکاتی ئێستایە، خۆی دەبوایە بگوترێت (هەستم دەکرد دەفڕم)، دیسان ئەمە نابێتە کێشە لە سەر ئاستی گێڕانەوەکە، بەڵکو دەتوانیین بڵێین نووسەر نوقمی گێڕانەوەیە و لە بارێکی هەستیار بەدەم بیرەوەرییەوە دەدوێت، ئاخر کفتەیەک لە ساڵانی حەفتاکان بێت و بە دەستی مەخلوقێکی مەزن کە دایکە، لێنرابێت و بە مەبەستی گێڕانەوە بۆ نیشتمان خانەوادەی مامۆستا شەریف ئامادەی خوانەکە بن، ئاخر بەڕاستی دەبێت هەمیشە بە ئاسمانەوە بیت و لە فڕین نەکەویت، تا دەتوانی بفڕیت، بە فڕین و خەیاڵ بچیتەوە هەموو کۆڵانەکانی هەستەوە.

گ□□ان□و□ ب□ ز□□د، بۆ ماڵ، بۆ نیشتمان، خەون و ئامانجی هەموو تاکێکی ئاوارە و دەربەدەرە، خەونی ئەو ڕۆژان□ی ک□ لە هەوەل ڕۆژەوە پێ دەنێنە خاکی غەریبی، سەر دەکەنە لم و زیخی بیابان، دەبنە نیشتەجێی شوێنێک ماڵ نییە، ئارامگای هیچ کوردێکی دڵسۆز نییە. ئەمە گێڕانەوەی ئەو هەموو ئافات و غەریبییانەن، تا ئێستاش دەروون ناسۆریی دەردەبڕێت لە ئاست ئەم بێباکییانەی هەنووکە بە دەستییەوە دەناڵێنین. (بە درێژایی یەکەم زستان چوار دەوری ماڵمان قاز و قورینگ بوون. ئەو قاز و قورینگانەی بەهاران و پایزان بەسەر سەری ئێمەدا گەرمیان و کوێستانیان دەکرد لەوێ دۆزیماننەوە، ڕەوەکانییان بە هەزاران بوون، ڕۆژانە ئەوەندە لێیان نزیک دەبووینەوە تا تێر تێر بۆنی نیشتمانمان لێدەکردن) [ڕۆمان لا١٠٣] نووسەر لە ئەوپەڕی نۆستالیدا هاوتەک لەگەل هاوڕێ و ئەوانی تر بۆنی نیشتمان لە هەرچی غەریبی هەیە دەیکەن، قاز و قورینگ هێمای کۆچەرین، ئ□و ک□چ□ریانەی لە دامێنی نیشتمانەوە لە وەرزی گەرمدا هەڵدەکشان بۆ ناوچە فێنک و کوێستانەکان، کاتێک قاز و قورینگ دەگەڕێنەوە دامێن، ئەوە وەرزی پایز و سەرما و سۆڵە دەست پێدەکات، ئەمەش نیشاندانی سسەرتای گەڕانەوەی کۆچەریانە لە کوێستانەکانەوە بۆ دامێن. ئاخر بەڕاستی بۆنی نیشتمانت دەداتێ کاتێک تۆ لە غەریبیدای، ئەوانە کە لە کۆچ دەگەڕێنەوە، ئاو و هەوای نیشتمانییان لە سییەکانیاندا هەڵگرتووە. لە چاوەکانییاندا دیمەنەکانی نیشتمان دەبینرێن.

نۆستالژیای کۆ:

ئەم جۆرەیان ڕەهەندێکی تری گێڕانەوە یان تێدا مانەوەی غەریبی کردنە، نۆستالژیایە لە ڕەهەندی ڕووداوە مێژوویی و فراوانتر بۆ بات□تی تریش، بەڵام لێرەدا تیشک دەخەمە سەر ئەو ڕووداوە مێژووییانەی مر□قی کوردییان گەیاندە کەناری نائومێدی، ورەی کوردییان گەیاندە لێژی. مرۆڤی کوردییان ڕادەستی هستریا و خەمۆکی کرد، ئاخر مێژووی ئێمە لە ساڵنامەی ئەم کتێبەدا پڕیەتی لە تەریق بوونەوە، لە نائومێدبوون و کوژانەوەی ئاسۆ. نووسەر لە پاڵ پریاسکەی نۆستالژیاکانی خۆی (تاک) دا، پەرۆشی بۆ کۆی یادەوەری□کانی تر دەسووتێت.

ئەم کێبە باس لەو مێژووە دەکات کە پێیدەڵێن ١٩٧٤ و هیتر، بەڵام لە گێڕانەو□ یەکی ئەدەبیدا، گرنگە سیاسییەک زمانی ئەدەبیش لە بیر نەکات، ئەگەرچی شیمای سیاسی پێوە دیارە. ئەم مێژووە تەنها بەکەڵک گێڕانەوە دێت، ئەگەر نا هیچ ئومێدێک و چارەنوسێکی بۆ نەکردینە دیکیۆمۆنت و بنەما، واتە ئەم یادەوەری□ گشتییە هەرەسی بنیاتی

کۆمەڵگەی کوردییە، ساڵی پەرتەوازەیی و ڕاگوزەری سیماکانی تاکە لە مێژووی گەلێکدا. (کاتێک دوژمن گەلەکەت لەسەر خاکی خۆی ڕادەگوێزێ، کاتێک بە زۆر دەیکاتە عەرەب و بەعسی، کاتێک دێ عەرەب لە نیشتمانەکەت نیشتەجێ دەکا، کاتێک میژووی نەتەوەکەت دەسڕێتەوە، کاتێک مێژووی چەواشەکارییەکانی خۆیانت پێ دەخوێنن، کاتێک خەڵکت لێ لە سێدارە دەدەن و نەفی دەکەن...) [ڕۆمان لا٤٤] دەپرسین دوژمن بۆ توانی هەموو ئەمانە بکات؟ ئیمانێکی لاسەنگە کاتێک وەک ئەدیبێک، سیاسیێک، شۆڕشگێڕێک یان هەر خەسلەتێکی تر پەنجەی نیشان نەخەینە سەر هۆکار و دەرئەنجامی ئەم تاوان و دەستدرێژییانەی دوژمنانی کورد.
ناپاکی و یەکتر نەخوێندنەوە وەک پەیڕەوێکی باو لە نێو ئەدەبی هەندێک بیر و بۆچوونی سیاسی، چ لەسەر ئاستی تاک و کەسی یان دەستە و ڕێکخراوەیی، ئەزموون و خەباتی ڕزگاری خوازی کوردییان گەیاندۆتە ئاستی بەتاڵ بوونەوە و نامۆیی، دواجار لە بیرو زهنی هەر تاکێکی بە پەرۆش و دڵسۆزدا دەبێتە خەمێکی لەبیر نەکراو و تەنها وەک نۆستالێکی تاریک و داخدار دێتەوە سەر پایەی بیرەوەرییەکان. (دوای ئەوەی لەو هەوارە نوێیە جێگیر بووین، باوکم و ڕەزاقی خاڵم و هاوڕێ پێشمەرگەکانییان بەرەو کوردستان گەڕانەوە. ئەو ڕووداوە هێندەی تر نیگەرانی زیاتر و باری دەربەدەری گرانتر کردین...) [ڕۆمان لا٧٩] ئەمە بارێکی گشتییە لە زاویەی ئەو هەموو خەموو ناسۆرییانەی ڕووبەڕووی کۆمەڵگەی کوردی بوون□و□ت□وە، چونکە شۆڕش لەو ساتەدا ڕوو ل□ ل□□ژی و ناسۆری بوو، بۆچوونەکان نەدەخوێندرانەوە، تەنها خەڵکێک کە پێشمەرگە و خەباتگێڕ بوون بە ئومێدی بەردەوامی درێژەیان بە خەباتی چەکداری دەدا، ئەگەرنا بڕیاری لە ناکاوی شۆڕش نائومێدی تەواوی خستە هەست و بیرەوەری هەموو کۆمەڵگەی کوردییەوە. (کاتێک باوکم و هەموو ئەو پێشمەرگانەی بە بڕیار لە بەرەکانی شەڕ کشابوونەوە نەک بە شکان دەیانگوت: ئەو شۆڕشەش بوو بە هەبوو نەبوو!.. ئامینەی پورم بە باوکمی دەگوت: ئەوەی سەرکردایەتی شۆڕش کردی من بەو نەخوێندەواری و نەزانی خۆشمەوە هەرگیز کارێکی وا ناکەم، پێم ناڵێی ئەوانە بۆ وایان کرد؟) [ڕۆمان لا٧٧] ئەوەی شۆڕش بە بڕیارێکی تاک لایەنە و بە پرسە خەسووانە بە سەرکردایەتی شۆڕش کردی لە داماڵینی ئومێد و هیوای گەلێک زیاتر نەبوو، پەراوێز خستنی کێشەی کورد بوو لە تەواوی ناوچەکەدا. ئەم دیمەنە تراژیدیایی□ ی□کجار گەورە بوو بەسەر کۆمەڵگەی کوردی داهات، چونکە کاریگەری نەرێنی بەسەر تەواوی بابەتەکاندا دروست کرد و لە دیدی نەیارانی کورد بووە هۆی گۆشەگیر بوونی هەستی ڕزگاری خوازی. ئەم ئاشووبە بەردەوام لە هەست و نەستی

کۆمەڵگەی کوردی وەک بارەکی ناخۆش و کەشەکی ماتەم وەک فیلمەکی ناسۆری لێدەرێتەوە.

سوودەکانی نۆستالژیا:

لەبارەی سوودەکانی نۆستالژیا دەتوانین بە دوو ڕەوت ئاماژەی بخەینە سەر، ڕەوتی نەوە پێیەوایە گەڕانەوە بە ڕابردوو و بیرەوەرییەکان کارێکی باش نییە، چونکە کۆمەڵگەی داهاتوو دەخاتە بەر سەرەی دارووخان و پەرتەوازەیی، دەبێتە بەربەست لە بەردەم پێشکەوتنەکانی کۆمەڵگە، ئەمەش خاڵێکی خراپ و تاریکە بەسەر ڕەوتی هاوئاهەنگی جیهانیدا. ڕەوتی دووەمیان بە تایبەتی ڕۆمانسییەکان پێیان وابوو دەبێ کۆمەڵگە لەگەڵ ڕابردوو دانەبڕێت و بەردەوام پەیوەندی بە کلتورە کۆنەکانەوە هەبێت، بە ئەوەی ئاگاداری هەموو بار و دۆخێکی ڕابردوو بێت، لەگەڵ جیهانی نوێشیدا شەن و کەوی بکات. ئێلس چاندلەر دەڵێت: (زیندوو کردنەوەی چاخی نێوەند، کە وردە وردە ئامادەییەکی چاکی بە خۆوە دەگرێت، لە لایەن خۆیەوە هەستێکی دروست کرد، کە بە گشتی مایەی قبووڵکردن بوو، هەروەها جیا بوو بەوەی کە لەسەدەی ناوەڕاست هەبوو، بەوەی دامەزراندنی ڕابردوو کیانێکی خەیاڵی سەربەخۆ و بە ژیانی تایبەت دروستکرد، ئیدی کەچی خەیاڵ بە ڕابردوو لە زەینی ڕۆمان و ئەدەبدا ئەنجامدرا...)٦ دابڕان لە ڕابردوو، بەجێهێشتنی ئەزموونەکە، یان بیرەوەرییەکە، دوور و نزیک پەیوەندی بە هەست و کەسایەتییەکەوە هەیە. بۆیە ناکرێ دابڕێین و بە شتێکی کەم بایەخ تەماشای بکەین. چونکە بابەتی بیرەوەری، یان نۆستالژیا سوودی هەیە دەتوانیین ڕەنگی تەخ کردن بخەینە سەرچوار خاڵی سوود.

یەکەم| گەڕانەوە، یان هەڵدانەوەی لاپەڕەکانی بیرەوەری پەیوەستییەکی رۆحی و دامرکاندنەوەی تەوژمەکانی دەروونە، چونکە کاتێک مرۆڤ بە نێو دەیان سەختی و ڕووداودا دەگاتە تەمەنێکی درەنگ و هەڵکشاو، پیویستی بە بیر هێنانەوە و گەڕانەوە هەیە بە ڕابردوو، بە ئەوەی ڕەسەنایەتییەک لە ڕابردووەوە بە ئێستاوە گرێبدات.

دووەم| سوودیکی تری نۆستالژیا، خاڵی بوونەوەی نووسەرە لە هەست و دەروونە هەڵچووەکان، لە ڕێگەی وشە و دەستەواژەی بیرەوەری.

سێیەم| سوودەکی تر، بە دەق کردنی چەمک و بابەتەکانی نۆستالژیایە، چونکە خەیاڵ باشتر و غەریبتر بەسەر تەواوی بابەتەکانی نۆستالژیادا بڵاو دەبێتەوە و لە نێو دەق و ژانرە جوداکاندا وێنەی پڕ سەرنج دروست دەکات.

چوارەم| پێموایە، نۆستالژیا سوودەکی بەرچاوی دەبێت لە بنیات و گەشەی ئەدەبی و ئەو چەمکانەی لە ڕێگەی خەیاڵەوە دروست دەبن، بۆیە

وابەستە بوون بە ڕابردوو دوورکەوتنەوە نییە لە تازە بوونەوە و داهێنان.
لەم توێژینەوەیەدا لەگەڵ هەبوونی کەمێک تێبینی زمانەوانی و سەرنجی ڕەخنەیی، دەرفەتێک بۆ دەرخستنی دوو باس، یان دوو ئەرک دەردەکەوێت، ئەوانیش نۆستالژیا و کتێبی (سەرەتاتکەی سەربردان)ە، نۆستالژیا وەک باسێکی زانستی و میتۆدێکی تیۆری گرنگی و ماهیەتی خۆی هەیە لە نێوەندی شرۆڤەکاری و ڕەخنگەریدا. بۆ ئەم مەبەستەش بە سوود بینین لە خوێندنەوەی زانیاری زیاتر لە جەوهەری بابەتەکە، دەگەینە سوودی زیاتر و گرنگی نۆستالژیا.
کتێبی(سەرەتاتکەی سەربردان) دەریچەیەکە بەسەر کەمێک زانیاری گشتی و کەسایەتی نووسەردا دەکەتەوە، بەڵام ئەم کتێبە دوور نەکەوتەتەوە لە هوونەری گێڕانەوە و پەراوێز خستنی خاسیەتەکانی ئەدەب، ئەگەرچی لایەنی پراکتیزە کردنی مێژوویی بە شێوەیەک لە شێوەکان لە هەندێک شوێندا زاڵ دەردەکەوێت، ئەمەش ئاگەرێکی کراوە دەبێت، کاتێک کتێبێک بخوێنیتەوە و بە نێو ئاهەنگی بیرەوەری ڕاتبکێشێت. ئەم کتێبە دەکرێت بکرێتە بەشێک لە میژووی گێڕانەوە، یان پەنایەک بۆ ئەوەی جۆرێک زنیاری مێژوویی لەدەرخستە بکەین.

عەلی مستەفا \ ٢٠٢٠
شەقڵاوە

-______________________

سەرچاوەکان:
١- د. حەمە مەنتک، چەشە و چەشنە ئەدەبییەکان،چاپخانەی مەم و زین،٢٠١٩ هەولێر، لاپەڕە ٩٠.
٢- سەران مامەند عەبدوڵڵا، نۆستالژیا لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، تاران ٢٠١٦،لاپەڕە ١٥.
٣- بەختیار عەلی، ناشۆن، ٢٠١٨ سلێمانی،لاپەڕە ١٥٠.
٤- فەلسەفەی بوونگەرایی (ووجودیەت)، و. ئازاد بەرزنجی، ناوەندی غەزەلنووس، چاپی سێیەم، سلێمانی ٢٠١٩، لاپەڕە ١١١
٥- سوود بینراوە لە کتێبی مێژووی جوڵانەوەی نەتەوەیی ڕزگاریخوازی گەلی کورد لە باشوری کوردستان ١٩٧٥- ١٩٩١، و. دلێر ئەحمەد حەمەد، ٢٠١٩ سلێمانی.
٦- کەریم دەشتی، ئەدەب و فەلسەفە، چاپی دووەم، هەولێر ٢٠١٣، لەپەڕە ٥٠.
٧- ئارەز عەبدوڵڵا، سەرەتاتکەی سەربردان، لە باتی ڕۆمان، بەرگی یەکەم، ٢٠١٩.

خۆرەتاوی پێکەنینی منداڵەکان … عەلی مستەفا

سەرە قەڵەمێک بۆ کتێبی شەوە سپییەکان، یاداشتی پیاوێکی جوو لە پەناو ئازادی گەلی جوولەکە و بنیاتی دەوڵەتی ئیسرائیل.

شەوە سپییەکان، یاداشتەکە لەو ڕووداوانەی کە واقیعێکی تاڵ و پڕ کارەساتمان بۆ دەگیڕێتەوە، هەقیقەتەکە لە گەیشتن و فرمێسکی شادوومانی، ئەوەیە نووسەری ئەو واقیعی ڕووداوەکان لە دوا دێڕی کتێبەکەیدا دەڵێت:(بەڵام خۆ ڕۆژەکەش دێت و ئەویش لەبەر خۆرەتاوی پێکەنینی منداڵەکان پاڵبداتەوە). ئەوە ئەو ئومێدەیە دواجار دەمانگەیەنێتە ئەو باوەڕەی، لە دوای هەموو کەفەڵاتێکی سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی و… دان بەخۆماندابگرین و ژیرانە هەنگاو هەڵبگرین بۆ ئەوەی ببین بە ڕەمز و یاداشتێکی نەمر و زیندوو بۆ پێکەنین و گەشاندنەوەی منداڵانی گەل و نیشتمان.
شەوە سپییەکان- مەناحێم بێگن هەم نووسەر و هەم وەچاغی هەموو ئەو ئارەشانەی لە پەناو گەلی جوو و خاکی پیرۆزدا بە ڕوویدا دەتەقنەوە، شەفیقی حاجی خدر وەک هەروا وەرگێڕانەکەی کردووە و سەرنجمان بۆ بندین دەبات. ئەم کتێبە ئەزموونێکی شەوە ئەدەبییە، لە نێو مەغزای سیاسی و جەنگە دەڕاوەکانی مرۆڤایەتی. چۆنییەتی گێڕانەوەکان ئەگەر لە شێوە واقیعییەکە نزیکە، بەلام هونەرێکی وەستایانەیە بتوانیت لە نێو ئەو هەموو جەنجاڵیانەی نێو ژینگە کۆنکریتییەکاندا، ڕەنگ بە بەر هەموو دیمەنێک و بەرنگاریی و نائومێدیدا بکەیت، گرنگە بتوانیت ڕادەست نەبوون لە نێو ئازاری نائومێدیدا بکەیتە تروسکاییەک بۆ ئەوەی دواجار منداڵانی نیشتمان بە پێکەنینەوە باسی ئازادی خاکی پیرۆز و گەڕانەوەی ئازادی خوازان بکەن. (بەتار) ڕێکخراوێکی قۆرخکاری سیاسی و سەرمایەکان نەبوو، بە پێچەوانەوە کۆڵگەیەک بوو بۆ پیتاندنی بیری جوو و ئازادی خاکی پیرۆز و بە دیهێنانی ئامانجی دەیان ساڵەی دەوڵەتی ئیسرائیل.
ئاخر بەڕاستی ئەمانە ئامانج و ئیمانی بچووک و کەم نەبوون، هەڵبەتە ئازار و بەربەستی گەورش دێنە پێشەوە، بەڵام ئامانج و ڕێگای ڕاست نایەڵێت لە هیچ شتێک سڵ بکرێتەوە. نووسەر بەرپرسێکی باڵای ئەم ڕێکخراوە بووە و لە پەناو بەها گەورەکان خەباتی

کردووە، تەنانەت ڕادەستی هیچ ئیرادەیەکی ئاسایشی سۆقیەتی و کەمپە جۆرا و جۆرەکانی زۆرەملێی سەربازی کارگەری و داکردن نەبێتەوە. ئیتر هەموو ئەمانە ئیمانن بەو دەیپە خوناوانەی بە ئایندە خەونیان پێوە دەبینی.

نووسەر لە پاش هەموو ئەو کێشش و تەکۆشانەی لە پێناو بەهاکانی خاکی ئیسرائیل کردوویەتی، بە وریایی و هۆشیارییەوە گوفتار و ڕەفتاری نوواندووە، تەنانەت هەستی گومان و جیاوازییەکانیشی لا پرسێکی گرنگ بووە، لە شوێنێکدا لەسەر دەسەلات و حکومەتەکانی ناوچەکە بۆچوونی جودای هەبووە وەک دەڵێت: هیتلەر یان ستالین هیچیان بۆ ئێمە باش نین، بەڵام جیاوازیشیان هەیە، ستالین پاڵتۆ خورییەکەم لەبەر دادەکەنێت، کەچی هیتلەر گیانم. لا٢٤ ، ئەو خەباتە پڕ مەترسییە بووە کە تەواوی جووەکان لە پێناو سەربەرزییەکی یەکجارەکی کردییان، لە پاییدا هیچ باوەڕێک و سەرمایەیەکی باوەڕپێکراویان نەبووە، بۆیە بە گومانەوە دەیانڕوانییە سیاسەت و هاوپەیمانییەتییەکانی دونیا. دوو دەوڵەتی گەورەی جیهانی ڕووسیا و ئەڵمانیا کە لە جەنگی جیهانیدا لە هەمبەر یەکتردا جگە لە خوێنی یەکتر بگرە جووەکانیان کردە سووتەمەنی نێو ئاگرەکە و زۆر خراپ جووەکانیان لەبەین دەبردن، بەتایبەتی ئەڵمانیای هیتلەر، کە کورەی بە توانەوەی جوو بنیات ناو، لە بەینی بردن.

جوو، میللەتێکی تیکۆشەر و پەرت و بڵاو، بەردەوامیش لە ئازار و ئەشکەنجە دابوونە، چونکە بەردەوام لە خەبات و هەوڵ دابوونە بۆ بە دیهێنانی ئامانجە سەرەکی و نیشتمانییەکانییان. گرنگترین شت کە لە نەتەوەی جوودا بە دی بکرێت، ئەوەیە تا ساتی بەدەستهێنانی مافەکانیش یەکگرتووبوونە، کۆمەک و هاوکارییان بە بنیاتی دەوڵەتی جوو بەسەریەکەوە ناوە. هەڵبەتە نەتەوەی وا ئەگەر سەرزەمینییەکەی بگاتەوە ئاستی خوارەوەی پێکهاتەی نەتەوەیی بەهۆی ئەو جۆرو ستەمەی لێیدەکرێت، ڕۆژێک دێت لە پاش پێکەنینی منداڵاکان دابنیشێت و مارشی سەرکەوتن بەسەر هەموو نەیارانی لێبدات، ئەو کاتەیە کەوتن پاشەکشەی ئەستەم دەبێت، وەک هەنووکە دەبینین دەستی بنیاتی جوو لە هەموو پێکهاتەکانی دونیادا جەمسەر دەگرێت و یار و نەیار لە ئاستیدا هەڵوەستە دەکەن.

ئەم کتێبە لە زۆر شت نزیکی کردمەوە، خوێندنەوەی زۆری بە هێنام لە بارەی ئەو جیهان و واقیعە بەبنەوانەی تێیکەوتووین، سەرنجی جوان و ئومێد بەخشانەشی پێدام، بەتایبەتی کاتێک جوو لە پێناو ئازادی و بنیاتی دەوڵەتی جوولەکە هەموو مردن، بەڵام دواجار پەیامی ئامانج

سەردەکەوێت.
کورد وەک نەتەوەیەکی زیاتر لە (٣٠) ملیۆنی تا ئێستاش خەون بە دەوڵەتەوە دەبینێت، ئاخر هۆکار زۆرن، دەبا لێگەڕێین تا دێینە سەر باسە دروستەکەی. نووسەر دەڵێت: تراژیدیای ئەوان، تراژیدیا تایبەتەکەی ئەوان، کە لە مێژووی خەباتی مرۆڤایەتیدا وێنەی نەبووە، من لێرەدا دەگەڕێمەوە. من ئەوانم لە جۆش و خرۆش و کەساسی خۆیاندا بینی، من ئەوانم لە دڵشادی خۆیاندا و لە بندینی بێمرادیشدا بینی.

ئاخر هەرگیز سووتانەوە وکڵووزانەوەی ئەو کەسە بەجۆشانە، ئەو بەوادە نەگبەتانەم نەبینیوە، هەرگیز داڕمان و کەوتنێکی لە هی ئەوانم بەزەبرتر نەبینیوە. لا ٣٤ ، ئەگەر قسەکردن بێت لەو ستەم و ئازارانەی کە لە بەندیخانەکاندا هەبوونە، ئەوا کورد لە پێناو ئازادی خاک و نەتەوەکەی زۆری لەم چەشنە ستەم و ئازارانە چێشت و ڕاکێشی بەر پەتی قەنارە کران و نەگەڕانەوە، ئەمە هەمووی ئەو ئازار و تراژیدیا واقیعییانەن کە بەسەر گەلانی چەوساوەدا هاتوون، لە نێویشیاندا گەلی کورد، ئەوەتا جوولەکە لە ساڵی ١٩٤٨ ەوە بوو بە خاوەنی کیان و دەوڵەتی خۆی و کۆمەڵگەی عەرەبیش چ دەنگ بای لێوە نەهاتن. ئەم ئازارانەی کە گەلی جوولەکە لە بەندیخانەکانی یەکێتی سۆڤیەت و ئەڵمان و پۆڵۆنیا و فەرەنسا و تەواوی دنیادا بینیان بوون بە مایای شانازی بە دەوڵەتی ئیسرائیل و گەلەکەی، هەمووی لە میژووی شانازی و سەروەریدا نووسرایەوە. هیچیان نەبوون بە بەند و باوی منەت بەسەر خاک و میللەتەوە، راکێش ڕاکێشی پەست و سەرمایە مەستی نەکردن، ئامانج سەرکەوتنی گەل بوو بەسەر شکستە نەخوازراوەکان.

لە بارەی گرتنەکە کە لەسەرتای کتیبەکەوە دەخوینرێتەوە، وەرگێڕ گواستنەوەی کردووە، لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی تر، بەڵام خۆ ئەوە کەم نییە و ئاسانیس نییە، سەرەتای دەرکەوتنی دیمەنێکە لە نێو سێگۆشەی یەکتر خواردنەوەدا، ئەم وەرگێڕانە بە ئێمەی کورد پیویستییەکی یەکجار گەورەیە، دەبوایە زووتر ئەم ئینگلیزی زانە، ئەوەنا یەکێکی تر بە وەرگێڕانی ئەم کتێبە و هاوچەشنەکانی هەستابایە، چونکە هاوڵاتی و کەسایەتی کوردیش بەم چەشنە کەوتوونەتە بەر شەپۆلی گرتن و دەزیندان خستنی لە لایەن نەیاران و کاربەدەستانی سەردەم و چەرخە جوداکان. بۆ گرنگە جوانتر و خێراتر ئاشنای خەبات و تێکۆشانی گەلانی تر بین؟ بۆ کەلتوورەکان خێراتر دەگوازرێنەوە و سەرنجی نەرممان بەیان دەبێت؟ ئاخر ئەمە بەشێکی

گرنگە لە ژیان و ئەزموونی خەباتی مەدەنی و ڕۆشنبیری نەتەوە، دەبێت خێرا پەنجە ببردرێت بۆ کاری پێویست و میللەت لە ژێر هەژموونی تەسکی تاک بیری و پەیڕەوی کەسی دەرباز بکرێت. خەباتی سیاسی و شۆڕشگێڕی کورد بە شێوەیەک سەری هەڵدا و خوێنی لە پێناودا ڕژا و دەیان سەرکردە و ڕۆڵەی ئەم میللەتە بوونە قوربانی و لە ئاکامدا تەواوی ماندی بوونی خەبات پیچەوانە هەڵگەڕایەوە، ئەمەش مایای شانازی نییە بۆ هیچ تاکێکی میللەتی کورد، چونکە ئەزموونی ئیداری و کارگێڕی کورد لە پاوانی خەباتگێڕاندا فەشەلی هێناوە و تەواوی ئامانجەکان بوونەتە بابەتیکی قەرخکاری، ئەم قەرخکارییەش لەسەر حزب و تاکە کەسیدا خۆی بینیوەتەوە، بەم پێودانگەش بازرگانی سیاسی و سیاسی حزبی بەرهەم هاتووە، لە کاتێکدا پێویستبوو سیاسی نیستمانی بەرهەم هاتبووایە.

کورد و جوولەکە دوو نەتەوەن بە درێژایی مێژگارەکانیان خەباتیان کردووە لە پێناو بەدەست هێنانی مافە ڕەواکانیان و مسۆگەر کردنی چارەنووسی خاک و میللەتەکەیان. هەڵبەتە ئازار و شکەنجەی زۆریش بە ڕوویاندا مسۆگەر و بەردەوام بوو. گرتن و تەهجێدان و برسی کردن و ئاوارەیی و دەربەدەری… چی نەما ئەم میللەتانە بەسەریان نەیەت، بەڵام دواجار جوولەکە دەبێتە دەوڵەت و مافەکانی تەواو مسۆگەر دەکات، تەنانەت دەستەکی درێژیشی هەیە بەسەر جیهانەوە و هاوپەیمانی بەهێزیشی هەن. ئەوەی جێگای نیگەرانییە کورد وەک بابەتێکی سیاسی و گەلێکی ستەملێکراو ماوەتەوە لە ناوچەکەدا، هەڵبەتە هەرێمەکمان هەیە، ئەویش جێگای ئومێدی سەقامگیری و بەتەنگەوەچوونی نیشتمانی و سیاسی نییە بە تەواوی گەلی کورد لە هەموو دونیادا.

لە خوێندنەوەی ئەم کتێبەدا زۆر شت لە جیاوازی و خاڵە لێکچووەکان دەکەونە بەرچاو، کە جێگای خۆیەتی لە ئاستی فراوانتر وەک توێژینەوەیەکی ئەکادیمی لە بواری سیاسەتی دەولی نەوخۆیی دیراسەی لەبارەوە بکرێت، بۆ ئەوەی بتوانرێت کەمێکی جێگرەوەمان بە بکات لە پانتایی سیاسی و پەیوەندی دیبلۆماسیدا.

عەلی مستەفا

٢٠٢٠

مـــافورەکەی لە مەککە ... عەلـــی مستەفا

(لە مەککە) نێوی ڕۆمانەکە دەمێکی زۆری بەسەردا ڕەت نەبووە لە وەشان کردندا، بەڵام خوێنەرێکی زۆری بەدوای خۆیدا کێش کردووە. شەفیقی حاجی خدر لە زمانی ھۆڵەندیەوە کەلتور و ڕووداوە جیاواز و سەرنج ڕاکێشەکانی فارس و کاریگەریە لە یادگە ھەڵاوەکان بە زمانی شیرینی کوردی وەرگێڕاوە. ئەم ڕۆمانە ئەستێرەیەکە لە ئاسمانی ڕۆمان نووسی فارس و لە نیشتمان تۆرە بوو قادر عەبدوڵڵا. ھەر خوێنەرێک کە ئەم ڕۆمانە دەخوێنێتەوە دەبێ بە چاوێکی پڕسەرنج و تێڕوانینێکی فراوان بچێتە سەر ڕستە بە ڕستە، تەوەر تەوەر بەسەر پشتی ڕووداو و توێکارە تەکنیکیەکانی پەلەھەڵێنانی ڕۆمان نووس ڕەت بێت، چونکە رۆمان نووس لە بازنەیەکی دیار ، وەک ھەگبەیەک بە سەفەر لە ئەمستەردام بۆ دوبەی لە نێوان چەند کەسێک کە نزیکترینیانە، کەدی خەیاڵی چێتە سەر دەیان ڕوانگەی نادیار و لە بەردەم شوشە پەنجەرەکانیشەوە دیدگای چێتەوە سەر ھەموو ئەو جەنجاڵی و یادەوەریانەی لە تەمەنی زووی سەردەمی ئێران و ختوکە خۆراکانی ژیان کە زۆر بە خێرایی تیپەڕین، نووسەر ھەوڵیداوە لەو دەرفەتەی کە رەخساندوویەتی جیھانێکی واقیعی بخاتە ناو نۆستالۆژیاوە و بتوانێت زۆرترین پەیامی واقیعی کۆمەڵایەتی و سیاسی و مێژوویی و کەلتوری بخاتە ئینجانەی ئەدەبەوە.

دیمەنەکانی نێو ئەم ڕۆمانە زۆر و زەوەندن دەکرێ لە دەرفەتی نامەی ئەکادیمی زانکۆیی و ماستەر و دکتۆرادا بواری بۆ بڕەخسێت و لە بەراوردکاریدا کەلک وەربگیرێت، چونکە کاتێک رۆمانەکە دەخوێنیتەوە ھەست دەکەی لەگەڵ نەتەوەیەکی تر دەئاخفی، بەو ڕێگایانەدا دەڕۆی جودان لەگەڵ ئەو ڕێگایانەی مێژووی نەتەوەکەت دەیان ساڵە لە بارەیانەوە تاسە دەکات، ھەست دەکەی لە باخێکی تر بۆنی سێو دەکەی تۆ دەمێکە ئشتیا ناکەی بە ئەوەی بیناسیتەوە ھی کام سنووری خودایە دەگاتە ئاسمانی تۆ، گەرەکە لە زەوی ئەم ڕۆمانەدا کەلتوری جودا بدۆزینەوە و ڕەسەنایەتی و نزیکایەتی و مێژووی ئیتمیەکانی کەلتوور بخەینە بازنەی بەراوردکارییەوە و سوکنایی بدەینە ئەدەبیاتی دایک. لە ڕێگـای ئەم چەشنە ئەدەبە بەرزانەوە ئەگەینە ئاشنایەتی بە کەلتوور و ئاکار و ئادابی لە پێشینەی نەتەوە جوداکانی ترەوە. لەگەڵ ئەمەشدا نەتەوەی فارس و نەتەوەی کورد سەر بە یەک گرووپ و

خەزانی زمانن تەنانەت لە زۆر ئاداب و ئاکاریش بە پێوەری جیاواز لە یەکەوە نزیکن و کاریگەری جودا بەسەریەکەوە دروست دەبێت، بەڵام دواجار دوو نەتەوەین خاوەنی دوو مێژووی ناسیۆنالیستی جیاوازین.

لەم ڕۆمانەدا قەڵەمەم دەخەمە سەر تەنها شتێک بۆ ئەوەی لەم ڕوانگەیەوە بە زۆر دیمەن و هەقیقەت ڕەنگ بپەرژێ، هەڵبەتە ئەم زەمینە شت هەڵدەگرێت و دەتوانین لە زۆر شتەوە بدوێین. مافوور کاریگەری ڕاستەوخۆی خستە سەر هەست و دیدگام لەم ڕۆمانەدا، ئەگەرچی مافوور کە فارس پێیەوە بەناوبانگە و بووەتە فەرهەنگێکی یەکلاکەرەوە بۆ ئێرانییەکان کەمترین قسەی لە بارەوە کراوە تەنها لە دوو مەشهەدی زیندوودا نەبێت لە دوو شوێنی جیاوازدا، پێم وایە ئەم وێنەیە بە قسە لەسەر کردن بۆچوون و تێڕوانینی زۆر هەڵدەگرێت.
مافوور ئەگەر کاری دەستی و پەنجە ناسک و نەخشینەکانی ئێرانیان بێت گومان هەڵناگریت نرخ و بەهای جوداو سەرنج ڕاکێشی هەیە. ئەمەش بۆتە شۆرەت بۆ هەموو ئێرانییەکان کە شەرەفمەندانە شانازی پێوە دەکەن. بە دیاری عەزیزانیشیان مافوور نرخێکی یەکجار مەعنەوی هەیە، هەقە ئەوها بن چونکە بۆ ئێرانییەکان بۆتە ناوودەنگ.

ئەم ڕۆمانە لە دوو دیمەندا باسی مافوور دەکات، جارێکیان ئەو کاتەی کە باوکێک بە نابیستی و بە زمانێکی ناکام لەگەڵ خەزانەکەی دەچێتە ئەمستەردام و دیداری کوڕەکەی دەکات، ئەمەیان ئەو سەردەمەیە کە هێشتان کوڕ لە تافی لاویدایە و خەزانی پێکهێناوە یەکەم دیداری باوکێکی مشەختە بەدەست جۆرەها ئازارەوە لەتەک خەزانەکەیدا. دووەم دیمەن ئەوکاتەیە کە دوای مردنی باوکی دێت، لە ژینگەو شوێنێکی تری دنیا، لە کەلتوور و مەملەکەتیکی تر، جۆرێکی تری مافور دەبینرێت، زەمەنی نێوان ئەم دوو مەشهەدە چەند ساڵێکە بە جیاوازی جۆر و مارکەی مافوورەوە، بە دابڕان و ماڵئاوایی بە ویستی پیاوێکی مەزن (باوک) ە.

لەم دوو جۆر مافوورە چی دەبینین، لە جیاوازی ئەم دوو جۆر کوالێت بەرز و ئەویتریان نزم دەگەینە چ ئاستێک تایبەت بە بیرەوەری و دیاری کردنی ڕەسەنایەتی. نووسەر توانیویەتی لە ناوهێنانی مافوور و جێکردنەوەی لە هاوکێشەکەدا کۆمەڵێک فۆڕم پێشکەش بکات. ئەوەتە دایک کاتێ لە باری شێزۆڤرینیا دایە لە هوتیلێکی بەرز بە بەرزی تەم و هەورەکانەوە. لە وەتاغی ژوورەکەوە دەچەمێتەوە و دەست لە جۆری مافورەکە دەدات و تورە دەبێت بەوەی کە کوڕەکەی مافورەکەی نەپاراستووە. دەپرسین ئەم مافوورە چەند و چ گاریگەرییەکی بەسەر دۆخەکە دروست کرد؟ ئەمە باس لە باری لە بیرچوونەوەی دایک ناکەین،

بەڵام دایک زۆر هەستی جوڵاندن وەک بەم شێوەیە دیاری دەکەین:

- بە دەست لێدانی دایکێک کە پەیوەستە بە داب و ڕەسەنایەتی باشترینی مافوور کە مافووری ئێرانییە دیاری دەکات، هەم وەک جۆر کە باشترینیانە، هەم وەک پاراستنی کردە خۆمای□کان.
- دیاریکردنی پەنجە ڕەنگینی ئێرانیەکانە لە چنینی مافور و جۆرە جیاوازەکانیان لەسەر ئاستی جیهانی ڕایەخ و فەرش.
- ئەم مافوورەی لە هوتێل دەستی لێدرا هەمووانیان بۆ رابردوویەک گێڕایەوە، کە سەردەمی جوانی و پێکەوە ژیانی خێزانی بووە.
- لە ڕێگەی ئەم مافوورەوە دایک بە کوڕەکەی دەڵێت بیری باوکت دەکەم، بیری ئەو ساتانە دەکەم کە ژیان بەیەکەوە جوانتری دەکردین.
- دایک بە کورەکەی دەڵێت تۆ دیاری باوکتت بە هەند وەرنەگرتووە و نەتپاراستووە، بێ ئەوەی ئاگاداری ئەوە بێت کە ئەو لە ژینگەیەکی ترو لەسەر مافورێکی تر وەستاوە و بیری پیاوەکەی و مەککە دەکات.
- دایک پێی وایە کورەکەی ئیتر لێرە بە دواوە رەسەنایەتی و دیاری گرانبەهای بەلاوە گرنگ نیە، ئەو چیتر نایەوێت ئێرانی بێت، بۆیە مافوورەکەی باوکی گۆراوەو هی کارخانەی هاتۆتە جێ. ئەمەش هێزی لە بار بردنی رەسەنایەتیە.
- دەشێ لە ڕێگەی ئەم مافوورەوە سەفەری ئەمستەردام لەگەل هاوژینەکەی جوانترینی یادەوەریەکانی ژیانی بێت و ئیتر هەمیشە بێوەیی و تەنیایی ئازاری بدات و یادگاریەکان تاوڵەی ڕەوەندی بن بۆ ئەو.

مافوری ئێرانی کۆدی زۆری تێدا هەیە. لە ڕوانگەی گەلانی ئێرانیەوە مێژوویی□کی دووری هەیە، چونکە گەلانی ئێرانی خاوەنی ژیار و شارستانیەتی زۆر و فراوان بوونە و ئیمپراتۆریەتی زۆر و پێگەی سەربازی بەهێز لە سەردەمە جیاوازەکاندا هەبوونە. بۆیە بۆ زیندوو مانەوەی ئەم سەردەمە جیاوازانە و گوزارشتکردن لە گۆڕانکاریەکان و هۆکارەکانیان، دەستی هونەری و دەستی کار هەستاون بە کاری هونەری و دەستی جیاوازەوە، چنینی مافووریش بەشێکی سەرەکی دەستی هونەری و دەستی کار بووە لەم سەردەمەدا و تەنانەت لە سەردەمی ئەمڕۆشدا مافووری ئێرانی لە ڕووی دیزاین و نەخشی و جۆری باشیەکەیەوە پێشەنگی جیهانی ڕایەخە. بۆیە هەر وێنەیەک و نیگارێکی جیاواز کۆدێکی ئەفسانەیی یان مێژوویی خۆی هەیە و هەڵبەتە کاریگەری بەسەر زیهن و تەماشاکارانی دروست دەکات، لەوەتەی ژیانیس بەردەوامە مرۆڤەکان بەدوای ئەوەوەن کە ئەو کۆدانە بکەنەوە کە بەلایانەوە مایەی سەرنج و لیزانینە. نەخش و نیگارەکانی سەر ڕووی ڕایەخی

ئەرانیش جالبن تەماشاکەر ناچاری وردبینییەکی زۆر دەبێت.

قادر عەبدوڵڵا بە پەرۆشە بۆ هەموو ئەو نەیزەکە بە نرخانەی پەیوەستن بە هەموو گەلانی ئێرانەوە. ئەوەی جێگای نیگەرانی نووسەر و تەواوی ئەوانی تری هاوشێوەن پەیڕەوی حوکمە بەسەر کێشتی بەباکیدا، دواجار ئەمەشیان فیکر و ستاتیکا و ڕەسەنایەتی و تەواوی بەهاکان دەخاتە بەردەم مەترسی جیهانی لاسیکی و نوێگەری مەترسیدارەوە. هەر بۆیەشە نووسەر لەسەر بنەمای فیکری جوداوە دەربەدەر دەبێت و دەکەوێتە تاراوگە.
ئەم ڕۆمانە خەیاڵە بە خولیای نیشتمان، ڕوئیایە بە خەیاڵی سەردەمی زوو، تەنزە لە بازنەی هەڵگەڕانەوەی ڕووناکی و سێینەوەی هەقیقەتی ڕەها، داماڵینی تریفەیە لە باڵای سرووشت، بەراوردکارییە لە دیدگای مەحبووبەی جەنجاڵ. باسی ئاڵۆزییەکانی ژیانە لە ناو کۆمەڵێک سیستەم و گەمەکانی قۆرخکاری. ئیتر زۆرتر لەوە هەیە باسی بکەین، گەرەکمە لە ڕووکاری جوانی و تێگەیشتنی ئەدەبییەوە پرژانی قسەی بە بکرێت. ئەو دابە بەر تەسکە بەلاوە بنێین لە ناو ڕۆماندا بە دوای هەڵەی ڕێزمانیدا بگەڕێین لە کاتێکدا هیچی نەبێت. ئەدی ئەندێشە بە نەکەوێتە سەر باخی ئەدەب.

عەلی مستەفا ٢٠١٨

لەبارەی مەحوییەکەی "هەمن خۆشناو"ەوە … عەلی مستەفا

کارم بەوە نییە هەمن خۆشناوتان پێ بناسێنم، ئەوە پەیوەندی بە کار و باری ئەزموونی ئەدەبی و گەڕان و هەڵزنانەکانی خۆیەوە هەیە. مەحوی شاعیریش لەو باس و خواستانە ڕێگای درێژی بڕیوە. ئەوەی زۆر گرنگەو سەرنجم چووبێتە سەری کارە، کارێک نە تەنها بە خواستەکی بچووک، یان بە تاکە کەسێک و داماڵینی بە بازنەیەکی بچووک، بەڵکو کارێک بە نەتەوەیەکی خاوەنی چەندین دەیە لە ئەزموون و عیرفانەکانی مەحوی، نەتەوەیەک خاوەنی ئەزموون و تاقیکردنەوە ڕەنگاوڕەنگاکانی مێژووی ئەدەبی کوردی و دەرکەوتە کاریگەرەکان

بەسەر کەسایەتییەکانی نەو پاوانی ئەدەبیدا.

لەوەتەی شیعر دەناسم، دیوانەکەی مەحوی دەخوێنمەوە و شیعرەکانیم خۆشدەوێت، بەڵام قەت وەکو ئەوەی لە ساغ کردنەوەی دەستنووسی عوسمانییەکان هەوەردە کراوە و چەند لایەنەکی جوانی کەسایەتی مەحوی ڕوون کراوەتەوە، ئەو زاتەم ئەوها نەناسیبوو، هەر دەمزانی کە مەحوی شاعیرێکی پایە بەرزی قوتابخانەی کلاسیک یان ئەدەبی کۆنی کوردیە، هەستم دەکرد مەحوی لە ناو شیعرەکانیدا عاریفەکە دەیەوێت لە ڕێگەیەوە بگاتە مەبەستی جاویدانی و قوڵاییەکانی وون بوون. بەڵام ئەوەی لەم دەستنووسەدا سەرنجی هەموو کوردێک و بەتایبەتی ئەدیبانی کورد ڕادەکێشێت ئەو زانیاری و تێکستە نوێیانەن کە لە بارەی مەحویەوە دەگێترێن.

ساغکردنەوەی ئەو دەستنووسانەی لە بارەی مەحویەوە کراون، دەست بردنە بۆ هەموو ئەو گەوهەرانەی لە قوڵایی هەزاران میلدان لە دەریادا، چونکە چەندین دەیەیە لە بارەی مەحوی دەنوسرێت تەنها ناسینمان لە ڕێگەی تێکستەکانیەوەیە، ئەمەش لە دەست کورتیمان بووە، ئەگەر نا ئەدیبانی کورد زۆر بوون کە سەردانی تورکیایان کردووە و تەنانەت زمانی تورکیشیان بە باشی زانیوە، لێرەدا پرسیار ئەوەیە بۆچی بەم ئەرکە مێژوویە هەڵنەستاون بۆ ئەوەی زووتر لە بارەی مەحوی زانیاریمان دەست بکەوتبایە، یان بۆچی لە ڕێگەی مامۆستا پیرەمێردی نەمر ئەم هەوڵە نەدرا لە کاتێکدا لە ڕێگەیەوە کاریگەری تۆفیق وەهبی و ئەدەبی تورکی لە ناو ئەدەبی کوردی دروست بوو، کە نەکراوە کوشتنی زەمەن بووە بە بێ نەخشینگەیەک و دروست کردنی بۆشاییەکی نادیار، ئیتر نازانم بۆ نەکرا!.

ئەم ساغکردنەوەیە درەنگ کەوت، بەڵام هێمن عومەر خۆشناو لە کتێبێکی قەبارە ناوەندی و (٩٦) نەوەدوشەش لاپەڕەییدا فریا دەکەوێت و، چیتر نایەڵێت زەمەن بە تێشوویەکی خاڵی بەسەر شەستەکانی ڕەوتی ئەدەبی کوردی و ژیان و خاسیەتە ئینسانی و ئاینیەکانی مەحوی ئەفەندیدا تێپەڕێت. هەڵبەتە ئەم کتێبە لایەنە کەسایەتیەکانی مەحوی وەک زەرورەتێکی سەردەمی خۆی و شانازیەک بۆ ئەستامان نیشان دەدات، نووسەر بەلای ئەوەدا نەچووە کە قسە لەکردنی بەت وەک شیکەرەوە و شرۆڤەکارێک لە شەن و کەو کردندا، بەڵکو جەنجاڵتر پرژاوەتە سەر ساغکردنەوە و دیار کردنی نادیارەکانی وەک خاسیەت و ئەزموون و یارانی زەمان و زەمەنی مەحوی ئەفەندی. ئەم کتێبە پێویستیەکی مێژوویی بوو بۆ سەرخستن و پێشخستینی پرۆسەی لێکۆڵینەوەی ئەکادیمیەکان لە تێکست و دەقی ئەدەبی کۆندا.

لە دەسەڵاتی ئەوسای عوسمانیدا حورمەتێکی زۆری حەزرەتی مەحوی گیراوە، ئەمەش بۆ پەرێز پاکی ئەم پیاوە دەگەڕێتەوە و، جگە لەمەش کەسایەتییەکی هاوسەنگ و دڵسۆز بووە بە خەڵک و ئاین. خەسڵەتەکانی وەک(خاوەن فەزیلەت، خاوەن تەریقەت، زاهید، تەقوادار، کەسێکی بە وەرع، ناودار و جێی ڕێز لە ناو خوڵکی، لە مەشایەخەکانی نەقشبەندی زانا، بە مەعنەویەت، ئەفەندی، چاکە خواز و صالح …..) [هێمن عومەر خۆشناو] ئەمانە هەندێک لەو خەسلەتانەن کە لەلایەن کاربەدەستانی عوسمانی دراونەتە پاڵ مەحوی شاعیر و زانای کورد. تەنانەت بە خۆشەویستیەوە دەستی مەحوی ماچ دەکەن و وەک نووسەرئیشارەی پێداوە بە تاجی سەر بانگیان کردووە.

نووسەر گەوهەرێکی تری بۆ ماڵی کردینەوە کە دەقێکی شیعری مەحوی ئەفەندییە، کە لە نیو دیوانەکەیدا نییە، هەڵبەتە ئەمەش مشت و مڕێک لە نێوەندی لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی و شرۆڤە کردنی دەق دروست دەکات. چونکە دەقەکە دوای چەندین دەیە بە ناوی مەحوی شاعر دەخزێتەوە نێو ئەدەبیاتی کوردیەوە.

ئەم کتێبە و ئەوەی لە بارەی حەزرەتی نالیش ساغیکردۆتەوە گرنگی و بایەخی یەکجار گەورەیان هەیە بۆ نێوەندی ئەکادیمیای کوردی و ئاهەنگ گێرانی ئەدەبی کلاسیک، تەنانەت ئەم ساغکردنەوانە مێژووی ئەدەبی کوردی جوانتر و ڕوونتر لە بارەیانەوە چووە پێشەوەوە و تەنانەت گەنجینەی مێژووی ئەدەبی کەنی کوردی بە ئەمرۆشەوە دەوڵەمەند تر کرد.

عەلی مستەفا / شەقڵاوە
٢٠١٨

مامۆستا یەنانی جولەکە لە شەقڵاوە کوژرا !! … عەلی

مستەفا

(شێری موسا) ناونیشانی ڕۆمانێکە لە قەبارەدا بچووکە و لە نێوەڕۆکدا مێژووەکی پێویست،٢٠١٧ چاپکراوە، تا هەنووکە من دوا نەفەرم لەم مەریخە دادەبەزم بۆ قسە کردن لە بارەی رۆمانی شیری موسای سابیر رەشید. ئەوەی من لەوان جیاوازتر بۆی چووبم نووسینە لەسەر کوردێکی جولەکە ، کە کەسایەتیەکی دیاری نێو ڕۆمانەکەیە. مامۆستا یەنان پیاوێکی هۆشیار و شوعیەکی کارا لە نێو بزووتنەوەی کۆمەڵایەتی و تێڕوانینی فیکریدا. ئەم ڕۆمانە پێمانی گوتووە یەنان مامۆستا بووە لە رواندزە و ماڵیشی لە شەقڵاوە بووە بە (ئامانە) پاسی خەت هاتوچۆی کردووە، مامۆستای زمانی عەرەبی بووە، دوو کچی هەبووینە. مام موشێ برا گەورەی بووە، بازرگانی قوماش بووە. بە یەکەوە لە یەک خانی و حەوشەدا ژیاینە.

یەنان لە نێوان کورد بوون و جولەکەدا

مامۆستا یەنان بە ڕەگەز جوولەکە بوو بەڵام لە بازنەی شوعیەتدا هەنگاوەکانی کوردبوونی خۆی جێگیر دەکرد، پێی وابووە کە کورد و جولەکە هاو شێوەن لەوەی کە لەلایەن نەیارانیانەوە دەربەدەر دەکرێن و ژیان و ئارامیان لێ تێکدەچێت. لەوەشدا یەکدەگرنەوە کە بەشێکی نەتەوەی کورد هاو چەشنی هەموو جولەکە خەریکی تێکۆشان و قبووڵ نەکردنێ بە زەلیلی. شوعیەت هەما و بیروباوەڕێکی دژی سەرمایەداری و ئەرستۆکراتیەت بووە، هەمیشە لە پێناو ئازادی گەلانی عێراقی لە خەباتی سیاسی و مەدەنی بەردەوام بووە، بەردەوامیش هوتافیان هەبووە لە دژی ئالیەت و سیستەمی حوکمڕانی لە عێراقدا. هەموو ئەم بیرو باوەڕە ئازادیخوازی و کۆمەڵایەتی و هاوسەنگی ئیداری و ئابووری وڵات وایان لە مامۆستا یەنان کردووە کە وەک کوردێکی جولەکە لە شوعیەت و خەباتی هاوسەنگی کۆمەڵایەتی بەردەوام بێت و بەردەوام هاوڕێ و گەنج و لاوان لە دەوری خۆی کۆ بکاتەوە و گرنگی خەبات لە پێناو ژیانی ڕاستەقینەی نیشتمانیانە و هاوبەشانەیان پێبگەینێت.

مامۆستا یەنان هەموو شەمووانێک جوولەکەیەکی تەخ بوو لە دەرەوەی شار و لە شوێنیک بەمەبەستی تایبەتمەندیە ئاینیەکان لەگەڵ هەموو جولەکەکانی شەقڵاوە کە دەبوونەوە ستراتیجیەت و ئامانجی داهاتووی جولەکەیان لە شەقڵاوە و عێراق و تەواوی دونیا تاووتوێ دەکرد. ئەمەش بەرنامەیەکی ستراتیجی و هەماهەنگی تەواوی گەلی جولەکە بوو

لە سەرانسەری جیهاندا.

مامۆستا یەنان وەک کوردێکی جولەکە لە پێناو گۆڕینی سیستەمی حوکم لە عێراقدا شوعیانە تێدەکۆشا، هەڵبەتە ئەمەش لە باگراوەندی ئەو خوێ ناباوەی لە شەقڵاوە و تەواوی ناوچەکانی کوردستان و عێراقدا تەشەنەی کردبوو کاریگەری لەسەر هەست و چۆنیەتی بیرکردنەوەی دروست کردبوو، ئەویش بۆ دروست کردنی گروپی چینایەتی بوو لە نێوان کۆمەڵانی خەڵکی کوردستاندا، لە لایەن دەسەڵاتی عێراقی و ئیمپریالیزمی داگیرکەردا. بۆ ئەم کارەشی بەردەوام لێدوانی سیاسی و کۆمەڵایەتی هەبوو لە ناو گەنج و هاوبیرانیدا، تا وای لێهات یەنان بووە پێشڕەوێکی دیارو کاریگەر لە ناو بزوتنەوەی خەبات و تێکۆشانی سیاسی و مەدەنیدا و گەیشتە لوتکەیەکی دیار، تا وای لێهات ببێتە ئامانج لەلایەن ئاغاو میرەکانی شەقڵاوە.

کاریگەری ڕۆشنبیری مامۆستا یەنان

لەبەر ئەوەی مامۆستا یەنان پەیوەست بوو بەو باوەڕەی مرۆڤ وەک خۆی دەبێت ئازاد بێت، واتە چۆن خوا ئولفەتی ئازادیەکی ڕەوشتی بە مرۆڤ داوە، پێی وایە دەبێت هەموو ئازادی و داخوازیەکانیش هاوبەشی بێت لە تەواوی جیهانیان، پێی وایە ناکرێت چینایەتی تا سەر بەردەوام بێت و بەشی زۆری خەڵک کۆیلە و داماو بێت.
ئەم ستراتیژیەتە لە بیرکردنەوەکانیدا ئاهەنگی ژیانێکی نوێ بوو لە خەیاڵیدا، بەردەوام بە زانیاری نوێ و تێڕوانینی نوێ ڕۆحیەتێکی نوێ لە نێو کۆڕی گەنجان و هاوبیرانی ئازادی و دژی ئەرستۆکراتیەت و دەرەبەگایەتی دەردەکەوت، هەموو کات لە دەرکەوتنەکانیدا وتاری دەدا و قسەی هەبووە. بەلای مامۆستا یەنان ئینسانی بوون دەرفەتێکی زێڕین بووە لەم سەردەمە تاریکەی کە تێیدا ژیاوە، چونکە سەردەمێکی پڕ نیفاقی و بەدبەختی بووە بە تەواوی مرۆڤایەتی و بە تایبەتی گەلانی هاوشێوەی کورد و جولەکە کە لە خاک و نەتەوایەتی زوڵمیان لێکراوە لە سەربەخۆیی و سەروەریەکان داماڵراون.

ئاکارو ڕەوشت بەرزی و بوێری مامۆستا یەنان، ئاستی هۆشیاری و زانست خوازی ئەم پیاوە، گیانی فیداکاری و ئینسان ویستی و هاوبەشی لە ژیاندا ببوە مەترسی بەسەر یەکەی ئیداری و کارگێڕیەکانی حکومەتی عێراقی لە شەقڵاوە، تەنانەت ئاغا و سەرۆک عەشیرەتەکانی شەقڵاوە و دەوروبەریشی لە ترسی شۆڕەت و بەرژەوەندی خۆیان تووڕەیی خۆیان لە مامۆستا یەنان بەتاڵ کردەوە.

گرنگی ئەم ڕۆمانە لە زۆر شتدا دەردەکەوێت، بەڵام ئەوەی وەک هەندێک لە تەوەری تر تۆخ کردنەوەی کەسایەتییە دیارەکانی ناو ئەو ڕوداوو مێژووییە کە لەم ڕۆژگارەدا ڕویانداوە. کەسایەتی مامۆستا یەنانیش وەک کوردێکی جولەکەی ڕۆشنبیر و ئازادی خواز پانتاییەکی زیندووی هەیە لە ناو کێشمەکێش و ململانێکانی فیکر و باوەڕی هاوئاهەنگی و هاوبەشیەکانی ژیان لەم ڕۆژگارەدا.

ڕۆمان نووس ئەوەندەی پرژاوەتە سەر واقیع نووسینەوەی ڕۆژگاری مامۆستا یەنان کەمتر بەلای چێژی بە ئەدەبی کردن و خولیاکانی خەیاڵ بە بە تێکستکردنی ڕۆمانی ڕۆیشتووە لە ژیان و کەسایەتی مامۆستا یەناندا، بەو واتایەی مامۆستا یەنان لە ناو تێکستی مێژوویدا ڕەنگەکانی دەردەکەوێت. ڕاستە ڕۆمانەکەمان باسێکی مێژووییە، بەلام خۆ دەکرێت مامۆستا یەنان عاشق بووبێت، هەرنا حەزی چوبیتە کچێکی جوان، دەکرا یەنان دڵێکی گەورەی لە (خاکی پیرۆز) لە سینگی کچێکی ئازادی خواز جێهێشتبێت. هەموو ئەمانە بەشێکی گرنگن لە بەئەدەبی کردنی دەق و چنینەوەی ڕۆشنبیری کەسایەتی مامۆستا یەنان.

کێ مامۆستا یەنانی کوشت؟ لە؟

مامۆستا یەنان لە لایەن پیاوانی کەمال ئاغای شەقڵاوە کوژرا، سابیر ڕەشید بە سەلیقە باسی چۆنیەتی کوژرانی مامۆستا یەنان دەکات، کوژرانی ئەم پیاوە بە پلان بووە بە ئەوەی هیچ شوبهەیەکی یاسایی نەکەوێتە سەر ئاغاکان، هەڵبەتە ڕێککەوتنی ئاغاکان لە نێوان خۆیاندا پیلان بووە بە کوشتنی مامۆستا یەنان، لە لایەکی تریشەوە مامۆستایان تاوانبار کرد بەوەی کە دژی دەسەڵاتی گەل و حکومەتی میری خەریکی ئاژاوە گێڕیە، حکومەتی بەوە هۆشیار کردەوە کە مامۆستا یەنان بەتەمای شۆڕش و بزاوتە دژی دەسەڵاتی میری لە شەقڵاوە. ئاغاکان بەمە ناوەستن تەنانەت خەلک هان دەدەن بەوەی مامۆستا یەنان دژی ئاینەکەمان کە ئاینی ئیسلامە ئیش دەکات لەسەر ئەوەی کە ئاینی جولەکە بەهێز بکات و ئیسلام لاواز بکات، هەلبەتە لە ڕۆمانەکەدا واهاتووە کە یەنان ڕاستە جولەکە بووە بەڵام کەسایەتیەکی ڕۆشنبیر بووە و کوردێکی ئازادی خواز بووە.

ئاستی تێگەیشتن و گەشەی بیرو باوەری ئازادی خوازانەی مامۆستا یەنان لە تەک زیرەکی و ڕۆشنبیریەکەیەوە هیوایەکی گەش بووە لە سەرکەوتنی پەیامی هاوسەنگی و هاوبەشی لە دەستکەوتە ماددی و مەعنەویەکانی نیشتماندا، تەنانەت دەرفەت بە بیری تەسکی چینایەتی و ئاغایەتیش نەدەما.

کوژرانی مامۆستا یۆنان کوژرانی بیری ئازادی خوازی و پێکەوە ژیانی هاوسەنگانەیە لە ناو گەلانی دونیادا، بە تایبەتی لە ناو گەلانی رۆژهەلاتی ناوەراستدا. پێموایە تا دەرەبەگایەتی و کوێخایەتی بە دەستی ئازادی خوازان و ئیماندارانی ڕێگای سەرفرازی لە تابڵۆی ژیان نەسڕێتەوە و تاڵانچیەکان لە ئەدەبی پێکەوە ژیان نەکرێنە دەرەوە رۆژهەلاتی ناوەراست و بە تایبەتی کورد نازانێت و تەنانەت ناتوانێت جێژ لە ژیانی سەربەستی و ئینسانیەت بکات.

گەرکمە زۆر لە ئەدیب و یارانی ئازادی خواز ئەم ڕۆمانە و هاوشێوەکانی بخوێننەوە، چونکە لە ڕێگەی کتێبانەوە دەگەینە ئاستێکی بال□ای ڕەوشتی و فیکری، لەو دەمانەدا پەنای هیچ پاساوێک نادەین بە ناوی بوونی بنەماڵەی ئاغا و دەرەبەگایەتی تا بتوانن چنگیان بخەنە ناو خوێن و مال□ی دەیان و هەزاران ئازادی خواز و ڕۆشنبیرانی وڵات.

عەلی مستەفا - شەقڵاوە
٢٠١٨

مەرگی هێواش، زایەڵەی گۆرانیەکی خامۆش بۆ کوردستان ... عەلی مستەفا

دەق لە نیشتمان دەچێت، بۆیە جێگای هەموو ئازارەکانی تێدا دەبیتەوە، (مەرگی هێواش) نیشتمانێکی پڕ لە ئازارە، ماڵێکە بۆ لە خۆ گرتنی هەموو ئەو پێناسانەی بە بەژنی خاک و شۆڕش و کەلتوری کوردی و، مێژووی دەیان ساڵەی بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی و، ئەفسانە جیاوازەکان و، چۆم و سرووشتی بست بە بستی خاکی کوردستان هەڵبڕاوە.
کەژاڵ نوری خاوەنی دەقی (مەرگی هێواش)ە دوور دوور لە زوومی هەست و تێڕامانە عەقلی و کەتواریەکانەوە گەز گەز لە مێژووە جوداکانەوە هاتووە و هەست دەکەیت لە کۆتاییشدا هێشتان شیعر کۆتایی نەهاتووە و، زۆر شت ماوە بیڵێت، لەگەڵ ئەوەشدا خوێنەر بە خوێندنەوەی

دەگاتە کەناری ئارامی و بێنی پێوە دەشکێنێت.

کەژاڵ نوری دەروازەی مەعلوومەیەکە دەکارێ لە داهاتوودا چقاتا جەوانان لە ڕێگەی ئەم دەقەوە زۆر لە مێژوو بزانن و بە دوای داخوازی مێژووکەیاند بڕۆن. ئەم دەقە ڕەنگی هونەری زۆری تێدا ئاوێزان بووە، بۆیە دەکرێت لە دەرفەتی تردا بۆ تەکنیک گەرەک گەرەک بە قوڵایی شیعردا ڕۆبچین.

ئەم دەقە لە بەیاری هەموو ئەو مەوجوودیەتانەوە شکۆفەی کردووە، گەلێک ناتوانێت گوڵێک بۆ بەردەوامیەکانی ژیان بڕوێنێت، ئیتر ئیمانی پێکەوە بوون و تاک ئامانجی لە کوێی گۆی زەوی ببێتە ئامانج. بۆیە تاقە ڕێگا کوژانەوەی یاخود بلۆک کردنی هێمای ترسە بەسەر دەفتەری زاکیرەمانەوە. سڕینەوەی بێباکیە لە نەنووسینەوەی شەڕەفی پیرۆز لە یاداشتی ئەو خانە پیرۆزانەی لە خاڵێکدا کە هیچ نیەو هەموو شتێک ئەوەستێنێت.

شاعیر بە زمانێکی ڕوون بەڵام وشەکان بزۆزانە سەرکێش دەکەن بە ناو دیمەن و چەهچەهە جوداکانی ژیانی ئازادی خوازی کورد و هەناسە پڕ هیواکانی ڕۆژئاوا و باکور و لاکەوتەکانی نیشتمان، مەرگی هێواش پەخشان کردنی سەردەمی جەهلە بەدەست مەعریفەی لە کار کەوتو، نوسینەوەی مەرگە لە ت□کۆشان و سڕینەوەی هەناسەی جەوانەکانی ئازادییە لە تاوڵی کۆم بوون و بەردەوامیدا. شاعیر پەنجەی ژنێکی ئازایە لە کەرن□قا□ی ژنانی نیشتمان، ئازایانە ڕەنگ دەڕژێنێتە سەر دیمەنەکان و دەتوانین لەم شیعرەدا هەست بە هەموو ئازارێکی کورد بوون بکەین، تەنانەت هەست دەکەین نیشتمان لەگەل ئەم هەموو بێسەروبەری و شێواویەی کە بە دەست و بە مەبەست بەسەریدا هاتووە، پڕە لە ئازادی خواز پڕە لەو کچ و کوڕانەی تای کوردبوون و نیشتمان ویستی بەریان نادات.

ئەم دەقە مێژووییە ئەمانەتێکی ڕاست و ڕەوانی هەڵگرتووە و خراوەتە کۆڵی زەمانەوە، پێم وایە ئەم دەقانەن هەترەشی خیانەتکارانی کورد و نەیارانی کوردیان بردووە.

منیش کۆڵبەرم

بارێ زەویم هەڵگرتووە بۆ فرۆشتن
بارێ سنورم لە کۆڵایە بۆ ناشتن
بارێ جەنگم لە پشت ناوە بۆ کۆتایی
بارێ داگیرکاریم پێیە بۆ فڕێدان
بارێ ژیانم کڕیوە بۆ خێزانم

مەمکوژن

شاعیر ئازاری هەموومان هەڵگرتووە، بەڵام هەموومان لە مەترسیەکی یەکجار گەورە ئاگا دەکاتەوە، ئەویش دۆڕان و لە دەستدانی

پیرۆزیەکانە، بەڵێی هەبێت لە خاک پیرۆزتر. لە کەلتور و فەرهەنگ و ناسنامەی ژیان گرنگتر.

شاعیر زۆر بە شێنەیی زمانی قسەی دەخاتە گۆ، لەم دەقەدا زۆر هێما هەن زۆریش جوانن، دواجار لە خاڵی چارەنووسدا هەموومان هەست بە دۆڕان دەکەین، هەست دەکەین بەنازین لە ئاستی بێباکی ئەو پیاوانەی لە نوێنەرایەتیدا پەیامیان ترسێنەکانەیە. شاعیر بە زمانی کۆڵبەرێک تەواوی ئازارەکان دەخاتە سەر رووی قاقەزێک، دەیەوێت لە تەلای پڕ لە شەکەتی و چەرمەسەری کۆلبەرێکەوە شوناسی ڕاستەقینەی خاک بناسێنێت، هەڵبەتە راستییەک هەردەبێ ڕاست بکرێتەوە، ئەویش داگیرکاری و دروست کردنی سنوورە لە ناو باخێکی سرووشتیدا، کە هیچ شتێک نابێتە سنوور تەنها ترس و تۆقاندن و خاک فرۆشی نەبێت. کەژاڵ دەڵێت تەنها کۆڵبەرەکانی سنوور دەتوانن هەست بە ئازاری بێ نیشتمانی بکەن، چونکە کۆڵبەرەکانی سنوور دەکەونە بەر دەستڕێژی گوللە و لە بەفردا ڕەق دەبنەوە تەنها بە قوتی ژیان و لە پێناو نەمردن و بەردەوامی بە ژیان.

شاعیر زۆر هۆشیارانە لە کۆلبەر دەدوێت، بەوەی لەو وڵاتەی ئێمەدا کە جەنگەلستانێکە پڕە لە کۆڵبەری جۆراو جۆر، پێی وایە کۆلبەرانی سنوور کە لە پێناو ژیانەوە چوونەتە ناو سەرکێشیەکانی ژیانەوە باشتر کۆلبەری مۆدێرن دەبینن کە بێدەنگی زوڵالیان هاوار دەکەن خاک و نەوت بە فرۆشتن، نیشتمان بە خۆیەوە هەڕاج.

لەوان لەوێ

کۆڵە پشتم لەوان لەوێ

لە شەق، لە خەندەق، لە خوێنی ڕژاو، لە ناهەق

لەوان لەوێ

باری قورسی کۆڵە پشتم لەوان لەوێ

لە مەراق، مەراقی کورد

لە دەستی ڕەگەزی دەرەکی و

فیراقی کورد

لە ماڵی نا ئاوەدانی شپرزەی بێ تفاقی کورد …

خەبات و مێژووی سیاسی کورد سیخناخە لە تاوان و پەخەی، بۆیە بە ئاسانی کورد بە هەموو شتە جوانەکانیەوە کەوتۆتە بەر شەپۆڵی داگیرکاری و کاولکاری و دەربەدەرییەوە. هەموو ئەم دیمەنانە بەسەر هەست و ویژدانی تاکی کوردی خاوەن ئیمان، ئیمان بە کورد بوون و سەروەری، بە شۆڕش لە پێناو بەردەوامی و گەیشتن بە لوتکە. لوتکە خالی بانگە بۆ رووناکی و پێکەوە بوون، بۆ ژیانی هاوبەش. بۆیە دواجار بۆ گەیشتن بە لوتکە تۆمار کردنی مێژووە لە ئاوێنەی دەقە جۆراوجۆرەکاندا، تا بتوانین ئایندە بکەینە شۆڕشی هۆشیاری و

پەیامەکان بە دەرباز بوون بێت لە فەی سیاسی و ئیداری جۆراوجۆردا.
مێژووی خەبات و بزوتنەوەی سیاسی و شۆڕشگێڕی لایەنە کوردییەکان لە کۆن و نوێی تێکۆشاندا بەردەوام خەتای تێدەکەوێت، ئەو خەتایانەی تەواوی گەلی کورد لە هەموو سووچێکی دونیا پێیەوە سەرگەردان دەبێت. خەتاکان دەبنە مەراق و ئازار بەسەر جەستەو نیگا ماندووەکانی کۆمەڵگەی کوردی، میللەتێک چ ئازار نەما نەیچێژێت بە ئەوەی دواجار هەموو دەنگ و ڕەنگەکان لە یەک کەرنەڤاڵی سەرکەوتندا ڕوو بکەنە کەناری ئارامی، بەڵام ئەوەی جێگای داخ و نیگەرانییە گرتنەوەی تیراوەی خەستی نێو ماڵی کوردە لە بەردەم داخوازی کەسی و بچووکدا. هەمیشە ئەم ئالەتە کوردی لە کەنارەکانی سەرکەوتن و بەدەستخستنی ئامانجی ڕەوا دور خستۆتەوە بەوەی هەمیشە وەک کەژاڵ دەڕژێت خوێنی ژن و خوێنی ڕۆژنامە نووس و سڕینەوەی سەروەرییەکانی یەکتر بە هێنانی هێزی دەرەکی لە هەمبەر خاک و جاشایەتیدا.
مەرگی هەواش زۆر هەڵدەگرێت خەزێنەیەکی ناسکە گەرەکە زیاتر بخوێنرێتەوە، بۆ ئەوەی تەلەسمەکانی مێژوو زۆر بە ڕوونی تێکبشکێن و نیگا شەرمنەکانی هەقیقەت چارشێوی لەسەر لابدرێت، ئەرکی نووسەرە ڕاستەکانن چیتر لە ئاست قەڵەمەکانیان شەرمەندە نەبن سەمفۆنیای بەرژەوەندی تاک ویستی وەلا بنێن بۆ ئەوەی هەمووان لە سەمفۆنیایەکی گەشاوەو جواندا ئاهەنگی هاوبەشی و بەیەکەوە بوون بگێڕن. دواجار هەموو دەق و ڕووداوەکان دەبنە مێژوو، مێژوو تۆمارێکی سەیرە هیچ فەلسەفەیەکی نیە بۆ خۆشەویستی، بۆیە هەموومان وەک خۆمان دە نووسرێینەوە.

من ئێستاکەش تێنەگەیشتم، کامیان دەبوو پێشتر بمرێ؟
کامیان ئامادە کرابوو پێشتر بکوژرێ؟)
تەسلیم نەبوونی کامەیان، بکەم بە ستران و چیڕۆک؟
کامیان زیاتر بکەم بە سەربوردە و دیرۆک؟ ......
هەموو ڕووداوێک شوناسێک وەردەگرێت، بۆیە لە دەرکەوتن و هاتنە پێشەوەی رووداوەکانی کورد، زەمەن و شوناسی خۆرسک نەبووە، بەڵکو رووداوکان ئالۆز کراون بە مەبەست بە پێناس کراون.
گرنگە لە خاک بترسین، لە گەل و ترازیدیا بترسین دواجار لە مێژوو بترسین، چونکە مێژوو تەخ تەخ دەمانووسێتەوە.

عەلی مستەفا - شەقڵاوە
٢٠١٨

ئەندێشەی بە سەرێك بوون ... عەلی مستەفا

سایکۆلۆژیای بە سەرێك بوون یاخود هەوڵدان بۆ ئەوەی ببیت بە سەرکردەیەکی دیاری ناو کۆمەڵگاو یان بەڕێوەبردنی ڕێکخراوێکی نەتەوەیی نیشتمانی، بە تەنها حەزێکی خۆپەرستی و مەبەستێکی شەخسی نییە، تا بتوانرێت لە ڕێگای حەزەوە بگەیتە مەبەستی سەرکردایەتی کردن. ئەوانەی بەتەنها ویستیان دەسەڵات و کۆمەکی خودیە لە مانەوەیان یان گەیشتنیان بە لووتکەی دەسەڵات، لە بەرهەڵستی و پرۆسەی ئینتمای بزێزی خۆیەوە سەرکێشی بکات ئەوا دواجار بە لەبەرچاو نەگرتنی دۆخی سیاسی و ماف و ئەرکی نیشتمانی و نەتەوەیی و بە هەند نەزانینی دیبلۆماسیەتەکانی ناوەکی و دەرەکی هەوڵێکی هەناسە کورت و پرۆسیسە کردنێکی نا عەقلی و دور لە واقیعی سیاسی بەرئەنجامی دەبێت. بۆیە پێویستە ئەندێشە کردن بۆ سەرۆکایەتی لە تێڕوانینێکی سیاسی کۆمەڵایەتی سەرچاوە بگرێت و لە سەر ئینتمای بەرژەوەندییە باڵاکانی نیشتمانی و بە دروست هەڵگرتنی هەستی ئینسانی چەکەرە بکات.

ژینگەی سیاسی و بارودۆخی کۆمەڵایەتی و هەڵکشان و داکشانی ماف، بەدەست نەیارانی نەژادی نیشتمانی و نەتەوەییەوە، هۆکارێکن بەڕووی هاوڵاتی و خۆجێیە جیوازەکانی نیشتمانەوە دەتەقێتەوە و دەبێتە مایەی سەرنج و قبوڵ نەکردن و هەڵوەستە کردنی نیشتمانیانەو، دژ وەستانەوە بە ڕووی داگیرکاری و نادادوەری. وەهەروەها بوونی سەرپێچییە یاسایی و سیاسی و، زەوت کردنی ئەرکی نیشتمانی و کللتور و ڕەوشت و بەها ئینسانیەکان، لە پاڵ بابەتەکانی تر دێن کە دەبنە مایەی نیگەرانی و پێشێلی مافی دەستەیەك یان میللەتێك یان گروپێکی فیکری و ڕێکخراوو حزبێکی سیاسی. ئەمەش توڕەیی و ناڕەزایی لێدەکەوێتەوە و دەبیتە دەنگۆیەکی گەورەو، ئەم دەنگۆیەش هەر نەتەوەیەك بەفرسەتی دەزانێت بۆ ئەوەی لەسەر ماف و ئەرك بێتە دەنگ و پێشەوایتی پرۆسەیەکی ئەخلاقی بکات.

لە نێوەندی هەموو ئارێشەکانی نیشتمانی و ئینسانیدا کەسایەتیەك بە شێوەیەکی دینامیکی یانیش بە شێوەیەکی ئەرك هەڵگرتن دەبێتە

سەردەفتەری چارەنووسەکان و هەموو لایەکی ماف خوراو چاوی ئومێدی دەکەوێتە سەر، بۆیە ئەو کەسەی ئەم بەرپرسیاریەتیە سەرەتاییە هەڵیدەگرێت دەبێت بە شێوەیەکی ژیرانە ڕەفتار لەگەل دۆخە جیاوازەکاندا بکات، واقیع و ناواقیع لە پێگەی سیاسی خۆیدا بە وردی دەست نیشان بکات و لە ڕێژەی لە سەدا (98) لە بابەتە عاتیفی و سۆزدارییەکان بێتە دەرەوە. بۆ ئەوەی بتوانێت پرۆسەی بەرپرسیاریەتی مومارەسە بکات و خولیای گەیشتن بە دەسەڵات و داکۆکیکردن لە داواکانی گەل و بەرگریکردن لە خاك و بەهاو بنەما نیشتمانیەکان، لە چوارچێوەیەکی کۆنتڕۆڵکراودا بەدەست بێنێت.

باڵاکردن و بوون بە گەورەیەك ختووکەیەکی خۆپەرستییە لە هەموو مرۆڤێکدا هەیە، واتە هەموو مرۆڤێك لە هەردوو ڕەگەزدا ئارەزووی ئەوەی هەیە ببێتە سەرۆك، جا سەرۆکی ڕێکخراوێکی مەدەنییە یاخود قوتابخانەیەکە یاخود دەزگایەکی خێرخوازییە، یان کەلکەڵەی ئەوەی هەیە لە کۆنگرەکەدا بە بێ مەرج و هیچ هەوڵێك ئارەزووەکەی بێتە دی و ببێتە سەرۆکی حیزب. ئەدی ئارەزووی بوون بە سەرۆکی نیشتمانێك و میللەتێکی چەند ملیۆنی دەبی چ ئارەزووێکی گەورە بێت، بۆ هەر ئینسانێك بێتە دی. گومان هەڵناگرێت کۆمەڵێك شت هەیە خوا پێدانە، وەك هەموو ئەو خاڵ و خاسیەتانی لە مرۆڤی قیادیدا هەیە، لە مرۆڤێکی تردا نیە. بەڵام جێگای ئاماژەو گرنگی پێدانە هەموو مرۆڤە قیادیەکان چۆن هەنگاو لەگەڵ دۆخ و ژینگەی سیاسی و بزوتنەوەی شۆڕشگێڕی و تێکۆشاندا هەڵدەگرن تا بتوانن ببن بە سەرکردەیەکی لێهاتوو و دیاری کۆمەڵگا.

هەموو کەسایەتییە سیاسیە عەقلیەکان لەپاڵ ئارەزووی بە هێزی خۆپەرستیان بۆ گەیشتن بە سەرکردایەتی باڵا، دەبێت بە هۆشیاری کۆمەڵایەتی و جێبەجێکردن و بەڕێوەبردنی ووردی ئیداری نیشتمانی مومارەسەی پێشەوایەتی خۆی بکات، وەك ئەوەی لە هەر هەیئەتێکدا کۆنترۆڵی سیفاتی پێشەوایەتی خۆی بپارێزێت و لە سیفاتدا جێبەجێی بکات. تەنانەت هەوڵە سەرەتاکانی تیکۆشان بۆ مەسەلە نیشتمانی و چارەنووس سازە نیشتمانیەکان پێویست دەکات پێشەوا وەك نوێنەری یەکەمی نیشتمانی بێتەوە ڕیزی هاولاتیان بۆ کارکردن و هەوڵی بەرەو پێش بردنی ئەرکی بریار و جیبەجێکردن، بۆ ئەوەی بتوانرێت لە لووتکەی کۆمیتەی نیشتمانیدا یاسا بۆ هەموو بابەتە جوداکان دابڕێژرێت و جێبەجێکاری هاوسەنگ ببێتە مەسەلەیەکی نیشتمانی. هەر کات کەسایەتی سیاسی هەڵکەوت مەرج نیە ببێتە مایەی ئومێدی کۆمەڵگاو لە بەرژەوەندی هاوبەشدا بمێنێتەوە. ئەمە حالەتیکی شازە

بەلام تۆتالیتاریەکی کۆمەڵایەتیە، بەو واتایەی کۆمەڵگا بە تێکڕای ویست ئەم جۆرە پێشەوایەیان بژاردە بووە. هەر لەهەمان حالەتیش کاتێك بژاردەکەی کۆمەڵگا بێت پێشەوایەتیەکی کۆمەڵایەتی پارێزەری بەرژەوەندی گشتی دەبێت.
لە هەردوو حالەتدا ئێمە بۆ سیفاتە قیادی و ویستی ناخی قاعید بۆ جێبەجێکاری دەگەڕێینەوە، چونکە لە هەردوو باردا بژاردەکە لەلای گەل یاخود کۆمەڵگاوە بووە، ئەمەش تەنها بژاردنە وەك نوێنەر چ لە هەڵبژاردنی گشتیدا یاخود ڕازی بوون لە دۆخیکی نائاساییدا، وەك ڕاپەرینی دەستەیەك یان گەلێك بەسەر بەرامبەردا. ئیتر ئەوەی دەمینێتەوە سیفاتی قیادی و ویستی ناخی قاعیدە لە ئان و ساتی پێشەوایەتی کردن و ئەرك هەڵگرتنی نیشتمانی و ڕێکخراوەیی و دیبلۆماسی و پاراستن و یان بۆسەروبەر کردنی بەرژەوەندی گشتی خەڵکدا.

عەلی مستەفا / شەقڵاوە

سرووشت لە لیکاو هەڵڕانی سیاسیدا !!! … عەلی مستەفا

سرووشت جوانییە, فەزلێکە خاڵق داویەتی بە هەموو گیانەوەر, بۆ ئەوەی لە هەموو گرنگی و جوانییەکەی سوود وەربگیرێت. کەواتە سرووشت پیرۆزە, دەبێت پیرۆزیەکەی ڕابگیرێت. سرووشت چیە؟ پێکهاتەکانی چین؟ گرنگی سرووشت و پێکهاتەکانی چین؟ هەڵبەتە ئەمانە کۆمەڵێك پرسیاری زانستین, بەجێیان دەهێڵم بۆ لێکۆڵەری توێکاری زانستی ژینگەیی.

دەکرێت پیرۆزیەکانی خالق تێك بشکێن؟ شکۆمەندیەکانی زەوی خالق دیاری کردوون ڕەت دەکرێنەوە؟ ژیان و ژیانویستی ئامانجە بۆ شێواندنی زەوی؟ دارابوون و مەرگی زەوی دەقی یاسایە لە ئەزەلییەتی سرووشتدا؟
قسەکردنمان لەسەر زەوی نمونەیەکی زیندووی شێواندنی سرووشتە

بەتایبەتی لە کوردستاندا, کوردستان.. زەوییەك لەوەتەی هەیە زوڵمی لێدەکرێت, وەك دیلێك لەبەردەستی دوژمنەکەی شکۆمەندی و حورمەتی تێك دەشکێنرێت.مێژووی لەبار بردنی زەوی و هەرزان هەراج کردنی پیرۆزیەکانی زەوی کوردستان مێژوویەکی گەلەك کۆنی هەیە, ئەگەر بۆ نزیکترین مێژووی شێواندنی زەوی بگەڕێینەوە, مێژووی حکومەتەکانی عێراقی بە دوای یەکەوە ئاهەنگی شێواندنی زەویان دەگێڕا لە زەویەکانی کوردستاندا. حیزبی بەعسی عەرەبی عێراقی بە سەرۆکایەتی صەددام حوسەین گەورەترین زوڵمی دەرحەق بە زەوی کرد لە کورستاندا.

تەختکردن و وێرانکردنی پێنج هەزار گووند و سووتاندن و کۆرکردنەوەی باخ و کانیاوەکان ئامۆژگاریەکانی بەعس بوون بۆ ئەوەی بە هەموو عێراقیەکان بڵێت من باڵا ترینی هێزی عێراقیم و خۆم خاوەنی هەموو زەویەکانم.حزبی بەعسی عێراقی هەیمەنەیەکی سیاسی و ئایدۆلۆژی ترسناك بوو بۆیە هەموو هاوڵاتیانی تۆقاندبوو بەو بەرنامەو ئایدۆلۆژیایەی لە ئەخلاق و سیاسیانەی خۆی ریفۆرمی کردبوو. لە دوای شێواندن و وێرانکردن گوندەکان و ڕزاندنەوەی سرووشتی کوردستان ئەلتەرناتیڤێکی دیاریکردبوو بۆ سەنگناندنەوەی هەموو ئەو ئاوارەو هاوڵاتیانەی لە گوندەکانەوە دەربەدەر دەبوون, ئەویش دروستکردنی کۆمەڵگای بە زۆرە ملێ بوو, کە هیچ هاوڵاتیەکی گوندەکان حەزی لێنەدەکرد, بەڵام ملدانە بەر ئەم سیاسەتە ڕازی بوونە بە عێراقی بوون, ڕازی بوونە بە شێواندنی سرووشتی کوردستان, ڕازی بوونە بە سیاسەت و ئایۆلۆژیای عێراقی سەددام.

هەر کاتێك هاوڵاتی گوند لە کۆمەڵگاکان دەمایەوە و بۆ ژیان جێگیر دەبوو, ڕازی بوونی پیشانی هەموو چاوەکان دەدا. ناچاری پاراستنی شێکەمەندی عێراقیانە دەبوو لە بەرامبەر شێواندنی زەوی کوردستان. حزبی بەعسی عێراقی هێزێکی مەعنەوی و تۆقێنەر بوو بۆ سەر هەموو فۆرمەکانی بوون و ژیان, ئەم حیزبە فشاری دەخستە سەر حکومەت بۆ ئەوەی پاداشتی ڕازیبوونی هاوڵاتیان بداتەوە لە کۆمەڵگای نیشتە جێبووەکاندا.حیزب هەیمەنەی ڕەهایە لەعێراقی سەددامدا.بۆیە دەسەڵاتێکی بێوێنەی هەبوو لە دەستگەیشتنی بە هەموو کونج و کەلەبەرێکی عێراقی سەرتاسەری. هەڵبەتە دەسەڵاتی ڕەهای دیکتاتۆریانە ئاسەواری شێواو و شکۆمەندی تێکشکا و زەوییەکی هڵێنج هاتوو جێدەهێڵێت.

باسکردنی بەعسی عەرەبی باسکرنە لە ئاهەنگی ناسیۆنالیستی عەرەبی, باسکرنە لە بە قەوارە کردنی شکۆمەندی عەرەبی. باسکردنە لە تەفکیرەو چەهچەهەی عەرەبی, باسکردنە لە زاڵم لە خاکی

عەرەبیدا. ناسیۆنالیستی بەعس قوتابخانەیەکی جەوهەردار بوو بۆ دوای خۆی, چونکە بەعس نەك تەنها شکۆمەندی زەوی کوردستان و سرووشتەکەی تێکشکاند, نە تەنها دژی کەلتوورو زمان و نەژاد بوو بەڵکو قوتابخانەیەك بوو بۆ دوای خۆی, ناسیۆنالیستێك بوو دەیانی پێگەیاندن, بەعس لە مەوجوودیەتی خۆیدا لە خاکی عێراق و بە ئامادەگی خۆی هەموو عەرەبی سەر زەوی لەوە حاڵی کرد کە ناسیۆنالیستی بوونی عەرەبی هێمایە بۆ بوونی دڕندایەتی عەرەب و مانەوەمان لە هێزی بووندا. هەڵبەتە ئەم ڕەشبەڵەکەی بەعسی عەرەبی دەیگێڕا, ئێستاش لە فۆرمی نوێ و لە ئینسان و نەتەوەی جیاوازدا بەردەوامەو گەڕەکە مەترسیانەتر دەگەڕێت.

بەعس کۆمەڵگای کوردی وا ساوا کرد بە پەلەقاژەش نەگاتەوە سرووشتی مرۆڤ بوونی خۆی. بەعس مرۆڤ بوون دادەماڵێت و ترس دەخاتە دڵ و کۆمەڵگاش چاوچنۆك دەكات. لە بری هەموو ئەمانەش هێزی کوردی, دەسەڵاتی سیاسی کوردی, دەسەڵاتی رەهای حیزب لە کوردستان هاوشێوەی رەفتارەکانی دەسەڵاتی ڕەها لە عێراقی سەرتاسەریدا, لە دوای ڕاپەڕینی 1991 ڕیفۆرمی جەوهەری سەبارەت بە بوون, بە دەسەڵاتی ڕەها بە عەبدانیەتی مرۆڤ بۆ مرۆڤ دەست پێدەکەن. ئەم هاوشێوە رەفتارانە ڕازی نەبوونە بە ویست و بەخشندەییەکانی خاڵق.

هەنگاوەکان دەستپێدەکەن لە شەقامی سڕ بوون بەرەو داهۆڵ یان تەلاری بڕیار. هاوڵاتی کوردی تازە هەنگاوییەتی بەرەو ڕزگاری کوردستان و ڕاپەڕین و سەربەخۆیی, ئەمانەو کۆمەڵێك شیعاراتی هەستیاری حیزبی و هوتافی بەرژەوەندی خوازی حیزبی, کۆمەڵگا دووچاری بە فەتارەت چوون دەبات کۆمەڵگا لە فیکر دادەماڵرێت و هەنگاوی مل بۆدانی شل دەبێت, کەواتە سەرەتای بێئاگایی سەرەتای تەسلیم بوون و ڕازیبوونیەتی. ئەوەی لە ئاهەنگی کوردبوون و سەربەستی دا دەئاڵێتە ملی هوتافەکان, دیل بوونی کۆمەڵگای کوردیە, سڕبوونی فیکری هاوڵاتی کوردیە, هەڵبەتە کە باسی هاوڵاتی بوون دەکەم گومان لەوە دانییە باسکردنە لە تەواوی چین و توێژەکانی کۆمەڵگای ئیفلیج لە دیلیدا. هەنگاوەکان پەیتا پەیتا کۆمەڵگا پەلکێشی سڕبوون بە دارابوون دەکەن, دارا بوون دەبێتە خەونی چڕی هاوڵاتی لەسەر پشتی زەوی لە هەڵدڕینی زگی زەوی کوردستاندا.

بوون, مانەوە لە هاوکێشەی سیاسی و میراتگری حوکمڕانی دا تەفسیری زیاتر هەڵدەگرێت. بۆیە دەمەوێت لەم پارەدا مەدایەك لە حوکمڕانی کوردی لە 1992 تا 2003 بە جێبهێڵم, چونکە ئەو ماوەیە پڕیەتی لە وون بوون, پڕیەتی لە گومانی سەروەری, مت بوونە لە شکۆمەندی مرۆڤ.

ئەو فەترە زەمەنییە کەتم ناکرێت بەڵام یادەوەریەکی تاڵە, تا زەمەنی هاواری قورگ قسەی لێوە ناکرێت. ساڵەکانی دوای شەڕی ناوخۆ لە 2003 بە دواوە دیاردەیەك خزایە نێو کۆمەڵگا, ئەویش بە هەڵواش داتاشینی جەوهەریەتی (بوون)ە لە کۆمەڵگای کوردی. تاك لە کۆمەڵگای کوردی دا جڵەوی ئەویندارى سەرمایە و پۆست و باخچە(مەزرعە)ی گەورە دەبێت, ئەمەش مانیفێستێکی گرنگە بۆ ئەلتەرناتیڤێك کە حیزبی کوردی و دەسەڵاتی ڕەهای کوردی بۆ مانەوەو درووشمی من هەر هەم و دەشمێنم بیخاتە ڕێکاری کارو چالاکییەکانی خۆیەوە. هەڵبەتە زەوی باشترین ئەلتەرناتیڤە بۆ لا کردنەوەی درووشمی مانەوەی حیزب و دەسەڵاتی ڕەها.

کوردستان ووڵاتی کوردەواری, ووڵاتی سرووشت و جوانی. بۆتە هێزی سەرکەوتن و مانەوە لە مەراسیمی هەڵبژاردنەکان و لە ساتە جیاوازەکانی مەترسی دار بەسەر واقیعی مانەوە لە لووتکەی ڕەهادا, هەڵبەتە لە گەشتێکدا بە ناو سرووشتی کوردستاندا بێت دەردەکەوێت کێ خاوەنی کورستانە, تاك بە ئاراستەکراوی دەسەڵاتی ڕەهاوە یان حکومەت خۆی. بە دڵنیاییەوە پارچە پارچە بوون و سیم کردنی زەوی کوردستان بەسەرتاپا گیریەوە لە چوارچێوەی وێنە ئەندازیارییەکانەوە ئاماژەن بۆ بوونی هێزی ڕەها و مت بوونی تاك لە زەلکاوی چڵکاوەوە. دابەش بوونی زەوی کوردستان بە تایبەتی لە ناوچە گشتیاری و شوێنە سەرەکییەکان بە سەر بەش بەشی جیاوازی وەك دۆنم و هەزاری و دووهەزاری میتر دووجا, کاریسەیەکی ئەخلاقی و نیشتمانیە, لەو دۆخەدا هاوڵاتی بوون هیچ بەهایەکی نامێنێت.

دەسەڵات و حیزبی ڕەها ئەلتەرناتیڤیەتی زەوی بە فورسەیەکی زێڕین دەزانێت بۆ ڕیفۆرم کردنی تاك و موزایەداتی هاوڵاتی لە بەرامبەر سەرکەوتنەکانی خۆیدا.واتە تێکشکاندنی شکۆمەندییەکانی زەوی و سرووشت لەبەرامبەر شکۆمەندی سەرکەوتنەکانی حیزب و دەسەڵاتی ڕەها پیرۆزییە. داماڵینی ئازادییە فەردی و کۆمبوونەکان چەهەچەهەی تراژیدیایەکی نوێیە لە سیستەمی حوکمڕانی دا, ڕێگەدان بە تاکی چڵکاوساز بە شێواندنی زەوی و تێکدانی سرووشتی ڕاستەقینەی خودا و فرۆشتنی بۆ بە دارابوون.

بەم شێوە حوکم کردن باوك بوونە بۆ هاوڵاتی؟ خاوەندارێتی کردنە بۆ نیشتمانی دایك؟ ئاهەنگ گێڕانی ئایندەیەکی گەشە لەلایەن حیزبی باڵا بە خەونەکانی؟ جوانکردنی زەوی نیشتمانی دایکە بۆ زارۆکان و تامەزرۆ بە ئارامی و ئاسوودەیی؟ شێواندنی زەوی و سرووشت ڕازی نەبوون و ڕەت کردنەوەی دیارییەکانی خودان,گواستنەوەی فۆرمی

عبوودیەتە لە نێوان خالق و عەبدەکەی بۆ عبوودیەتی مرۆڤی ئارەزوو مەند بە مەرگی دیلی بۆ مرۆڤی باڵای مەرگساز بۆ دیلی.ڕەت کردنەوەی دیاری خودایە لە لایەن حیزبی باڵا لە هەرزان هەڕاج کردنی زەوی لە بەرامبەر سەرکەوتنەکانی دا.

لاوکی هەڵەبجە مەنیفێستی مەوجوودیەت و ئازار* … عەلی مستەفا*

لاوکی هەڵەبجە، شیعرێکە لە کۆی چلویەك لاپەڕەدایە، لە ساڵی 1989 نووسراوە. هەڵگری پەیامێکی زۆر و واقیعی ئازارێکی قووڵە. ئەم شیعرە ئۆرکێسترای ماتەمینی گەلێکی ستەمدیتە و گوناهێکی گەورەی بوونە. شمشاڵی لاوێکی نووستووی موئەبەدە بە ژیان. چاندنی سێوێکە تا ئەبەد لایەکی سووتاوە. ئەم شیعرە بە زمانێکی شیعری پڕ لە بەرائەتی چنراوە. پریەتی لە خەیاڵی ئەو دیمەنە ڕەنگاوڕەنگانەی بە نیگا، خەیاڵی شاعیر و واقیعدا لەنگەر دەگرن و ناڕۆن. هەڵبەتە ئەم شیعرە شوناسی گەلێکە لە ڕەنگی هەڵەبجەییەکاندا، ناسنامەی نیشتمانێکی ماندوو و شەکەتە لە زامی ساڕێژ نەبوون و برینە گەورەکەی خاکی هەڵەبجەدا. لاوکی هەڵەبجە، سترانی بێدەنگییە، کە‌ بە گوێی تاواندا چرپێندراوە.

تەنکتر لە گریان و یادەوەریی:
شاعیر لە بۆنی سێو ڕادەکات، نەبادا مەرگی منداڵێکی هەڵەبجە، یاخود مەرگی منداڵێکی کورد لە هەرشوێنێکی دنیادا بێت، بە ناوی سیاسەتی بازرگانییەوە خرابێتە وەزن و کێشانی سێوەکەوە. لەم شیعرەدا گریانی شاعیر لە تۆخکردنەوەی ئەو ئازار و ئێشانە دەردەکەوێت، کە بۆنی مەرگ و هەرزانبازاڕیی مرۆڤایەتی بەسەر گیانی کۆمەڵگەی کوردییدا هاوتەریب لەگەڵ کوردەوارییەکەیدا دەسەپێنرێت و چڕنووکی بێبەزەییانەی بازرگانی کیمیا، بۆمبا و تەقەمەنیەکان لە نێوان سیاسەتی ڕۆژئاوا، ئولفەتی ترسەنۆکانە و ئیدیۆلۆژیای کۆپی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، دەبنە هەڵگری شوناسێکی تاریك و

مەترسیدار بەسەر گیانی پەپوولە ئاساکانی هەڵەبجە و تەواوی ناوچەکانی تری کوردستاندا.

ئێمە چەند رووتین لە بەردەم تۆفانی گازی ژەهراوی و
بێڕەوشتیی ئەم چەرخەدا!
ئێمە چەند تەنیاین لەپرسەی
ئەم شارۆچکە شەهیدەدا. …. ل 573

هەموو ئەو هەستانەی بۆ مرۆڤبوون کۆمەڵگە لە لووتکە دەهێڵێتەوە، لە چەند ساتێکی تێکەولێکەی بازرگانی بە مرۆڤایەتی، میلەکەی ڕادەگیرێت، نەبادا هەستەکان عاتیفەی ئینسانیانەیان بجووڵێنن و تەوژمی بازرگانییان بە مرۆڤ بوەستێت. کیمیاییکردن، کۆکوشتنی هەڵەبجەییەکان و ناوچەکانی تر، نیشانەی مەوجوودیەتە لە واقیعدا. جێبەجێکردنی تاوانەکەش بردنەسەری مامەڵەی سیاسەتی بازرگانی مرۆڤە لە مێزی تاریك و هەرزانویژدانی خاوەن کۆمپانیا و دەسەڵاتەکاندا.

رەفیق سابیر، لە سێبەری ئەو گەمە زمانیانەدا، سەرگەرمی پێشکەشکردن و ڕاستکردنەوەی ئەو بەها ئینسانی و ڕەوشتییەیە، کە واقیعێکی درووشم ئامێز لە میانی تاریکبینیانەوە گومانی بوونی خستە سەر کۆمەڵگە. بۆیە لە دەقەکەدا زمانی شیعریی لە لووتکەیەکدا دەبینین، کە جوانناسینی دوو دیمەن و دیوی واقیعی ستەمکار و ستەم لێکراو، بەستنەوەی بە مێژوویەکی باو، کە عەقڵیەتی چەپۆك بە ستەمکردن و ڕاهاتن بە ستەملێکردن بەردەوامی پێداین. شاعیر لە سۆنگەی چێنیەتی نووسین و هێنینەوەی دەقەکەدا، بەرەو سەرسامیت دەبات (ئەگەر لەهەر کەسێکدا هەوڵێك هەبێت بۆ ئاشکراکردنی نادیارێك و ئاشنا بوون بە جیهانێکی دیکە لەودیو ئەم جیهانە بینراو و هەست پێکراوەوە، ئەوا شاعیر بەهێزی خەیاڵی داهێنەرانەوە، نادیارێك بە ئێمە دەناسێنێت و نهێنییەکمان بۆ ئاشکرا دەکات)1 هەڵبەتە شاعیر جیهانی بوونی مرۆڤی لە ئایەتێکی هەڵەبجەییەکاندا پێشانداوین و لەنگەری ڕوانین و تەماشای ئینسانیەتی گشتی خستووەتە سەر شارۆچکەیەکی بچووك و زامدار، وەك بۆڵی هەڵەبجە ئاوێنەیەکی گەورەیە، جیهان تێیدا بچووك بووەتەوە، ئەمە حەقیقەتی بوونە بە مرۆڤ و بە سەرلێشێواوکردنی. پەراوێزخستنی بوونە لە ئاکار و سروشتی بوون بە ئینسانیەت و ژینگەکەی. هەڵبەتە شاعیر لە تەقەڵای زمانە شیعرییەکەیەوە هەوڵی ناساندنی شار و مێژووی هەڵەبجەییەکانی داوە. ئەمە کاریگەری ئەو نهێنییە ساڵێژ نەبووەیە، کە سیاسەتێکی تەڵخ بە سیمای خراپڕەوشتی ڕۆژگار، بەسەر چێن و چنووسی لە دەقدا بۆی بەجێماوە.

ئەم شیعرە نووسینەوەی ئەو بەها هەڵچووەیە، کە لە نێوان خەیاڵ و بەشی سێیەمی بیرەوەریەکانی ئینساندا دەکەونە خۆی، دەق و گوتاری

ئەدەبیی، یاخود تێمارکردنی ئەو هەستە گوناهانەن تا ئێستاش دەقی ئەدەبیی بۆی نەچووەتە خەڵوەتەوە. کەواتە واقیع چەند ڕەش، یاخود جریوەکەی چەند بەسۆز بێت، دەبێت حەقیقەتی دەقی ئەدەبی لە خەیاڵەوە دەستپێبکات و زمانیش باڵای شیعر ڕێکبخات. (لە ئەزموونەوە زمانێکی فەردانی دروست دەکات لەوێشەوە بەرەو خەیاڵ و پێشبینیکردن دەچێ، وەك چۆن لە ڕێگەی ترس و دڵەڕاوکێی دەروونییەوە مامەڵە لە تەك گومان و بێهودەییە شیعرئامێزەکەدا دەکات بە جریوەو جوانی دەسپێرێت)2 لەگەڵ نووسەر هاوڕاین لە بوونی زمان و خەیاڵ لە دەقدا، ئەوەی عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا باسی دەکات، ئەو سەرەتا دروستبوونەیە، کە تاك دەبێتە خاوەن بیرێکی سەربەست. لەو سۆنگەیەوە هێمای زمانی فەردانیی، گەشەی خەیاڵی ئینسانیی و وێژەیی، دەئاخنرێتە ناو دەقەوە. هەڵبەتە دەق بە جاویدی دەمێنێتەوە، ئەگەر سانسۆر نەخرێتە سەر خەیاڵ و درووشمی واقیع، یان بیر، وەك سەرچاوەی کاریگەر بۆ نووسینەوەی دەق لاواز نەکرێتەوە. (من بە ڕاوچی دەچم و بە هەست و نەست دەرك بە شتەکان دەکەم، نەك بە ئەقڵم. ئەقڵ هەنگاوێك بچێتە پێش شیعر دوو هەنگاو دێتە دواوە. شیعر و سۆزداری جمکێکن پێکەوە دەژین و پێکەوە دەمرن و ئەقڵیش بە دزیەوە خۆی لێ مات داون)3 لە ئان و ساتی نووسینەوەی دەقی شیعرییدا نابێت لە ژێر هەژموونی پارێزبەندیدا بمێنینەوە، ئەگەرنا ناگەینە ئەو دەقەی، کە دەمانەوێت گوزارشت بکات لە واقیع و ئەو کاریگەرییەی بە سەر هەست و نەستمانەوە دروست بووە. ڕەفیق سابیر، بەم ئەزموونە شیعریەدا، لە ماڵی ڕووداو و خەیاڵدا ڕەشماڵی نووسین و هێنینەوە هەڵدەدات و دەقێك لە تەمەنی هەژدە ساڵیدا هێشتان بۆنی سێوی هەڵەبجەمان بەسەردا دەپڕژێنێت و هەمیشە زیندووە.

هەڵەبجە هەرەسی هەقە
چنگێك خۆڵە خوێن دەیدڕێت.
داستانێکە بەیان لە زام دایدەتاشێت
لەسەر تەم و
دارستان و
خۆڵەمێش دەینووسێتەوە.
رووبار بەدەم گریانەوە
بۆ گیا
دەریا
بۆ کەنار و
تریفەی دەگێڕێتەوە. .... ل 559

شاعیر لە شینی هەڵەبجەدا بە ستایلی ئەدەبیی لە بازنەی شیعردا

هەنگاوی لە تەك لۆژیك چێ کردووەتەوە. شاعیر پێمان دەڵێت: هەڵەبجە یادەوەرییەکە بۆمان جێماوە لە زمنی ئەو دەسەڵاتە سیاسی و کۆمەکخوازییەی ساڵانێکە بۆ کوشتنی تریفە و ڕووناکیی، بڵندی بۆ کراوە. شاعیر لە هەر وێنەیەکی شیعرەکەدا وەزیفەکانی بۆ گێڕانەوەی یادەوەریی بە گرووپ، لە چوارچێوەی ئەرك و نزیکایەتیدا دیاری دەکات، وەك ڕووبار بۆ گیا، دەریا و کەنار، تریفەی مانگ لەشەوانی دەرکەوتنەوەی ئاودا دەگێڕێتەوە. کەواتە هەڵەبجە جگە لە گێڕانەوە و یادەوەری ئازارێکی مێژوویی، هیچی تر نییە. (کولتووری سیاسی و رۆشنبیری ئێمە، بە گشتی بێبایەخ بەسەر شتە بچوکەکاندا دەڕوات، ئەم دەردە تەنیا دەردی رۆشنبیری کوردی نییە، بەڵکو بەرهەمی باڵادەستی عەقڵی میتافیزیکییە، خودی عەقلی میتافیزیکی کولتوورەکان لەسەر ئەوە کۆکدەکات تەنیا بیر لە مەزن و موتەعالی و موفاریق بکەنەوە)4 هەڵەبجە لە کولتووری کۆمەڵگەی کوردیدا بووە یادەوەرییەکی مێژوویی و ئازارێکی هەستپێنەکراو لە عەقڵیەتی مرۆڤایەتی و سیاسەتی بۆرژوازیدا. چونکە ئامانج لە هەڵەبجە، تەنیا کوشتنی مرۆڤ نەبوو بە تەنیا، بەڵکو بەرزکردنەوەی ئەو مارشە هەترەشییە بوو، بۆ هەموو تاکێکی کۆمەڵگەی کوردیی و بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی کوردیی، کە جیهان تێیدا کۆ کەوت. کەواتە مرۆڤایەتی درۆیەکی گەورەیە کاتێك لە شوێنی خۆی لەنگەر نەگرێت.

بوون یان تێزێکی گومانایی:

ڕەفیق سابیر، وەك شاعیرێك شوناسی ڕەنگێکی کاڵە بەسەر جەستەی حەقیقەت و بێپەروایە لەو ئازارەی لەوەتەی هەیە، گوناهی بۆ دەکات و خۆی بە باڵای شەڕەفی بوون و گەڕانەوەی ڕاستەقینە هەڵدەگرێت. شاعیر لە تێکستی لاوکی هەڵەبجەدا، گریانێکی بە کوڵە لە حەسرەت ئەو ژاکانە بێبنەمایانەی مرۆڤ دەخاتە ژێر پرسیاری بوون و نەبوونەوە، ئەمەیان کاردانەوەی ئەو کوشتنەیە، مرۆڤێك دەبێتە بازرگان و هەژارێك دەکاتە کۆیلە، سیاسییەکی درۆزن دروست دەبێت و میللەتەکەی یان لە برسان دەمرێنێت، یانیش لە کۆکوژییدا دەبێتە هەڵگری شوناسێکی مەترسیدار.

نهێنییەکان دەپشکنم
تا لە نێوان هەقیقەت و چاوانتدا
سنوورێك بۆ ئەم گومانە بدۆزمەوە
تا ئاڵاکەم لەسەر کەلاوەکان هەڵکەم
گەردی سەدەکان لەسەر رۆح
شوێنەواری داگیرکەران لەسەر کانی و
زەردەخەنەو

باران و گیا
لەسەر پەنجەرەی ژوورەکەم بسرمەوە.
نهێنییەکان دەپشکنم
تا داستانی ئەم داستانە
یان تاوانی ئەم تاوانە
بۆ نەوەکەم بنووسمەوە. ….ل 572

هەڵبەتە شاعیر، لە گەڵ ئەم هەموو نائومێدی و دڵە زامدارەی، هێشتان دەیەوێت ئەم تەلبەندانە ببڕێت و بگەڕێتەوە ئەو سنوورەی ژیان، کە بۆنی سێوێکی نووستووی لێدێت. لەم دەقەدا پەیامی هەواڵێکی ناسۆری هەڵگرتووە و بۆ هەموو نەوە و ڕۆڵەکانی، وەك نەریتێکی گوناه و یاسایەکی چڵێس دەگێڕێتەوە، پێمان دەڵێت: مێژوویەك پڕیەتی لە کوشتنی پەپوولە و کوژاندنەوەی ڕووناکی، پڕە لە سەرڕێژکردنی تاوان، دیمەنەکانی ئەم مێژووە، هەڵواسینی جەستەی ژنە لە تاریکی و سووتاندنی بۆشکەیە لە بۆنی سێودا.

ئەم دەقە دەرگەی چوونە ژوورەوەی تاك و نەوەکانی داهاتووی کۆمەڵگەی کوردییە، بۆ ئەوەی ئەم مێژووە لە شکلی گونیەیەك دابکوترێت و هەموو سیماکان لە دیتی خۆیان هەڵاوێر بکەن، بۆ ئەوەی بتوانن داهاتوو لە بیرکردنەوە و چەمکی مرۆڤانەی خۆیان بڕیار بدەن، شاعیر پێی وایە حەقیقەت زۆر جار قەلەواژوو دەبێتەوە لە چنگ ئەو فشارە ڕێجیمکراوانەدا، کە دەبێت تاك لە چوارچێوەی دەرنەچێت، ئەوەش بەلای هەمووما نەوە کۆمەککردنە بە کوشتن و کوژاندنەوەی هەموو ئەو دەقانەی بۆ ئازادی بڕیار، لە دایك دەبن. شۆل شیستف فەیلەسووفی رووسی دەڵێت: (ماسی لە قوڵاییدا دەگەڕێت، مرۆڤ لە کوێ ژیان باشتر و خۆشتر بێت، بەڵام هەندێك جار مرۆڤ دەگەڕێت لە کوێ قوڵترە، هەرچەندە بە ڕوونی دەبینێت لەوێ نەك باشتر نییە بەڵکو ئێجگار خراپە)5 مرۆڤبوون لە سروشتی عاتیفەدا دەبێتە هۆی دروستبوونی ژینگەیەکی ساخڵەم و تۆتالیتارییەکی بەردەوام، لەم دۆخەدا بەرەنگاریی ناماقولییە و فیکر تێیدا پووك بووەتەوە. بەڵام لە سیاقی بڕیار و جەبرییەتی دەسەڵاتدا بۆ ئومێد و نائومێدیی، بۆ مانەوە و تەقینەوە، هێز لاسەنگ دەبێت، چونکە خەسڵەتی مرۆڤ سەربەستییە، ئەمەش ئەوی بوون، وەك شۆڕشگێڕێك لە دەروونیدا ڕێجیمی لە بازنەیەکی داخراودا قەبووڵ نییە.

لاڵانەوەی مرۆڤێك لە دێنەوایدا:

شاعیر لە کۆستی شارێك و مەخلوقەکانی شار، تاری تاڵ لە ناو وشەکانیدا دەژەنێت، هاوپێوان دەکات لە شینی ئاوابوونی تیشك لە کەلی بڵندی شنرۆ و گوومبوونی ئاسۆی یار و یاوەرانی. هەڵبەتە ئەم

دەقە جگە لەوەی پەیامێکی گەیاندن و ئاگادارییە بۆ نەوەکانی داهاتوومان، بۆ تۆماری مێژوویەکی پڕ لە تاوان، نووسینەوەی جەستەیەکی بریندار و خەمدار، ئەوا دەقێکە پڕیەتی لە ئێستاتیکا، نووسینەوەی هاوشێوەی پەپوولە و بەرائەتەکەی. چەند جوانە گوڵ نەژاکێت، چەند گەورەیە خۆی بە خەردەل نەشێلدرێت، چەند ئازیزە زارۆی چاوگەش بخەوێت و بۆنی سێو نەیکوژێت. شاعیر لە ئاکامی ڕوودانی ئەم هەموو تاوانانەدا مێژوویەك لە دەقدا دەخاتە بازنەی تاوان و لێپرسینەوە.

بنوو کۆرپە شیرینەکەم!

چیتر دەنگی دەستڕێژ و فڕۆکە نایەت

بنوو ڕۆحە شەکەتەکەم!

بۆنی گاز و خوێن و جانەوەران نایەت. .... ل 574

شاعیر لە کەرنەڤاڵی مەرگدا بە گیان و جەستەیەکی ماندوو، تۆلای نائومێدی دەگرێتە ئەو ئارامگەیانەی کۆرپەکانی کورد لە هەڵەجە بۆ ئەبەد خەوتن و بیناییان لە دیدار کەوتوون. ئەوە ئەو جوانووسین و لاڵانەوە عیرفانی و ئینسانیانەیە شاعیر لە تەناسوخکردنی کردەیی هەموو مرۆڤێکی ڕووحیی و بە ویژداندا دەیچێنێت و لە گۆشەی دەقێکی پڕ تاسەدا شیوەنمان لەگەڵ دەگێڕێت.

ئیتر ئەو هێڵە تەریبانە ڕاست نابنەوە. ئارامگەکان پڕن لەو گوناهانەی بۆنی بەهەشتیان لێدێت. دواجار جەلاد پێویستی بە کوشتن و تەقاندنی فیشەکی شێت نەما. بۆنی گاز، خوێن و جانەوەریش کاری خۆیان کرد. مێژووش لە ئامێزی شەرمنترین سەکۆدا چاوی خستووەتە سەر لیباسی یوسفەوە. دوای هەر مردنێك توخمی کوشتن ئاشنایەتیمان ناکات.

بەرئەنجامی ئەم توێژینەوەیە دەرکەوتنی ترادسیۆنی کوشتنە لە شکلی مرۆڤێکی جەلاد، یاخود شاعیر لە گومانەوە کەرنەڤاڵی ئەوەی بۆ کۆشاوین، کە ئیدیۆلۆژیا لە هەر جەمسەر، پێگەیەك و ئاستێکدا بێت، تینووە بە کوشتنی مرۆڤ، کاتێك مرۆڤ نەبێت بە کۆیلە و عابید. لە شاعیر وایە هەر جۆرە کوشتنێك و کۆکوژییەك، ئامازەیە بە مەوجوودیەتی بەرانبەر، جا بەرانبەر لە هێزدا بێت، یان لە بێهێزدا بێت. شاعیر لە دەرکەوتەی ناهاوسەنگی ژیان، گەشەی زوڵم و تاواندا لە بازنەی باو دەردەچێت و هەموو بیر و باوەڕێك بە هیچ دەزانێت، ئەگەر لە خزمەتی تەواوی مرۆڤدا نەبێت بە هاوسەنگی یاسایی، کۆمەڵایەتیی و سروشتیی.

*ئەم لێکۆڵینەوەیە لە ژمارە 2ی هاوینی 2017ی گۆڤاری (کەلێن)

بڵاوکراوەتەوە.

سەرچاوەکان:
1- میراودەلی، عومەر، زمانی دەق، هەولێر: وەزارەتی ڕۆشنبیری، 2008، ل. 33.
2- عەبدوڵڵا، عەبدولموتەلیب، زمان، بوون، شیعر، هەولێر: چاپخانەی موکریانی، 2010، ل. 55.
3- ماغوت، محەمەد، من ترس ڕۆحی سمیوم، و: شوان ئەحمەد، چ2، سلێیمانی: ئەندێشە، 2016، ل. 59.
4- عەلی، بەختیار، لەودیو کورسیەکانەوە چی دەبینیت، ڕوانینێك لە ماناکانی کورسی، گۆڤاری هەنار، ژ (29)، سلێمانی، 2008، ل. 19.
5- عەلی، ئومێد حەمە، مرۆڤ لە نێوان هیچ و ناکۆتادا حەقیقەتی بوونی مرۆیی لە ئاسۆی فەلسەفەی بلێز پاسکاڵ دا، گۆڤاری هەنار، 2012، ژ (79)، ل. 60.
6- سابیر، ڕەفیق (دیوان)، چ1، سلێمانی: ناوەندی غەزەلنووس، 2014.

***عەلی مستەفا:**

لە ساڵی (1979) لە گوندی ئالماوانی سەروو لەدایکبووە. دەرچووی کۆلێژی زمان- بەشی زمانی کوردیی زانستگەی سەڵاحەدینە.
ئەندامی سەندیکای ڕۆژنامەنووسانی کوردستانە. فەرمانبەرە لە کۆلێژی پەروەردەی شەقڵاوە.
توێژینەوەو وتاری ئەدەبیی، پەروەردەیی، ژینگەیی، فیکریی و سیاسیی لە زۆر بڵاوکراوەکانی کوردستان بڵاوکردووەتەوە. چەند پڕۆژەیەکی نووسینی لێکۆڵینەوە و شیکاری ئەدەبیی لەژێر دەستدایە.

*عەلی مستەفا
کۆلێژی پەروەردە- شەقڵاوە/ 2017

خەیاڵ و یادەوەریی، شکۆی

ئامانجێك* ... عەلی مستەفا

خوێندنەوەیەكە بۆ كۆشیعری “چیایەكانی من”ی هەندرێن

عەلی مستەفا
كۆلێژی پەروەردە- شەقڵاوە 2017
-——————————————

لە ناو ڕەگی ئەو: زمانەدا، كە لە ناو ئەو هەبوونەدا جماوە، هەست دەكەم بە هاومرۆڤەكانەوە نامۆم. ئەوەی گەرەكمە چۆن بە گوێی بێنم، گوتنگەلێك هەن كە دەبێ بە گوێیان بێنم.

چیایەكانی من

(چیایەكانی من)، كۆشكێكی هەڵچنراو لە قەبارەیەكی سەرنجواندا، جیهانێكی تایبەتە لە نووسینەوەی مێتافیزیك، باگراوەندە فەرهەنگیی، بێچوونە كاریگەر و ئیماكردنی ئاوازە نەژەنراو و بەجێماوەكانی ڕەنگ، لە قەدی بنارەوە. گەرەكمە بە بناری ڕابردوویەك هەڵبزنێم، تا لە دوا كەناری ئیماندا بۆ ئارامیی، حیكایەتی باپیرە بگێڕینەوە. هەوڵدان بە گەیشتنی مەبەست بۆ لووتكەی چیایەكانی من، ئومێدە بە گەیشتنی یادەوەریی و خەیاڵە بەنجبووەكانی بڕوا. ئەم كۆ شیعرەی هەندرێن؛ چڕینی سترانی بەهایە بۆ گەیشتن، بۆ لەنگەر گرتنی كەشتی سەركەوتن، بۆ سەوز بوونی هەموو ئەو جێپێیانەی لە باوەڕی ڕابردوودا بەجێمان. چیایەكانی من گەشتی حەقیقەتێكە لە ڕەنگی ئەفسانەدا بۆ ئەو تۆمارانەی، كە ئێستا نانووسرێنەوە. تۆماری دەنگی بنارە بۆ ئێستا. نووسینەوەی خەیاڵی بارانە بۆ داپۆشنی ماچی ژوان. گێڕانەوەی بانگێكە بەدەم شنەی سەركەوتنەكانێ. لێدانەوەی هاوارێكە لە زریكە، ناڵەی منداڵ و ژنانی نیشتمان.
چیاكانی من لە نووسینی هەندرێندا، نووسینەوەی هەندرێنە لە ئاوێنەی ئازار و مەشهەدە ڕەنگاو ڕەنگەكان لە بنار هێڵان. كەرنەڤاڵی هەندرێنە مێژووێك دەبێتە لاوك و بەیتێكی لە شێوە لامپادا. چیاكان شانازییەكانن، لە ناو ماڵی دیلانێی (چیایەكانی من) دا.
محەمەد ماغوت، شاعیری ناسراوی جیهانی عەرەبیی دەڵێت: گەر قەسیدە یان ئەزموونی شیعرییمان بە ماڵێك دانا، ئەوا من لە دەرگەی نادەم، بەڵكو ئەو لە دەرگەم دەدات. هەروەها دەڵێت: دنیایەكی

دیسپلینکراوم بۆ شیعر نووسین نییە. شیعر نووسین ئاژاوە و بێسەرووبەرییەکە بە جەنگی ئەسپەکان دەچێت لە تەپوتۆزدا1.

هەڵبەتە هەندرێن،- شاعیرێك بریتی نییە تەنیا لە هەست گەمارۆدان، بەڵکو هەموو واقیع لە نووچەی مەراقیدا دەبنەوە بە شایی و لە دەروازەی خەیاڵدا لە دەرگەی نووسینەوە بە تێهەمەی شیعر لە هەندرێن دەچنە ژوور. کەواتە شیعر هەستکردن نییە بە برسییەتی و لە بەیانییەوە تا ئێوارە بەدوای ناندا ڕابکەی، بەڵکو شیعر ڕەنگدانەوەی ئەزموونە لە پێناو دەسکەوتی گەورەدا، یاخود لێدانەوەی بیرەوەرییە لە سەردەمێك بۆ جوانیی، سەرکەوتن و دەستکەوتنی مەبەست، هەوڵت بۆ داوە. نووچەیەك دەبێتە دەنگۆی بەرز و ئەم دەنگۆیەش زۆر جاران دەبێتە هەڵوێست. لای شاعیر هەست کانگەیە بۆ گەمارۆدان و ئاوێتە بوونەوە، دواجار شیعر دێت و بە شاعیر دەڵێ؛ منم واقیع، سڵاو. ماغوت دەڵێت: لە ئاکامی لێشاو و ئاپۆرای شیعر، هێدی هێدی شەڕەکە ڕوون دەبێتەوە و هەمیشە ڕاستگۆیی دەبێتە دەستپێك و کۆتایی شیعرەکانم. ماغوت دەڵێ: من ئەگەر بە خەستی بریندار نەبم نانووسم2.

لە خوێندنەوەی (چیایەکانی من)ی هەندرێندا، سەرەتایەك دەستپێدەکات هەست دەکەی بیرەوەرییەك دەنووسێتەوە لە ئاوی حەیات ڕوونتر و لە ڕەنگدانەوەی نووچە و ڕەنگەکانی ئێستا بەرزتر، کۆتایی دەقەکانیش نووسینەوەی ئەو ئازارانەن خەریکە ئەمڕۆ دەبنە پەتایەك بەسەر کۆمەڵگەی کوردیی. ڕەنجی تێکۆشان، بەردەوامی و نەسڵەمینەوە، دەبن بە مۆتەکە. بەڵام ئەوەی شاعیری ناچار ئەو نووسینەوانە کردووە، یاخود ئەو ئازارە پڕ لە ئێشەیە، کە کاریگەری خستووەتە سەر گیان، هەست و بیرکردنەوەکانی شاعیر و بوونەتە فشاری دەروونیی و دواجار شیعر دێت و لە دەرگەی شاعیردا، دەڵێت: سڵاو.

هەندرێن مەنیفێستێکی یادەوەرییە لە ماڵی (چیایەکانی من)دا، بۆیە لە خوێندنەوەت بۆ دەقەکان، دەبینیت خەیاڵ ژەنیارێکە زمانی شیعر لە وێنەی پڕ لە ڕەنگدا عەزف دەکات. بۆیە مەدای خەیاڵ لەم دیوانە شیعرەدا فانۆسێکە بەدەست هەندرێنەوە، کاتێك بەدوای وێستگەکانی ژیان، کولتوور، جوانیی و گوناهەکاندا دەگەڕێت. هەندرێن ئێژێت.

ئەوەتا گوێئەستێرەی نیگاکانت بەناو تەنیایی منەوە باڵە فڕێ دەکەن و خاو دەبنەوە. منیش بە دەم باڵەفڕێ و خاوبوونەوەکانتەوە یادەوەرییم فەرامۆشی دەتنێتەوە. لە خودی خۆم ڕادەمێنم و لە ڕۆچوونتدا خۆم دەدۆزمەوە. کاتێك وشەکان چاوتروکانەکانمان دەنووسنەوە، لاپەڕەکان دەبن بە خۆڵەمێشی گوێئەستێرەی نیگاکانت. من دەتنووسمەوە تا لە یادت بکەم. دەشزانم تۆ لە یاد بکەم، لە چاوتروکانەکانت ڕزگارم نابێ. من لە ژانەوە هاتووم و حەزم لە

شەوقی شادییە. (چیایەکانی من، ل 10)

شاعیر، خانەخوێی ئازارە، بۆیە ئومێد بە خۆشی و سرەوتن دەخوازێت. بیرەوەری تەمەنێك لە کاروانی ژیان و هەنگاونان بۆ گەیشتن بە لووتکەی نیگاکانی خۆشیی، لە شعووردا، دەبن بە باگراوەندی ئەزموون و ڕێك تەمەن دەبێتە کێڵگەی نووسینەوەی هەموو دیمەن و هەوڵەکان لە مێژوودا. ئەم دەقە ئێپێرایە لە کوژاندنەوەی فەرهەنگ و ڕەشبردنەوەی ئازایەتیی مرۆڤ. نووسینەوەی لە بەهاخستنی جوانییە، بۆ ژیان لە باوەشی جوانتریندا. بیرەوەری گەشتێکە مرۆڤ تووشی سەر ئێشە دەکات. زۆر جاری واش هەیە، تا گەورەتر بین، ڕاچڵەکین بۆ دیمەن یان ڕووداو لە ڕابردوودا دەبێتە بەشێك لە ژیان و پێمانەوە هەڵدەچێت. ماغوت دەڵێت: لەم ناکۆکی و ناڕێکییە چینایەتییەوە، فێری نەفسبەرزیی و یاخیبوون بووم. بیرمە جارێکیان لە کاتی ناشتنی مردوویەکدا، بەگزادەیەك بە ئەسپێکەوە هات تا گەنم بۆ هەژارەکان هەڵبڕێژێت، منیش بەردێکم تێگرت، هەتا ئێستاش جێگەی قامچییەکەی بە گیانمەوە دیارە.3
هەڵبەتە یادەوەریی، بەشێکی نەمرە، بە بەژنی ژیانی بەردەوامی مرۆڤ، هەڵدەچێت، جاری واش هەیە دوای مردنیش جۆرێك لە یادەوەرییەکان هەمیشە زیندوون. بەڵام شاعیر دەیەوێت حەقیقەتێك، کە لە ناو بازنەیەکی قۆرخکراودا نامۆ کراوە، دووبارە لە ڕێگەی گێڕانەوەی مێژووێك لە ئەرکی زمانێکی دەروونیی بکاتە شۆڕەسوارێك و پەیامەکە بگەیەنێتە ناوەندی ئاگاداریی و بیستنەوە. گەرەکیەتی لە ڕێگەی ئەم کەرنەڤاڵەوە حەقیقەتێکی فراوەژوو ڕاست بکاتەوە. کەواتە مێژوو ترسێکە تاهەتایە لە بیر ناکرێت، ناکرێت مێژوو، وەك خۆی قسە نەکات.

من تۆ بۆ ناخی مەرگ ئاوەڵا دەکەمەوە. کەواتە من هێشتا لە ژیاندام. لە ناو ناخی هەستدا گیرێدەم. لە ناومدا بوون دەلەرێتەوە. (چیایەکانی من، ل 45)

مانا فەزیلەتێکی گەرمە لە جەستەی تەڵی شیعردا، شیعر کچ ئاسا دەکەوێتە سەمای سێکسبازییەوە، بۆ ئەوەی مەبەست بەدەستەوە بدات. شاعیر لە تەنگترین دووڕیانی هەڵپەساردنی مانادا، بەدوای جوانترین و حەقیقەترینیاندا دەگەڕێت. عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا دەڵێت: لە گەمەکانی مانا و گومانەوە فەزایەکی شیعریی دەکرێتەوە، کە ئاڕاستەی ئەزموونەکانی بەرەو (هەڵوەشانەوە و وێناکردنی جیاواز) دەبات، ئەوەش یەکێکە لەو دیالۆگە شیعرییانەی، کە چەمکی ڕەشبردنەوە لە ڕێگەی ڕەگەزە هاوبەشەکانییەوە پێیهەڵدەبەستێت.4

هەندرێن گێشەیەکی تایبەتی لە بنیادی نووسین بەرجەستە کردووە، کە هەمیشە زمانی تایبەت لە بنیادی تایبەتدا ڕەنگ و هونەری باشتر و چێژی تایبەتمان پێدەبەخشێت. ئەم جۆرە نووسینەی شاعیر، زمانی کەسایەتییەکی دیار و موڵکدارییە لە هەڵکشانی خاوەندارییەتیدا. شاعیر، وەك هەمیشە بە زمانی یادەوەریی دەدوێت، بەڵام بە خەیاڵێك کوچەکانی مەبەستی ڕازاندووەتەوە، دەیەوێت زۆر جەسوورانە و واقیعیانە پێوەستمان بکات بە بابەتێکەوە، کە لە ڕابردووە، بەڵام لە هەناوی ئێستا پێویستییەکی فەرامۆشکراوە.

شاعیر لە تێکستەکاندا لە هەوڵی ئەوە دایە، شکۆمەندیی و ڕەشبینیی لە ناو یەك بازنەی بەرپرسیارییەتی (ڕابردوو و ئێستا) کۆ بکاتەوە. پێی وایە بوون لە هەر شتێك، مادام بەڵگەن لە ئیرادە و بوونی هەر دۆخ و واقیعێك، ئەوا گەرەکیەتی (شکۆمەندیی)، کە بەشی ڕاستەقینەی ڕابردووە، جا لەهەر هەوڵ، تێکۆشان و بۆچوونێکدا بێت، لە بەرانبەر هەموو ئەو نا شەرعییانەی بەرانبەر بە دۆزی شکۆمەندیی دەکرێن لە ئێستایەك، کە بریتییە لە لەدایکبوونی دەقە شیعرییەکان بە دواوە، زیندوو بکاتەوە و ڕەنگی جوان و تەکانی هیوا بداتەوە بەر هەموو دیمەنەکان. لەم دەقەی سەرەوەیدا جەنگێکی هەڵایساوە شاعیر لە خۆیدا دەدوێت. لەخۆیدا جەنگ خەڵق دەکات. شاعیر بە ڕاناوی (تۆ) کەسی یەکەمی تاك، ڕابردوویەك بۆ ڕووبەڕووبوونەوە ئاگادار دەکاتەوە. کەواتە تا گەیشتن بە لووتکەی ماف، ڕاستی و هەموو پیرۆزییەکان، جەنگ بەردەوامە. شاعیر لە ناخی خۆیدا بە ڕووی پەیامێکدا وەرمان دەچەرخێنێ. ئیتر ئەوە شاعیرە، وەك ئەلتەرناتیڤێك خستووەتە بەردەم دادگەی بڕیار و گەیشتن بەوەی (ڕەش) بسووتێنین، بۆ ئەوەی بڕیار بدەین چیتر نەمرین. پێی وایە مادام بوونمان هەیە، کەواتە دەبێت لە پێناو شکۆمەندییدا بە شکۆمەندیی نەمر بین. شاعیر دەڵێت:

ئێستا هەرچیم بە یاد بێتەوە، دەینووسمەوە. هەستدەکەم بە تشتێکی نەناسراوەوە دەرگیرم. لێ تا ئەو کاتەی خۆم لە دەست نەداوە، هەست بە تەنیایی ناکەم. دەمێکی تر هەموو چاوتروکانەکانی ئەم ئێستایە دەچنمەوە، کە خەریکە لە دەست دەچن. ئەگەر دەمزانی قەدەری من ئەوهایە، قەت لە دایك نەدەبووم. لێ نەدەبوو لە دایك نەبم. گومان لەگەڵ ئاوەزدا، دووانەی یەکترن. گومانێك قووت دەدەم کە گومان نییە. تۆ کە هێشتا تەنیای، تێمدەگەیت. من ماندووم. کەمێکی تر دەبێ دەست لەم جەنگە هەڵبگرم. (چیایەکانی من، ل 62)

شاعیر لە ناخیەوە بە دوای ئەو چرایە دەگەڕێت، کە بۆ نووسینەوەی بیرەوەریی و مێژوو گەرەکە بە دەستی بێنێت. خەیاڵ سەرچۆپیکێشێکی

تێلازە لە ناو هەست و سیاقی نووسین و بنیادی دەقی شیعرییدا. شاعیر لە ڕێگەی خەیاڵەوە توانیویەتی بگاتە جوانترین مەبەستی شیعریی و هەستیارترین بابەت، کە بە شێوەیەکی خەیاڵیانە دەیانگێڕێت. لە دانانی مەنیفێست بۆ واقیعی ئەو ژینگەیەی، کە لە یادەوەریی بە جێماون، بارێکە بەسەر ئەمانەتەوە، دەبێت هەوڵ بدرێت مێژووی ئەم ئارامگەیە لە شکڵی مردوودا دەرنەچێت بۆ نووسینەوە، بە پێچەوانەوەش دەبێت حەقیقەت بەیان بکرێت بۆ ئەوەی هەموومان دەروون ئاسوودە بین.

عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا دەڵێت: ئەوەی بە مەعریفە نامۆکانیان گەیاندین، هەر تەنیا خەونی بێداریی نەبوو، وێنە غەریبەکان، وەك چۆن هەڵگری فەنتازیا بوون، حەقیقەتیشیان پێدەبەخشین، لەو خەونەدا ڕووحەکانمان بە هەموو سەفایەکەوە واقیعی خەونیان دەگۆڕی بە واقیعی مرۆیی.5

کەواتە فەنتازیا، یاخود خەیاڵ بە تەنیا ئەرك نییە بۆ چوونەوە ناو ونبوون و نەگیرسانەوە لە بێدادیی، بەڵکو فەنتازیا بوونێکی گرینگە لە بنیادی جوانکردنی حەقیقەت و گەیشتن بە حەقیقەت. حەقیقەت یاخود هەر جەبرێك مەنتیق بابەتێکی ڕووتە و برینگ دەچێتەوە لە خاکی سارای تێڕامانی مرۆڤەکاندا. بۆیە ناگەین بەهیچ حەقیقەتێك و ئامانجێکی مەعریفیی و ڕۆشنبیریی، تا ڕەش نەبینین، ئێمە لە ڕەشچوونەوەی نیشتمانی شتەکاندا، دەتوانین بگەڕێین، تا ئەوکاتەی لە شوێنی هەڵوێستدا لەنگەر دەگرین، ئەو کاتە تەترە بە ڕەنگ و بە زەنگ دەکەین. ئەوە نییە گەزنگ لە باوەشی ڕەشترین تاریکییدا تەترە دەبێت، ئیتر هەر وایە، دیمەنەکان بەردەوام دووبارە و چەندبارە دەبنەوە، بۆیە بەردەوام فەنتازیا ئەرکی قورستر دەبینێت، بۆ ئەوەی مرۆڤ لە گێشەی وەستاویی ڕووت نەمێنێتەوە و هەمیشە لە ڕێگەی خەیاڵەوە، دەرك بە تاریکیی، ماندووبوون، جوانیی و ڕووناکیی بکات، چ وەك دیاردەیەکی سروشتی لە ژیانی مرۆڤ بەردەوامی دەبێت، چ وەك ڕەمز شکانەوە و ناونانی بۆ شتەکان لە ژیانی مرۆڤدا ئەرك دەبینێت. شاعیر بەدەم هەموو ئەو ئازارانەی دەیبینێت، دەیەوێت ئاوێنەیەك بێت و داهاتوو لەم ئاوێنەیەدا ڕابردوو ببینێت. شاعیر ئەگەرچی لە شیعردا بێگە بە کۆڵانەکانی بیرەوەرییدا دەڕوات و هەدادان و هەناسە لێنیشتوو، لەگەڵ هەموو ڕەشبردنەوەکانیدا دەیەوێت بیرەوەریی بکات بە مەرگ و بیخاتە بەرگی شەرملێنیشتووی ئێستامان. شاعیر لەم هەوڵەیدا دەیەوێت لە تاریکییدا لە گوێترین ڕێگەدا دەستمان بگرێت، نەبادا بکەوین و فێی ناهاوسەنگی کۆمەڵایەتیی و بینینمان بۆ هەموو شتەکان بمانگرێت.

شاعیر لەم کۆشیعرانەیدا بەدەم ململانێیەکی واقیعیانە و

ڕووبەڕووبوونەوەیەکی مەعریفیانە، بیرەوەریی دەکاتە ئامانج بۆ گەیشتن بە ئەوپەڕی ڕاستی و ڕابردوویەکی شەکەت بۆ مسۆگەرکردنی ئێستامان. واتە شاعیر لە گێڕانەوەی بیرەوەرییدا، ئێستامان لە بەردەم چەقۆی ژەنگاویی ڕزگار دەکات. عەبدولموتەڵیب دەڵێت: خەونی بێداریی هەڵگری شتە غەریبەکانە، لە ئەزموونی کابووسەوە هەڵدەقوڵێت، لێرە نزیکایەتییەك لە نێوان ڕاو بێداری و ڕووحی بیرکەرەوەدا هەیە، زەمەن لەهەرسێکیاندا بە هێمنی هەنگاو دەنێت، زەمەن قووڵ دەبێتەوە و یادەوەرییەکان بە وێنە دەگەیەنێت، بەو مانایە خەونی بێداریی، بە جیهانی شیعردا دەڕوات. خەونی بێداریی خەونی شاعیرانەیە و تێکەڵە لە وێنە و فیکر.6

ڕابردوو، پەروەردەیەکە بۆ ژیان و سەروەری دەمێنێتەوە. واتە لای هەندرێن، ڕابردوو وەك بیرەوەریی چەند گرینگە؛ داهاتووی مرۆڤەکان، کە بەرهەمی هەموو ئەو ئازار و مەینەتیانەن زیاتر گرینگە بۆ ئەوەی کۆمەڵگەیەك لەسەر خۆشبەختیی و پەروەردەی فیکر، خوویەکی ئازا و شکۆیەکی باڵا بکەوێتە ڕێگەی بوون و مانەوە. هەڵبەتە لە وێنەی دەقەکان (شکۆ) وەك پێوەرێك بۆ هەمیشە مانەوە، ڕەنگی بەخشیوەتە شیعرەکان و خەیاڵی شیعر بۆ دەرخستنی حەقیقەت و دیاریکردنی پێگەی ڕەسەنایەتی لە دروستبوونی شکۆ لە ناو شیعردا، هەمیشە بیرەوەریی دەچنێتەوە. کەواتە مردنیش بە شکۆمەندییەوە جوانە. گرینگە مرۆڤەکان کارێك بکەن دوای مردنیشیان هەمیشە بە شکۆمەندیی، بمێننەوە. کەواتە بیرەوەریی لەلا هەندرێن، تەنیا بریتی نییە لە مێژووێك، بەڵکو گوناهێکە بێدارە و دەبێت لە گۆشەی بێباکییەوە هەنگاوی لێهەڵبنێین بۆ ئەوەی دواجار لەخەیاڵدا ببنە وێنەی ئەو ڕاستیانەی، کە خەریکن لە ژێر هەترەشی ترس، یاخود بێئاگاییدا سەر دەبڕدرێن. هەندرێن لە لاپەڕە (85)دا لە شیعری (بۆنی دار گوێزیك لە هەناسەمدایە) دەڵێت:

لە بووڵێڵێکی راڕادا،
خەون دەبینێ.
شوون پێی کێوەکانە:
یادەوەریی تراویلکەیی تۆ.
ئێوارەیەکی نیلۆفەری و
دەریاچەیەکی وەنەوز گرتوو،
وەك ئەو کۆترەی
کە کێوێك بێدەنگ ئاشقت بوو،
وەرە بەفری ئەو ئاسمانە فەرامۆش نشینە
لەسەر لاجانگەکانمدا بسڕەوە:
ئەی دڵە مۆرەکەی یادەوەری!□

هەندرێن کڵۆوەی دەمەو ئێوارانی درەنگی پاییزە، دادەبارێتە سەر جەستەی چیای ئەزموون و کۆشکی بیرەوەرییەکان. سەمای گەڵایە لە نووسینەوەی مێژووی درەنگی پاییز. تۆمارگەیەکە دەیەوێت تەنانەت هەوڵی چرپەی هەڵوەرینی گەڵا و خڕەی بەردی لەبن پێدا ڕۆیشتووی بەردەڵان و تاوێرەکانی چیا تۆمار بکات. شیعر نەشمیلترین ماڵە، کە بیەوێت تێیدا خەیاڵ بکات و بتوانێت بیرەوەریی لە جەستەی وێنەی شیعرییدا گومان دابماڵێت و حەقیقەت، وەك خۆی ئایندە ڕۆشن بکاتەوە. سەباح ڕەنجدەر دەڵێت: شیعر پێویستە هەمیشە لە سەرەتاوە تەماشا بکرێت و باس بکرێتەوە، دوو دیوی بەرجەستە نەکراوی هەیە، ئەم شاعیرە ئەمڕۆ لەگەڵمان دایە و شاعیرێکی زیندوو و داهێنەرە، سبەینێش نەمرە و لە گەڵمان دەمێنێتەوە.7 بیرەوەریی، بەر لەوەی ببێتە وشە، دواتر بڕگە و دەربڕین، جوانترین بەیانی شیعرە لە هەست و شعووری مرۆڤەکاندا، بەڵام لە خوێندنەوە و خەیاڵکردندا شاعیران دەرکی کاریگەر و بینینی ناسکتریان هەیە بۆ ئەداکردن و بە ئەدەبکردنی خەیاڵ و بیرەوەری ئەزموونیی و خولیاییدا. کەواتە هێزی شیعر ،سەنگەر و قەڵای مانەوەیە بۆ نەمریی. بۆ ئەوەی تاهەتایە، وەك نالی، حاجی و ئەنوەر … تاد، بخوێندرێیەوە. شیعر ماڵباتێك نییە بۆ نیوەڕۆخوانێك بۆ چەند ساتێك جەم بین، بەڵکو شیعر نووسینەوەی هەموو تەمەنە.

کەواتە نابێت شیعر بۆ مەبەست ئازار بدرێت و لە ڕێگەیەوە هەموومان بمرین، نا!! دەبێ ڕۆژێك دابێت هەموومان لە ڕێگەی شیعرەوە ئازاد بمرین. سەباح ڕەنجدەر دەڵێت: ئەوەی لە ئێمەی نزیك دەکاتەوە خەیاڵی تایبەتی دەقەکانیەتی و داهێنانیش دواخستن قەبووڵ ناکات.8 بیرەوەریی، بەشێکی گەورەی بنیادی و مووچڕك دانی خەیاڵە لە هەستی شاعیران و ئەدیبباندا. شاعیران، تا خەیاڵ نەکەن نازانن بنووسن، چونکە بنیادی زمانی دەقی کاریگەر و سەرکەوتوو لە ژێر هەژموونی خەیاڵەوە ئافەریدە دەبێت و سەرئەنجام وێنەی ڕەنگاوڕەنگ لە جەستەی شیعردا دەبنە کۆلکە زێڕینەیەکی بابەتیی و هەستیار. هەندرێن لە لاپەڕە (77) ی شیعری (گازێك لە هەرێمی ڕووحەوە) دەڵێت:

ئەی من، دوا دۆستی رووح و
دوا نەیاری دێڕانەکان،
نوتقی ئەو چۆلەکانە کۆ بکەوە
کە حوزنی بێماڵیی بۆ نیوە شەوێك دەچڕن.
ئەی پەرتەوازە بوو لە نێوان تاراوگە و بێدەنگی چیایەکان،
کە:
کە خۆکوژییەکی لێوانڕێژ لە ڕامان
لە ناوتدایە.

بارانێکی شکۆدار،
گفتوگۆیەکی باڵدار
گازە تریفەییەکانی رووحت دەنووسێتەوە.
ئەو خەیاڵەی لەم شیعرە هەست پێدەکرێت، سەرچوونی ئەو غەریبیی و دوورییەیە، شاعیر لە نێوان دوو ژینگە، ژینگەیەك پێیەتی لە بیرەوەریی، پاشخانێکی شکۆدار و پڕ سەروەریی، ژینگەیەکی تر مانەوەیە لە نیشتمانێك تاهەتایە هەست بە غەریبیی دەکات. هەڵبەتە شاعیر لە نێوان بیرەوەریی و تاراوگەدا، تاسەی غوربەت و دیدار هەڵدەگرێت، بەڵام شاعیر دەیەوێت لە کەرنەڤاڵی خەیاڵیدا بەدوای نووسینەوەی ژیان و ئەزموونە زوڵملێکراوەکاندا وچان نەدات، تا دەگاتە سەری کۆڵانی بیرەوەرییەکان. لەم دیتگەیەدا، هەموو ڕابردوو، کە لەم دیوانە شیعرییەدا لە فوارەی بیرەوەریی بۆق دەکەن، دەبێت دواجار لە شکلی سیستێم و حەقیقەتی خۆشگوزەرانیی خەڵك و مێژووی گەلێك ببێتە ئاوێنەیەکی بچکۆڵە لە گیرفانی هەمووماندا، بۆ ئەوەی هەموو جیهان بە ڕابردوو و داهاتووەوە لەم ئاوێنەیەدا ببینین.

لە پووختەی دیوانە شیعری چیایەکانی من، هەنگاو هەڵگرتنە بەرەو حەقیقەت، گەڕانە بەدوای ویژدان لە ئێستادا لە مەنیفێستی ڕابردوو (بیرەوەریی). چیاکان هێمان بۆ پیاوبوون و ڕەنگینکردنی نیشتمان لە ئاکامی ماندووبوون و تێکۆشاندا. ئەم دیوانە دۆزینەوەی بزنەڕێی هەڵزنانە بۆ گەیشتن، نووسینەوەی پیادەڕێی سەر پشتی گەڵای درەنگی پاییزانە بەرەو لووتکە، کووتەك شکاندنی بەفری لەرزە و ترسە بەرەو هیوا، هەڵدڕینی سنگی شەوە لە سمکۆڵکردنی تاریکیی. ئیتر پێمان دەڵێت: مێژوومان پڕە لە سەروەریی و گەرەکمە ئێستاتان بە جوانیی بۆ بنووسمەوە.

ژیان وەك کەشتییەکی وێڵ، بە بەرچاوی کەنارە کەنفتەکانەوە ڕادەبوورێ.
دەنگێك لە گەرووی یادەوەرییەوە، وەك لمێکی خوێناوی،
بانگت دەکا، دەتدوێنێ.
درەختەکان دەبنە چیا و لێت دەئاڵێن.
هەندرێن، چیایەکانی من

پەراوێز و سەرچاوەکان:

*ئەم لێکۆڵینەوەیە، لە ژمارە 3ی گۆڤاری کەلێن بڵاوکراوەتەوە.

1. ماغوت، محەمەد، من ترس ڕۆحی سمیوم، و: شوان ئەحمەد، چ2، سلێمانی: ئەندێشە، 2016، ل 37.
2. ماغوت، محەمەد، من ترس ڕۆحی سمیوم، و: شوان ئەحمەد، چ2، سلێمانی: ئەندێشە، 2016، ل9-10.
3. ماغوت، محەمەد، من ترس ڕۆحی سمیوم، و: شوان ئەحمەد، چ2، سلێمانی: ئەندێشە، 2016، ل 37.
4. عەبدوڵڵا، عەبدولموتەلیب، زمان، بوون، شیعر، هەولێر: موکریان، 2010، ل 88.
5. عەبدوڵڵا، عەبدولموتەلیب، شێوەی زمان، لە پێناو تێئویلکردنی دەقدا، سلێمانی: بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوکردنەوە، 2010، ل 51.
6. عەبدوڵڵا، عەبدولموتەلیب، شێوەی زمان، لە پێناو تێئویلکردنی دەقدا، سلێمانی: بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوکردنەوە، 2010، ل 52.
7. رەنجدەر، سەباح ، گۆڤاری هەنار، ژمارە 83، ل 54.
8. رەنجدەر، سەباح ، گۆڤاری هەنار، ژمارە 83، ل 54.
9. هێندرێن، چیایەکانی من، کۆ شیعر، چ1، سوێد، 2012.

تەمەن بەسەر باڵام چەمایەوە ... عەلی مستەفا

حەزم لە نهێنییەکانی باران بوو
کاتێک بەسەر پشتی بێهودەیی
تەنەکانی عەزف دەکرد
لە درزی نهێنییەکانی گەڵای پایزدا
دەمەوانیە باو
چاوشارکێم بوو
لەگەڵ ڕەشبەڵەکی سترانی با
بەدەنگ
بەنی گوێم دەکرد نەبادا
سترانی منداڵی و
بەستەی لاولاوە و نەوشەییەکان و
کەژاوەی پڕ لە جوانی دایکم و
نیگا ماندووەکانی باوکم

بکەونە بەر توڕەیی باو ڕێگای سێبەر بشکێتەوە
من هاوکاتم لەگەڵ شینی خەزانی با
ڕەنگم ترێی درەنگی پایزە
نیگام خەمی سێبەری هەڵکشاوی دایکمە
جەستەم لە پایز دەچێ
با نایەڵێ هەموو تۆنەکانی بارانم بەرکەوێ
سپێدە باش گوڵم لە مەراقی با نەچیەسەفەر
من لەگەڵ چرۆی هەرسێبەرێ دێمە سەفەر

عەلی مستەفا/ 2016